

דו"ח העוני האלטרנטיבי

מהדורה מספר 20 | ישראל 2022

20 שנה של דו"ח העוני האלטרנטיבי

תוכן עניינים

91 תעסוקה

- 96 תעסוקה בקרב משפחות נתמכי הסיוע
- 97 החיים מחוץ למעגל העבודה
- 100 מיצוי זכויות

103 קשישים

- 108 קשישים במצוקה?
- 109 אומדן לנתמכים הקשישים הנמצאים בעוני

119 עוני אנרגטי

- 125 עוני אנרגטי בקרב נתמכי הסיוע
- 128 הקשר בין עוני אנרגטי למשתנים נוספים
- 130 אומדן מחסור אנרגטי בקרב הנתמכים

131 עוני ומצוקה כלכלית בישראל

- 132 מדד העוני הרב-ממדי
- 138 מדד המצוקה הכלכלית
- 144 שינויים במעמד הכלכלי

147 האחריות לטיפול בעוני

- 152 תפיסות הציבור לגבי מצב העוני
- 159 פעילות עמותות המזון
- 164 מקורות המימון והמזון של העמותות
- 166 תפיסות בקרב מנהלי העמותות
- 168 מדיניות מאקרו-חברתית לצמצום העוני

169 רשימת עמותות שותפות

176 תודות

4 דו"ח העוני האלטרנטיבי

- 4 ארגון לתת
- 5 מהות הדו"ח ומטרותיו
- 6 עוני בעת שגשוג | זיל דרמון
- 8 אחרי 20 שנה | ערן וינטרוב
- 10 מתודולוגיה
- 15 עיקרי הנתונים

21 אי ביטחון תזונתי

- 28 אי ביטחון תזונתי בישראל 2022
- 29 אי ביטחון תזונתי בקרב נתמכי הסיוע
- 33 הסתייעות בעמותות המזון
- 34 קו הרעב

37 תנאי מחיה

- 43 הוצאות גבוהות מהכנסות
- 46 הגורמים למצוקה הכלכלית ומאפייניה
- 50 בין ייאוש לתקווה בקרב הנתמכים

53 דיור

- 60 נטל הדיור על נתמכי הסיוע
- 61 תנאי הדיור ואתגרי היום יום של הנתמכים

65 חינוך והשכלה

- 71 אי שוויון הזדמנויות בחינוך
- 72 השכלת ההורים במשפחות נתמכות הסיוע
- 73 הוצאות על חינוך בגיל הרך
- 74 ביטחון תזונתי בקרב ילדי הנתמכים

77 בריאות

- 84 מחלות עוני
- 86 ויתורים בתחום הבריאות
- 88 ביטוח בריאות מצומצם
- 89 בריאות הנפש

ארגון לתת

ייעוד

ארגון לתת - סיוע הומניטרי ישראלי, נוסד במטרה לפעול לצמצום העוני למען יצירת חברה צודקת וטובה יותר, וזאת על ידי: סיוע לאוכלוסיות במצוקה על בסיס אוניברסלי, הנעת החברה האזרחית לערכות הדדית ונתינה והובלת שינוי בסדר העדיפויות הלאומי.

תחומי פעילות

ארגון לתת יוזם ומפעיל תוכניות בתחומים שונים:

לתת ביטחון תזונתי - ארגון לתת פועל מזה 26 שנים כארגון גג ובנק מזון ארצי, משפיע ומרכזי, אשר זוכה לתמיכה רחבה של החברה האזרחית בישראל, משתף פעולה עם רשת של כ-210 עמותות סיוע הפועלות ב-125 יישובים בכל הארץ ובכל המגזרים, ויחד תומך ומעניק סיוע שוטף וקבוע לכ-95,000 משפחות באי ביטחון תזונתי חמור.

הצלת מזון - הצלת מוצרי מזון המיועדים להשמדה וראויים למאכל, מחברות יצרניות וקמעונאיות. ההצלה נעשית במודל יעיל כלכלית, חברתית וסביבתית, המאפשר למנף את ההשקעה הכספית, כך שעל כל שקל שמושקע בתפעול ולוגיסטיקה, ניתן להציל מזון בשווי של 3-9 שקלים, וכך למקסם את המשאבים הקיימים ולתמוך במשפחות רבות יותר שחיות באי ביטחון תזונתי.

נוער לתת - ארגון הנוער של לתת המחנך את בני ובנות הנוער בישראל להתנדבות כדרך חיים, מפתח מנהיגות ומעודד יזמות חברתית.

לתת סיוע לחיים - תוכנית הוליסטית המעניקה מעטפת תמיכה פיזית וחברתית לניצולי שואה נזקקים.

המעבדה החברתית - המעבדה החברתית עורכת מחקרי שטח, בוחנת את מודל ההתערבות האפקטיבי לצמצום אי ביטחון תזונתי ועוני ומפתחת פתרונות חדשניים ופורצי דרך.

שינוי מדיניות - העלאת המודעות החברתית והובלת שינוי בסדר העדיפויות הלאומי באמצעות פעולות יזמות לרבות סנגור, קידום חקיקה, ייזום קמפיילים ומיצגים ציבוריים ופרסום דו"ח העוני האלטרנטיבי, מזה עשרים שנה.

פעילות סיוע חירום - התמחות בפעילות סיוע חירום, במצבים של אסונות טבע, מצב חירום בטחוני ומגפה עולמית. בשנה האחרונה הוענק סיוע הומניטרי בארץ ובחו"ל לפליטי המלחמה באוקראינה.

מהות הדו"ח ומטרותיו

זוהי המהדורה ה-20 במספר של דו"ח העוני האלטרנטיבי, המשקפת את המגמות העדכניות ביותר בנושא **עוני ואי ביטחון תזונתי בישראל 2022**, כפי שמכירים אותן בארגון לתת, הפועל בכל הארץ בשיתוף פעולה עם כ-210 עמותות מקומיות וארגוני סיוע.

זהו מסמך ייחודי, המשרטט תמונת מצב עדכנית של העוני, המצוקה הכלכלית והפערים החברתיים.

הדו"ח מהווה כלי אלטרנטיבי להיכרות והבנה של תופעת העוני. בשונה מדו"חות סטטיסטיים רשמיים, הוא משקף את הפן האנושי של העוני, באמצעות ראייה רחבה וניתוח מעמיק של מגמות מחד, ומתן ביטוי לקולם של האנשים והמשפחות המקבלים סיוע והעמותות התומכות בהם, מאידך.

חלק הארי של הדו"ח כולל ניתוח מחקרי המתאר את הקשיים בהם נתונים **נתמכי הסיוע** והוויתורים המשמעותיים אותם הם נאלצים לעשות בהיבטים שונים בחייהם הקשורים לביטחון תזונתי, חינוך, בריאות, תעסוקה, דיור והיכולת להתמודד עם יוקר המחיה. כמו כן, כולל הדו"ח סקירה של המגמות בתחומים אלו במהלך עשרים השנים האחרונות (או השנים שלגביהן יש מידע זמין).

השנה נוספו שני פרקים ייחודיים העוסקים ב: 1. **עוני אנרגטי** - מושג חדש המתקשר לחוסר היכולת להבטיח רמה נאותה של שירותי אנרגיה ביתיים 2. **קשישים** - בעקבות העלייה בקצבת השלמת הכנסה (הניתנת כתוספת לקצבת אזור ותיק) מתחילת השנה ובחינה האם עלייה זו מספיקה על מנת להציב את הקשישים מעל קו העוני במלוא מובן המילה.

הדו"ח כולל זו השנה השמינית את **מדד העוני הרב-ממדי** וזו השנה השלישית את **מדד המצוקה הכלכלית**. מדד העוני הרב-ממדי מציג את עומק העוני ומאפייניו, באמצעות ניתוח מידת המחסור של משפחה ביחס לצרכים הבסיסיים ביותר הדרושים לקיום בכבוד. מדד המצוקה הכלכלית פותח בשנת 2020, בעקבות מגפת הקורונה, על מנת לאמוד שינויים המתרחשים בטווחי זמן קצרים יחסית ולאפשר לזהות את המגמות שחלו מאז פרוץ המגפה.

דו"ח העוני האלטרנטיבי מפורסם על ידי ארגון לתת, על מנת לחשוף את החברה הישראלית באופן ישיר ואותנטי למשמעות האנושית של החיים בעוני. החברה מכירה בדרך כלל את העוני מרחוק, בעיקר דרך התקשורת, או הסתמכות על תפיסות רווחות או דעות קדומות. הדו"ח נועד לשתף את הציבור בגורמים לעוני, במאפייניו ובחסמים המקשים להיחלץ ממנו, הנובעים בעיקר ממדיניות המנטרלת את היכולת של האנשים החיים בעוני לעשות כן.

כמו כן, מבקש הדו"ח לשמש אמצעי לחץ על מקבלי ההחלטות בממשלה ובכנסת, דרכו אנו מוודאים שהממשלה מממשת את תפקידה ואחריותה לדאוג לרווחת אזרחי המדינה ולפעול באופן יסודי ועקבי לפתרון בעיית העוני והפערים החברתיים.

אנו בארגון לתת סבורים, בדיוק כמו לפני עשרים שנה, כי חובתה של ממשלת ישראל להציב את העוני והפערים החברתיים, כנושא הדחוף ביותר בסדר העדיפויות הלאומי. המשמעות היא תקצוב המשאבים הנדרשים ויישום תוכנית ממשלתית חוצת משרדים, במטרה להגיע לממוצע שיעורי העוני במדינות המפותחות בתוך עשור.

עוני בעת שגשוג

זיל דרמון | נשיא ומייסד ארגון לתת

המהדורה החדשה של הדו"ח האלטרנטיבי שאנו מפרסמים זו השנה ה-20, שוב מציגה תמונה קשה של המציאות ומשרטטת דיוקן בלתי מתפשר ואכזרי של השפעת העוני על החברה שלנו.

פרסום דו"ח כזה בעת בה ארצנו מגיעה לעוצמה כלכלית ואסטרטגית חסרת תקדים שאפילו מייסדי מדינת ישראל לא חלמו עליה, הוא פרדוקסלי למדי.

בין אם בתחום הכלכלה, הטכנולוגיה, האנרגיה או הצבא, כל האינדיקטורים של מדינתנו מצביעים על הצלחה אדירה. ביצועי המשק הישראלי מבחינת צמיחה, יציבות, אבטלה, איזון תקציבי או חוסן כלכלי מדורגים במקומות הראשונים במדדי ה-OECD.

ברור שמצב זה הוא תוצאה של מכלול סיבות נקודתיות שיידרש זמן רב מדי לחזור עליהן, אבל מה שבטוח הוא שתקופת שגשוג זו לא תימשך לנצח ויהיה לה סוף.

מעבר לשאלות הזהות והמחלוקות הפוליטיות העומדות בפנינו, חיוני לענות על השאלה: מה בדעתנו לעשות עם השגשוג הזה בעת הזו בהיסטוריה שלנו. העושר הזה שצברנו בעל משמעות רק אם הוא משרת מטרה. המרוץ אחר עושר וכוח אינו יכול להיות מטרה בפני עצמה.

מציאת תשובה לשאלה הזו משמעותה השבת המשמעות להיסטוריה של ישראל והמשך בניית החזון הציוני.

והתשובה פשוטה, רגע הכוח הייחודי הזה חייב לשרת אותנו לתיקון העוול העצום של שיעורי העוני בישראל. זוהי הזדמנות פז לפתוח דף חדש בהיסטוריה החברתית של ארצנו ולקשור מחדש את כל קרונות החברה הישראלית. השפע הזה הוא הזדמנות להשקיע סוף סוף בצורה מסיבית בהוצאות החברתיות של ארצנו ולהפסיק להסתפק בכיבוי שריפות עם משאבים ותקציבים חלקיים.

השגשוג הזה מאפשר קרקע פורייה לבניית תוכנית ממשית וארוכת טווח שתעניק הזדמנות ליותר מ-2.6 מיליון נפשות החיות בעוני להשיב את כבודם ובעיקר לקדם בנייה מחודשת של הקשר בין המרכיבים השונים של הפסיפס הישראלי שכל כך זקוק לכך. לא באופן זמני ומלאכותי כמו בתקופת הקורונה, אלא כפתרון אולטימטיבי אשר יוביל לעידן חדש במדיניות החברתית של ארצנו.

אם נעדיכן מעט את נתוני הוועדה למלחמה בעוני "ועדת אלאלון", נוכח שהשקעה שנתי של כ-7 מיליארד ש"ח תספיק כדי לצמצם את שיעורי העוני בישראל לרמה הממוצעת בקרב מדינות ה-OECD.

בהשוואה לעושר שיצרנו בשנים האחרונות, 7 מיליארד ש"ח הם מאמץ קטן למשק הישראלי, במיוחד כשמציבים אותם לצד 70 מיליארד ש"ח שגייס ההייטק הישראלי בשנת 2021 לבדה או ההכנסות בסדר גודל של עשרות מיליארדי ש"ח שצפויות להיכנס לקרן הממשלתית כתוצאה מניצול הגז הטבעי. 7 מיליארד ש"ח בשנה לצמצום העוני בישראל נראים כמו החלטה קלה. יש לנו עשר שנים עד שחלון ההזדמנויות הזה ייסגר. עשר שנים **לשנות באופן עמוק את החברה הישראלית ולהפוך לא רק למעצמה כלכלית, טכנולוגית וצבאית, אלא גם למעצמה של צדק חברתי.**

השקעה חברתית זו יכולה להיעשות על ידי יישום מספר צעדים אותם הארגון שלנו מקדם באופן קבוע. החשוב ביותר הוא קביעת יעד ממשלתי לצמצום העוני, בדומה למה שאנחנו כבר עושים בנוגע לאינפלציה, הגירעון התקציבי או האבטלה. יעד זה ישמש ככלי להערכת מדיניות הממשלה בנושא העוני ויאפשר להתאים מחדש את הצעדים השונים במהלך השנה בהתאם לביצועים או אף לבצע את ההתאמות הנדרשות בתקציב המדינה.

בנוסף, יעד זה יאפשר למנהיגים הפוליטיים שלנו לפעול בשקיפות מלאה מול החברה הישראלית למען העדיפות של הנושא הזה בסדר היום הלאומי ויוכל להיות קרן של תקווה עבור משפחות במצוקה כלכלית.

כולי תקווה שמישהו מן הממשלה החדשה ימצא את הזמן לקרוא שורות אלו, ירים את הכפפה, ויקח על עצמו את מימוש חלון ההזדמנויות ההיסטורי בו אנו נמצאים.

אחרי עשרים שנה

ערן וינטרוב | מנכ"ל ארגון לתת

במשך עשרים שנה, באופן עקבי ושיטתי, אנחנו מביאים עדויות מהשטח ונתונים על מצבם של נתמכי הסיוע, על אורחות חייהם, הוויתורים שהם נאלצים לעשות עקב המצוקה הכלכלית והמשמעות של החיים בעוני. מדי שנה אנחנו מצביעים על מגמות ותמורות בנושא החברתי המשמעותי ביותר שמשפיע על רבע מהאוכלוסייה כאן, משקפים את האקו-סיסטם של עמותות הסיוע שפועלות בחברה האזרחית ומהדהדים את תפיסות הציבור בנושא הפערים החברתיים, אי השוויון והאחריות הממשלתית. פרסמנו מחקרים כלכליים על השפעות הקורונה ועל העלות של אי הטיפול בעוני ואנחנו מציעים פתרונות והצעות ליישום מדיניות מאקרו כלכלית-חברתית צודקת יותר. בעשור האחרון אנחנו גם מפרסמים את מדד העוני הרב ממדי, אשר נותן הבנה עמוקה על ממדי העוני והמחסור בתחומי הדיר, הבריאות, החינוך וההשכלה, אי הביטחון התזונתי ויוקר המחיה.

במהלך עשרים השנה האחרונות, כמות העניים בישראל גדלה מאוד כמותית: מכ-1.1 מיליון נפשות ו-481 אלף ילדים בשנת 2000, לכ-1.92 מיליון ו-864 אלף בהתאמה ב-2020 (לפי נתוני המוסד לביטוח לאומי). זוהי כשמודדים עוני רק לפי הכנסה. מדד העוני הרב ממדי, שבוחן את מידת המחסור בהתאם לצרכים חיוניים הדרושים לקיום, מצביע על 2.62 מיליון נפשות ו-1.17 מיליון ילדים עניים בישראל 2022. מפחיד.

על פני עשרים שנה מספר העניים כמעט הוכפל, על אף שגודל האוכלוסייה בשנים אלו עלה רק בכ-50%. איך זה קרה לנו? שיעורי העוני עלו בתקופה זו, בין היתר מכיוון שתשלומי ההעברה אצלנו הם הנמוכים במערב, שכן המינימום לא מחלף מעוני והגידול באוכלוסייה החרדית והערבית עלה בשיעור גבוה יותר מכלל האוכלוסייה. מדד גייני אגב, עלה מ-0.35 ל-0.38, ובמילים אחרות - **גם אי השוויון והפערים החברתיים התרחבו**. קו העוני בשנת 2000 עמד על 1,673 ש"ל נפש ו-4,282 ש"ל לארבע נפשות, וכיום הוא מסתכם ב-3,514 ש"ל ו-8,996 ש"ל בהתאמה. איזה צרכים יכול אדם למלא עם 3,500 ש"ל בחודש? איך משפחה עם שני ילדים יכולה להתקיים עם פחות מ-9,000 ש"ל כשיוקר המחיה בישראל משתולל?

במהלך עשרים השנים האחרונות, חילקנו מזון בשווי של 1.5 מיליארד ש"ל וסייענו כל שנה לעשרות אלפי משפחות, ומתוך הבנה שזה לא מספיק וגם לא תפקידנו, עתרנו לבג"ץ ופעלנו מול המדינה, כדי להעביר אליה את האחריות בתחום הביטחון התזונתי. אז בתקופה הזו מונתה ועדה אחת למלחמה בעוני, פורסמו שני דו"חות של מבקר המדינה, קמו ונפלו שש ממשלות ועשר כנסות, וניתנו הרבה הבטחות. בשורה התחתונה, ישראל עדיין אחת המדינות העניות במערב, ללא גורם ממשלתי שאחראי על הטיפול בעוני, ללא תכנית ממשלתית וללא יעדים. נכשלנו?

אם נסתכל על תחומים אחרים, נראה שבחלק מהמקרים דווקא הצלחנו לא רע. אלפי סטארט-אפים ועשרות חברות היי-טק החליפו מאות מיליארדים בין משקיעים ליוזמים, לצבא שלנו יש יכולות סייבר דמיוניות וגם F-35, כיפת ברזל ושרביט קסמים, ואנחנו אחת המדינות המתקדמות בעולם בחדשנות טכנולוגית, ברפואה, בחקלאות.

אחרי עשרים שנה, המסקנה שלי היא שלא מספיק רצינו. הכסף הממשלתי הלך למקומות אחרים, לא תמיד עם הצדקה, פעמים רבות עקב אינטרסים קואליציוניים ופוליטיקה סקטוריאלית קצרת רואי. העניים היו עסוקים מדי במאבקי הישרדות ואנחנו כחברה אמנם התנדבנו ותרמנו, אבל לא השכלנו להעביר מסר מספיק מגובש ועוצמתי כלפי מקבלי ההחלטות. ביחס לסדר העדיפויות הלאומי הראוי, לערכים של שוויון, צדק וערכות הדדיות, לצורך האקומי לדאוג לביטחון החברתי והכלכלי שלנו, לאנשים שחיים פה, ובעיקר לאלה שחיים בינינו בעוני.

החדשות הטובות הן שעדיין לא מאוחר, ובתור התחלה אפשר להחליט לצמצם את אי הביטחון התזונתי - הסממן החמור ביותר של העוני ותופעה שקשה להעלות על הדעת במדינה מערבית מתוקנת. לפי הנתונים העדכניים שלנו חיים בישראל 312 אלף משפחות ו-600 אלף ילדים באי ביטחון תזונתי חמור וכדי לתת מענה לכולם יש צורך בכ-5 מיליארד שקל.

השנה, לראשונה, משרד הרווחה הכליל בבסיס תקציב המדינה מימון ראשוני לאי ביטחון תזונתי. כל מה שצריך זה להעלות את המימון לכדי חצי מהצורך ולהקצות לנושא כ-2.5 מיליארד ש. פחות מחצי אחוז מתקציב המדינה ובערך עלות של מערכת בחירות אחת. ובמקביל, לגבש וליישם תכנית לאומית רב שנתית לצמצום הפערים החברתיים והעוני. אם לא נשכיל לעשות זאת, עוד עשרים שנה אנחנו עלולים למצוא את עצמנו בחברה מפורקת ומקוטבת, של עשירים ועניים, ללא מכנה משותף ערכי, שבה כל אחד חי או שורד לעצמו.

שוב עולה השיר	אחרי עשרים שנה
ושוב עד כלות הנפש	היה היה לי רע
פרי געגועי	את שיר המעלות
ימי רימון וגפן	האם אתה שומע
ורוח בי עוד שר	אשיר עד יום מותי
רועד אותו מיתר	נושאת את תפילתי
עשרים שנה.	המנגינה.

(מאיר אריאל)

מתודולוגיה

דו"ח העוני האלטרנטיבי הינו מסמך ייחודי אשר משרטט תמונת מצב עדכנית של העוני והפערים החברתיים בישראל של שנת 2022. הדו"ח מבוסס על אינטגרציה בין ממצאים שנאספו באמצעות ארבעה מחקרים ושאלונים:

מגמות הסיוע בעמותות המזון

מחקר הנערך בקרב 129 מנהלי עמותות הסיוע, הפועלות בשיתוף עם ארגון לתת, אשר נועד לבחון את מגמות העוני, התהליכים בשטח והצרכים הקיימים.

מחקר נתמכי הסיוע

סקר נרחב בתחומי חיים שונים שנערך בקרב 1,513 אנשים החיים בעוני ומקבלים סיוע במזון מארגון לתת באמצעות רשת העמותות השותפות.

מחקר תפיסות הציבור

סקר אשר מטרתו לבחון את תפיסות הציבור הרחב בנושא עוני בחברה הישראלית והאחריות לטיפול בו. הסקר נערך בקרב 502 נדגמים בגילאי 18 ומעלה, אשר מהווים מדגם מייצג של החברה הישראלית.

מדד העוני הרב-ממדי

כלי שפותח על ידי מכון ERI עבור ארגון לתת, ומודד את היקף העוני ועומקו, לרבות תופעת אי הביטחון התזונתי, שהיא הסממן החמור ביותר של העוני, בקרב מדגם של 507 פרטים מהציבור הרחב, אשר מהווים מדגם מייצג. החל משנת 2020, בעקבות משבר הקורונה, נוסף מדד הבוחן את המצוקה הכלכלית.

כל המחקרים נערכו במהלך החודשים יולי-ספטמבר 2022. הכנת השאלונים, איסוף הנתונים, בדיקת הממצאים והצגתם נערכו על ידי מחלקת המחקר ושינוי מדיניות של ארגון לתת, בליווי וייעוץ של מכוני מחקר מקצועיים, מהמובילים בישראל:

מכון rotem ar. הינה חברת מחקר ואנליזה בבעלותו וניהולו של ד"ר אריה רותם. את המחקר עבור הדו"ח הובילו ד"ר אריה רותם, מרים חונן וגל ששי.

rotem ar.
advanced marketing research

מכון ERI הוא חברת מחקר וייעוץ אסטרטגי בתחום האימפקט החברתי. המתמחה במחקרי אימפקט, מחקרים תיאורטיים ואמפיריים, בפיתוח ועיצוב מדדים ובניתוח נתונים במודלים סטטיסטיים ואלגוריתמים מורכבים מבוססי Big Data-1 Data science. את המחקר הובילו שי אוחיון ודר' מאיה דנק.

ERI
Effective Research for Impact

מחקר נתמכי הסיוע

היבטים שונים של החיים בקו העוני, מנקודת מבטם של נתמכי סיוע

מחקר נתמכי הסיוע נערך באמצעות סקר, בקרב מדגם של 1,513 אנשים המקבלים סיוע מעמותות המזון השותפות של ארגון לתת. המענה על הסקר נעשה במילוי עצמי על ידי המרואיינים ובמקרה הצורך באמצעות עזרה של נציגי העמותות השותפות.

הנתונים נאספו במהלך החודשים יולי-אוגוסט 2022. טעות הדגימה המרבית עבור מדגם זה היא +/- 2.5% בהתאם לרמות הביטחון המקובלות.

המידע שנאסף היווה בסיס למחקר שמטרתו לשקף את שגרת החיים ואת חוויותיהם האישיות של הנתמכים. שגרה זו לרוב אינה מוכרת לציבור הרחב וגם לא למעצבי ומקבלי ההחלטות בממשלה.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המשיבים במחקר נתמכי הסיוע

31.2%	חילוני/ת	הגדרה דתית
32.7%	מסורתית	
20.9%	דתי/ת	
15.2%	דתי/ת מאוד (חרדי/ת)	
29.2%	חיפה והצפון	אזור גאוגרפי
8.9%	השרון	
23.8%	המרכז והסביבה	
10.4%	ירושלים והסביבה	
27.7%	השפלה והדרום	

33.7%	גבר	מין
66.3%	אישה	
2.2%	18-24	גיל
12.9%	25-34	
27.8%	35-44	
20.6%	45-55	
14.1%	55-64	
22.4%	65 ומעלה	
77.1%	יהודי/ה	דת
15.5%	מוסלמי/ת	
4.7%	נוצרי/ת	
0.5%	דרוזי/ת	
2.2%	חסר דת	

פרופיל הקשישים שהשתתפו במחקר נתמכי הסיוע הוותיקים

מתוך כלל הנתמכים, 313 הינם קשישים (נתמכים ותיקים), נשים בגיל 62 ומעלה וגברים בגיל 67 ומעלה, המקבלים סיוע דרך העמותות השותפות (69.3%) או משתתפים בתוכנית "סיוע לחיים" של ארגון לתת (30.7%), תוכנית הוליסטית המעניקה סיוע פיזי וחברתי לניצולי שואה נזקקים.

כלל נתמכי הסיוע הקשישים מקבלים קצבת אזור ותיק (זקנה) בתוספת השלמת הכנסה מהמוסד לביטוח לאומי.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המשיבים הקשישים במחקר נתמכי הסיוע

מין	גבר	40.5%
גיל	אישה	59.5%
	62-69	22.5%
	70-79	36.2%
	80 ומעלה	41.3%
דת	יהודי/ה	88.4%
	מוסלמי/ת	3.6%
	נוצרי/ת	4%
	חסר דת	4%
הגדרה דתית	חילוני/ת	47.9%
	מסורתית	35.1%
	דתית	14.4%
	דתית מאוד (חרדי/ת)	2.6%
אזור גאוגרפי	חיפה והצפון	31.7%
	השרון	7.6%
	המרכז והסביבה	21.1%
	ירושלים והסביבה	9.9%
	השפלה והדרום	29.7%

מגמות הסיוע בעמותות המזון

תופעת העוני מנקודת מבטם של מנהלי העמותות

מחקר מגמות הסיוע בוחן את השינויים שקורים בתופעת העוני בישראל באמצעות סקר שנערך בעמותות המזון, שנערך בקרב 129 מנהלי ארגונים ועמותות סיוע (עמותות מזון, אגפים לשירותים חברתיים ובתי תמחוי) הפועלים באופן קבוע ומייצגים את כלל המגזרים בחברה הישראלית. הנתונים נאספו במהלך החודשים יולי-אוגוסט 2022. טעות הדגימה המרבית עבור מדגם זה היא +/- 3.6%, בהתאם לרמות הביטחון המקובלות.

ארגונים העוסקים בסיוע לאוכלוסיות החיות בעוני בכלל ובאי ביטחון תזונתי בפרט, מהווים מקור ישיר ועדכני לעדות אותנטית המשקפת את המציאות המורכבת עמה מתמודדים האנשים החיים בעוני ואת האתגרים הייחודיים של מנהלי עמותות המזון וארגוני הסיוע. נקודת מבטה של החברה האזרחית חיונית לשם הצגת תמונת מצב מקיפה על מגמות העוני בישראל, ועל כן אנו מביאים אותה בדו"ח זה.

מדד העוני הרב-ממדי והמצוקה הכלכלית

בחינת שנערכה בקרב האוכלוסייה הכללית שמטרתה לבחון את שיעור המשפחות החיות בעוני, במצוקה כלכלית ובאי ביטחון תזונתי בישראל

סקר טלפוני ואינטרנטי בקרב מדגם מייצג של 507 נדגמים בגילאי 18 ומעלה הכולל את כל המגורים בחברה הישראלית (למעט בדואים). טעות הדגימה המרבית עבור מדגם זה היא $\pm 4.2\%$, בהתאם לרמות הביטחון המקובלות. הנתונים נאספו במהלך חודש אוגוסט 2022.

המחקר מהווה כלי למדידת העוני ועומקו בקרב הציבור הרחב באמצעות ניתוח מידת המחסור ביחס לצרכים הבסיסיים. המחקר כולל שאלות הבוחנות את הוויתורים שנעשו בתחומי דיור, חינוך והשכלה, ביטחון תזונתי, יוקר המחיה ובריאות.

לשם דיווח אי ביטחון תזונתי, נערך סקר הבוחן את הנושא בקרב האוכלוסייה הכללית בישראל, המבוסס על מדד ה-USDA (משרד החקלאות האמריקאי). סקר זה מקובל במדינות מפותחות, ובו עושה שימוש גם המוסד לביטוח לאומי בישראל.

החל משנת 2020, בעקבות משבר הקורונה, נוסף מדד הבוחן את המצוקה הכלכלית לפי 3 אינדקסים: הכנסה, היעדר תנאים בסיסיים ומצוקה סובייקטיבית. המדד בוחן את המצוקה הכלכלית בשנת 2022 תוך השוואה לתקופות קודמות: תרומת המשבר, מהלך המשבר ושנת 2021.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המשיבים מקרב הציבור הרחב במדד העוני הרב-ממדי והמצוקה הכלכלית

גיל		הגדרה דתית	
18-24	3.9%	חילוני/ת	46.9%
25-34	17.2%	מסורתית/ת	30.7%
35-44	24.8%	דתית	13.7%
45-55	18.3%	דתית/מאוד (חרדי/ת)	8.7%
55-64	16.3%	אזור גאוגרפי	
65 ומעלה	19.5%	חיפה והצפון	29.5%
דת		השרון	6.8%
		המרכז והסביבה	30.2%
		ירושלים והסביבה	11.4%
		השפלה והדרום	22.1%
		יהודי/ה	84.7%
		מוסלמי/ת	12.1%
		נוצרי/ת	1.5%
		דרוזי/ת	1.7%

מחקר תפיסות הציבור הרחב בנוגע לעוני

סקר שנערך בקרב האוכלוסייה הכללית ומטרתו לבחון את עמדות הציבור ביחס לעוני ולפערים החברתיים בישראל

סקר טלפוני ואינטרנטי בקרב מדגם מייצג של 502 נדגמים בגילאי 18 ומעלה הכולל את כל המגזרים בחברה הישראלית. טעות הדגימה המרבית עבור מדגם זה היא +/- 4.5%, בהתאם לרמות הביטחון המקובלות. הנתונים נאספו במהלך חודש ספטמבר 2022.

ממצאי הסקר מתארים את הדעות, העמדות והתפיסות של אזרחי ישראל ביחס לתופעת העוני, היקפה ומדיניות הטיפול בה.

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של המשיבים מקרב הציבור הרחב במחקר תפיסות הציבור

45.9%	חילונית	הגדרה דתית
31.9%	מסורתית	
13.2%	דתית	
9%	דתית מאוד (חרדית)	
18.5%	חיפה והצפון	אזור גאוגרפי
10.6%	השרון	
46%	המרכז והסביבה	
10.6%	ירושלים והסביבה	
14.3%	השפלה והדרום	

50.2%	גבר	מין
49.8%	אישה	
13.1%	18-24	גיל
21.9%	25-34	
21.5%	35-44	
17.6%	45-55	
15.1%	55-64	
10.8%	65 ומעלה	
79.9%	יהודיה	דת
2.6%	ערבי/ה נוצרי/ת	
15.7%	ערבי/ה מוסלמי/ת	
1.8%	דרוזי/ת	

עיקרי הנתונים

מדד העוני הרב-ממדי

**ילדים
חיים בעוני**

1,176,000

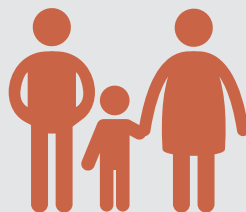
38.6%

**נפשות
חיות בעוני**

2,627,000

27.8%

**משקי בית
חיים בעוני**

698,000

23.3%

מדד המצוקה הכלכלית

20.1%

שיעור משקי הבית הנמצאים בקרבה לעוני על פי הכנסה (מעמד נמוך) עומד על 20.1% ב-2022 ונותר גבוה בהשוואה לטרום המשבר, אז עמד על 14%. עם זאת, חלה ירידה בהשוואה לאשתקד (23.6%)

50.3%

50.3% מהאוכלוסייה בישראל מעריכים שיפגעו במידה רבה או רבה מאוד מעליית המחירים שחלה מתחילת שנה

830,000

27.7% (830,000) משקי בית נמצאים במצוקה כלכלית בהשוואה ל-24.1% (699,000) טרום המשבר, היינו 131,000 משפחות שהתדרדרו למצוקה כלכלית עדיין לא נחלצו ממנה

4.3%

שיעור הנזקקים לסיוע מגוף חיצוני בשל המצב הכלכלי, עלה מ-1.5% טרום משבר הקורונה ל-4.3% בשנת 2022, פי 2.9

אי ביטחון תזונתי

680,475 משפחות

680,475 משפחות חיות באי ביטחון תזונתי, מתוכם 312,825 (9.7%) באי ביטחון תזונתי חמור

37.9%

ההוצאה על מזון בקרב נתמכי הסיוע (2,058 ש"ח) מהווה 37.9% מההכנסה החודשית הממוצעת נטו למשק בית

1,084,251 ילדים

1,084,251 ילדים חיים באי ביטחון תזונתי, מתוכם 601,058 (19.1%) באי ביטחון תזונתי חמור

77.8%

77.8% מן הנתמכים העידו כי האוכל שקנו לא הספיק ולא היה להם די כסף כדי לקנות עוד, בהשוואה ל-18.1% באוכלוסייה הכללית

3,431 ש"ח

3,431 ש"ח הינו הסכום הנדרש למשפחה בת חמש נפשות לרכישת סל מזון חודשי בסיסי ובריא

47.8%

47.8% מנתמכי הסיוע העידו כי צמצמו או דילגו על ארוחות עקב מחסור כספי

תנאי המחיה

8,447 ש"ח

8,447 ש"ח היא ההוצאה החודשית הממוצעת של משפחה נתמכת סיוע, אשר גבוהה בשיעור של 55.6% מההכנסה החודשית הממוצעת שלה (5,430 ש"ח)

52.7%

52.7% מנתמכי הסיוע לא מרוצים מחייהם, בהשוואה ל-10.1% באוכלוסייה הכללית (לפי נתוני הלמ"ס ל-2021), פי 5.2

38.6%

38.6% מהנתמכים חוו חסימה ו/או עיקול חשבון הבנק, פי 4 מהאוכלוסייה הכללית (9.7%)

60.1%

ל-60.1% מהנתמכים יש חוב כלפי גורם כלשהו, פי 2.1 מהאוכלוסייה הכללית (28.2%)

1

הגורם מספר 1 למצוקה הכלכלית של הנתמכים הוא מחלה ו/או נכות (שלהם או של בני משפחתם)

31.5%

פחות משליש (31.5%) מהנתמכים מאמינים כי בעוד עשרים שנה מצבם ישתפר והם יחלצו מהמצוקה הכלכלית

דיוור

21.3%

21.3% מנתמכי הסיוע מעידים שיש סיכוי גבוה או גבוה מאוד שהם יאלצו לפנות את מקום מגוריהם בשל הקושי לשלם שכר דירה או משכנתה, בהשוואה ל-5.1% באוכלוסייה הכללית

54.5%

54.5% מנתמכי הסיוע ציינו כי ילדיהם התביישו להזמין חברים לביתם בעקבות תנאי הדיוור והמצוקה הכלכלית

19.4%

19.4% מנתמכי הסיוע נחשפו בסביבת מגוריהם לאנשים המשתמשים/סוחרים בסמים

9.3%

ל-9.3% מנתמכי הסיוע אין מקום מגורים קבוע והם מתגוררים אצל בני משפחה או חברים, בבתי מחסה, או שהם חסרי קורת גג

44.7%

44.7% (2,428 שו) מהכנסתם הממוצעת של הנתמכים מופנית לדיוור

59.3%

59.3% מנתמכי הסיוע העידו כי נמנעו מתיקון ליקויים חמורים בדירתם בשנה האחרונה מסיבות כלכליות

חינוך והשכלה

22.9%

22.9% מהנתמכים הם בעלי השכלה על תיכונית (לימודי תעודה ולימודים אקדמיים) בהשוואה ל-16.2% בשנת 2021, עלייה בשיעור 41.4%

47.3%

47.3% מהנתמכים שבביתם יש תינוקות, העידו שבשל מצבם הכלכלי הם נאלצו לוותר על תחליפי חלב אם עבור תינוקם או לתת פחות מהכמות המומלצת

38.4%

38.4% מנתמכי הסיוע העידו כי ילדיהם צמצמו בגודל הארוחות או דילגו על ארוחות, בשל חוסר יכולת לרכוש מספיק מזון

72.6%

72.6% מנתמכי הסיוע העידו כי בעקבות המצוקה הכלכלית נאלצו לוותר על רכישת ציוד לימודי בסיסי וספרי לימוד לבית הספר עבור ילדיהם

57.5%

57.5% מנתמכי הסיוע לא הכניסו ילד אחד או יותר בגילאי 0-3 למסגרת חינוכית כיוון שלא היו מסוגלים לעמוד בתשלומים הנדרשים, עלייה בשיעור 25.5% מ-2020 (45.8%)

78.6%

78.6% מנתמכי הסיוע העידו כי נאלצו לוותר על חוגים, פעילויות העשרה בבית הספר, טיולים והשתתפות בתנועות או ארגוני נוער עבור ילדיהם, משום שלא יכלו לשלם עבורם

בריאות

68.4%

68.4% מנתמכי הסיוע נאלצו לוותר על רכישת תרופות או טיפול רפואי נחוץ כי לא יכלו לשלם עבורם, בהשוואה ל-24.7% מהאוכלוסייה הכללית

15.2%

15.2% מנתמכי הסיוע סובלים ממוגבלות נפשית, בהשוואה ל-3.4% בלבד באוכלוסייה הכללית, הבדל של פי 4.5

76.7%

76.7% מנתמכי הסיוע סובלים ממחלה כרונית כלשהי, בהשוואה ל-43.2% מהאוכלוסייה הכללית

61.7%

ל-61.7% מנתמכי הסיוע יש ביטוח בריאות בסיסי בלבד של קופת החולים

24.2%

24.2% מנתמכי הסיוע חולים בסוכרת, פי 2.2 מהאוכלוסייה הכללית (11%)

68.1%

68.1% מנתמכי הסיוע ויתרו על טיפול רפואי משום שלא היה להם איך להגיע אליו

תעסוקה

62.2%

בקרוב 62.2% מהמשפחות בגיל העבודה יש לפחות מפרנס אחד

63.8%

63.8% מהנתמכים אינם עובדים מעל 3 שנים, עלייה בשיעור 31.3% בהשוואה ל-2021 (48.6%)

50.8%

50.8% מנתמכי הסיוע מציינים כי מגבלה בריאותית (שלהם או של מי ממשפחתם) מונעת מהם לעבוד או לשפר את מצבם התעסוקתי, במידה רבה או רבה מאוד

28.6%

28.6% מהנתמכים מקבלים קצבת נכות עבורם או עבור ילדיהם

19.2%

19.2% מנתמכי הסיוע העובדים סבורים כי יש סיכוי גבוה או גבוה מאוד שיאבדו את מקום עבודתם, ירידה בשיעור של 35.4% מ-2021 (29.7%)

50.1%

50.1% מהנתמכים מעידים כי אינם מצליחים להשתלב בשוק התעסוקה או לשפר את מצבם התעסוקתי, בשל היעדר הכשרה תעסוקתית מספקת

קשישים

69.4%

69.4% מהנתמכים הקשישים נמצאים באי ביטחון תזונתי, מהם 36.5% באי ביטחון תזונתי חמור

60.9%

60.9% מנתמכי הסיוע הקשישים ויתרו על רכישת תרופה או טיפול רפואי, משום שלא יכלו לשלם עבורם

68.1%

68.1% מנתמכי הסיוע הקשישים חוו תחושת בדידות לעיתים קרובות או מדי פעם

17%

סכום קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמת הכנסה, עלה מתחילת שנת 2022 בכ-17%, כך שסכום הקצבה נע בין: 3,799 ש"ח-3,873 ש"ח ליחיד ו 6,002 ש"ח-6,120 ש"ח לזוג, בהתאם לגיל

75.6% עדיין עניים

העלאת קצבת השלמת ההכנסה הציבה את כלל הקשישים מעל קו העוני הרשמי של המוסד לביטוח לאומי (לשנת 2020). למרות זאת, בהתאם לאומדן לעוני של ארגון לחת, 75.6% מהקשישים נתמכי הסיוע עדיין חיים בעוני דה פקטו

עוני אנרגטי

86% בעוני אנרגטי

על פי האומדן לעוני אנרגטי 86% מנתמכי הסיוע נמצאים במצב של מחסור אנרגטי, מתוכם 38.5% נמצאים במצב של מחסור אנרגטי חמור

44.2%

44.2% מנתמכי הסיוע נאלצו לבחור באופן תדיר בין תשלום חשבון החשמל ובין רכישה של מוצרים בסיסיים כמו מזון או תרופות מרשם

53.3%

53.3% מנתמכי הסיוע לא יכולים להרשות לעצמם להפעיל אמצעי חימום/קירור בהתאם לצרכיהם ולכחמישית (20.4%) אין כלל אמצעי כזה והם אינם יכולים להרשות לעצמם לקנות

עוני אנרגטי

חוסר יכולת להבטיח אנרגיה מספקת לצרכים הבסיסיים של משק הבית כגון בישול, אספקת מים חמים, תאורה, חימום או קירור הבית והפעלת מכשירים חשמליים

51.2%

51.2% מנתמכי הסיוע נותקו מחשמל או קיבלו מכתב התראה לפני ניתוק

16.6%

16.6% מנתמכי הסיוע שבביתם מותקן מונה תשלום מראש לחשמל, העידו כי היו פעמים בהם לא היה להם מספיק כסף להטעין אותו ולכן נותק זרם החשמל בביתם

האחריות לטיפול בעוני

81.3%

81.3% מהציבור פסימי לגבי העתיד, ומעריך כי בעוד עשרים שנה מספר העניים יגדל

5.5%

5.5% בלבד מהמחזור השנתי של עמותות המזון מגיע מתמיכה ממשלתית

81.9%

81.9% ממנהלי העמותות מעריכים כי מספר האנשים שיזדקקו לסיוע במזון בעוד עשרים שנה יגדל

74.7%

74.7% מהציבור סבור כי הטיפול בבעיית העוני כלל לא נמצא בסדר העדיפות הלאומי של ממשלת ישראל או נמצא בסדר עדיפות נמוך

9.8%

87.8% מהציבור סבורים כי הממשלה והשלטון המקומי הם אלו שאחראים על טיפול באוכלוסיות החיות בעוני. עם זאת, רק 9.8% מהציבור סבור כי הממשלה והשלטון המקומי הם אלו שבפועל מטפלים בהן

51.8%

51.8% מהציבור מחזיק בדעה כי מדיניות הממשלה גורמת להחרפת מצב העוני

אי ביטחון תזונתי

אי ביטחון תזונתי

1 מכל 3

אחד מכל שלושה ילדים חי
באי ביטחון תזונתי (34.4%)

3,431 ₪

עלות סל המזון להבטחת
התזונה הבסיסית הנדרשת
לקיום מאוזן ותקין עומדת על
3,431 ₪ לחודש, למשפחה
בת חמש נפשות

680,475

בישראל חיות 680,475
(21.1%) משפחות באי
ביטחון תזונתי, מתוכן
312,825 (9.7%) באי ביטחון
תזונתי חמור

47.8%

47.8% מנתמכי הסיוע העידו כי
צמצמו או דילגו על ארוחות עקב
מחסור כספי, בהשוואה ל-16.1%
בלבד מהאוכלוסייה הכללית

37.9%

ההוצאה על מזון בקרב נתמכי הסיוע
עומדת על 2,058 ₪ ומהווה 37.9%
מההכנסה החודשית הממוצעת נטו
למשק בית

54%

54% מהנתמכים העידו שאכלו פחות ממה
שרצו כי לא היה להם מספיק כסף כדי לקנות
אוכל ו-35.3% אף העידו כי הם או מבוגרים
אחרים בבית הגיעו למצב של רעב

77.8%

77.8% מן הנתמכים העידו
כי האוכל שקנו לא הספיק
ולא היה להם די כסף כדי
לקנות עוד, זאת בהשוואה
ל-18.1% בלבד שהעידו על כך
באוכלוסייה הכללית

מחסור במזון ותזונה שאינה עומדת בהלימה עם הצרכים הבסיסיים של הפרט, הן תופעות שקיימות ברחבי העולם. במדינות מתפתחות מדובר בדרך כלל ב"רעב", המצביע על מחסור חריף במזון שמוביל לתת תזונה חמורה ומהווה סכנת חיים המחייבת טיפול רפואי. במדינות מפותחות התופעה מכונה **אי ביטחון תזונתי** המוגדרת כ"היעדר נגישות סדירה למזון מזין בכמות מספקת המאפשרת חיים פעילים ובריאים ומיצוי של פוטנציאל התפתחותי". הימצאות במצב של אי ביטחון תזונתי לאורך זמן, עלולה להוביל לתוצאות הרסניות בהיבטים פיזיים, חברתיים ונפשיים ולפגוע פגיעה ממשית בכלל תחומי החיים.

אי ביטחון תזונתי הוא הסממן החמור ביותר של העוני, והוא מתבטא בהיעדר יכולת כלכלית ונגישות סדירה לתזונה בסיסית הנדרשת לקיום מאוזן ותקין. אורח חיים הכולל ביטחון תזונתי, הוא מצב בו יש נגישות פיזית וכלכלית סדירה בכל זמן נתון, לכמות מספקת של מזון בריא ומזין המתאים להעדפות ולצרכים התזונתיים, ומאפשר קיום של חיים פעילים ובריאים (ארגון המזון והחקלאות של האו"ם).

במהלך עשרים השנים האחרונות חלו תמורות בנושא הביטחון התזונתי ברמה הלאומית, מבחינת הכרה בתופעה, מדידתה ותפיסתה. במהלך שנים אלה, פעל ארגון לתת באופן עקבי ומתמשך, במספר זירות, על מנת להניע את המדינה לקחת אחריות על הטיפול בנושא אי הביטחון התזונתי. זאת, על ידי סיוע לאוכלוסיות במצוקה על בסיס אוניברסלי ופעולה כארגון גג ובנק מזון ארצי ובמקביל באמצעות הובלת שינוי בסדר העדיפויות הלאומי. ב-20 השנה האחרונות, פרסם ארגון לתת מדי שנה את דו"ח העוני האלטרנטיבי, הציג הצעות לפתרון, ערך קמפיינים ומיצגים ציבוריים, יזם ופרסם מחקרים שונים, פנה למבקר המדינה, עתר לבג"ץ וכן פעל מול כל הממשלות, שרי הרווחה והביטחון החברתי, שרי האוצר ואגף תקציבים באוצר, ועדת העבודה והרווחה ועדת הכספים.

להלן מספר אירועים משמעותיים שעיצבו את הדרך בה בוחנים כיום את נושא אי הביטחון התזונתי בישראל:

2003 - פרסום המהדורה הראשונה של דו"ח העוני האלטרנטיבי - במסגרת המחקר שערך ארגון לתת, הובאו לראשונה עדויות של נזקקים, מגמות מעמותות המזון בחברה האזרחית ואינדקסיות על קיומה של תופעת אי הביטחון התזונתי, אשר עד אז לא הייתה קיימת במודעות הציבורית.

באותה שנה, נערך גם הסקר הראשון בנושא אי ביטחון תזונתי בישראל על ידי מכון ברוקדייל בשיתוף עם משרד הבריאות, משרד הרווחה, המוסד לביטוח לאומי והפורום לביטחון תזונתי ועוני, והוא פורסם בשנת 2005. בסקר זה נמצא כי 22% דיווחו על אי ביטחון תזונתי, מהם 8% על אי ביטחון תזונתי חמור.

2004-2005 - מאושר בכנסת חוק "ארוחה יומית לתלמיד". החוק נועד לצמצם את תופעת אי הביטחון התזונתי בקרב ילדים. במסגרתו מוסדרת הפעלת מפעל הזנה במוסדות חינוך עבור תלמידים בגני חובה ובבתי ספר יסודיים הלומדים במסגרת יום לימודים ארוך. כאשר נסגרו מוסדות החינוך בשל מגפת הקורונה, בוטלו בין 60-90 ימי הזנה לכל תלמיד, ובהיעדר גורם המאגד את תחום הביטחון התזונתי בכלל ובקרב ילדים בפרט, נפלו ילדים רבים בין הכיסאות ונותרו ללא מענה תזונתי קבוע ומזין. גם בימים כתיקונם, מפעל ההזנה נותן מענה חלקי בלבד, שכן ההזנה ניתנת לילדים בגילאי יסודי בלבד ואינה ניתנת בסופי שבוע ובחופשות לימודים, ואף בזמני חירום בהם נסגרת מערכת החינוך (מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2021).

2007 - ארגון לתת עותר לבג"ץ בבקשה להכיר בזכות לביטחון תזונתי מינימאלי כזכות יסוד, ולקבוע כי מחובתה של ממשלת ישראל לדאוג לביטחונם התזונתי הבסיסי של אזרחיה, ולא לאפשר מציאות יום-יומית לפיה כ-200,000 משפחות שחיות באי ביטחון תזונתי, נזקקות לשירותיהן של עמותות וולונטריות על מנת להתקיים. בעתירה נטען גם כי מדינת ישראל ביצעה בפועל הפרטה עקיפה, בלתי חוקית, של חלק משירותי הרווחה על ידי העברת הטיפול באספקת מזון לאנשים נזקקים לידי עמותות פרטיות, ללא כל ביקורת ופיקוח על אופן החלוקה וטיב המזון המחולק לנזקקים ותוך פגיעה בעקרון השוויון ובעקרון הצדק החלוקתי. עוד נטען כי חובתה של המדינה להקים, לממן, ולהפעיל תשתית לוגיסטית שתאפשר איסוף, רכישה וחלוקה לנזקקים של צרכי המזון האלמנטריים הדרושים לשם קיום, וזאת על פי קריטריונים שייקבעו בתוכנית חירום ממלכתית.

2008 - בעקבות העתירה של ארגון לתת לבג"ץ, הוקמה ועדה בין-משרדית לבחינת האחריות של המדינה להבטחת הביטחון התזונתי של אזרחיה (ועדת איצקוביץ'). ועדה זו עסקה בהגדרה של תופעת אי הביטחון התזונתי, בחינת היקפה ואופן ההתמודדות עימה. מסקנות הוועדה, הכירו לראשונה בקיומה של בעיית אי הביטחון התזונתי. על מנת לתמוך בפעילות של הארגונים והעמותות בחברה האזרחית הומלץ להגדיל את התמיכות לעמותות המזון ולתוכניות הזנה עבור ילדים וקשישים החיים בעוני ולבחון מחדש את גובה הקצבאות הניתנות. בנוסף הוועדה המליצה להקים מועצה ציבורית לביטחון תזונתי אשר תיעץ לממשלה ותגבש דרכי פעולה לצמצום היקף תופעת אי הביטחון התזונתי. אולם בעקבות ערר של שר האוצר דאז, החלטת הוועדה לא קיבלה תוקף של החלטת ממשלה (מבקר המדינה, 2014).

2009 - בשנה זו, לאחר ששנים לא נערך מחקר בנושא, מפרסם ארגון לתת את הערכתו

להיקף בעיית אי הביטחון התזונתי בישראל - 223,000 משפחות באי ביטחון תזונתי חמור. כמו כן הארגון יוזם את הקמתו של "מיזם לאומי לביטחון תזונתי" מול משרד הרווחה והביטחון החברתי, אשר מפרסם מכרז בנושא באמצעות ג'וינט ישראל. על אף שארגון לתת זוכה במכרז בשלהי 2010, הוא אינו יוצא לפועל שכן שר הרווחה דאז מחליט לבטלו.

2011 - נחקק בכנסת החוק להקמת המועצה הארצית לביטחון תזונתי, אשר נועד

לקדם את הביטחון התזונתי של תושבי ישראל "ברוח כבוד האדם ועקרונות השוויון, הצדק וההגיונות". בספטמבר 2012 מונתה לראשונה המועצה.

2014 - המועצה מגבשת תוכנית לאומית להבטחת ביטחון במזון לבתי אב

בישראל, על פי קריטריונים אוניברסליים. בתוכנית הוצע להעניק סיוע חודשי לכ-110,000 משפחות הנזקקות להבטחת ביטחון תזונתי, אך היא מעולם לא יצאה לפועל.

בשנה זו מתפרסם דו"ח מבקר המדינה בנושא: פעולות הממשלה לקידום הביטחון

התזונתי, הדו"ח קובע כי הממשלה הזניחה את מחויבותה לטיפול בנושא הביטחון התזונתי של אזרחי המדינה, וכי היא לא גיבשה מדיניות כוללת ומסודרת לטיפול בבעיה, ולא הקצתה משאבים נאותים להתמודדות עם התופעה.

בשנה זו מתפרסם לראשונה מדד העוני הרב-ממדי של ארגון לתת שפותח יחד עם מכון

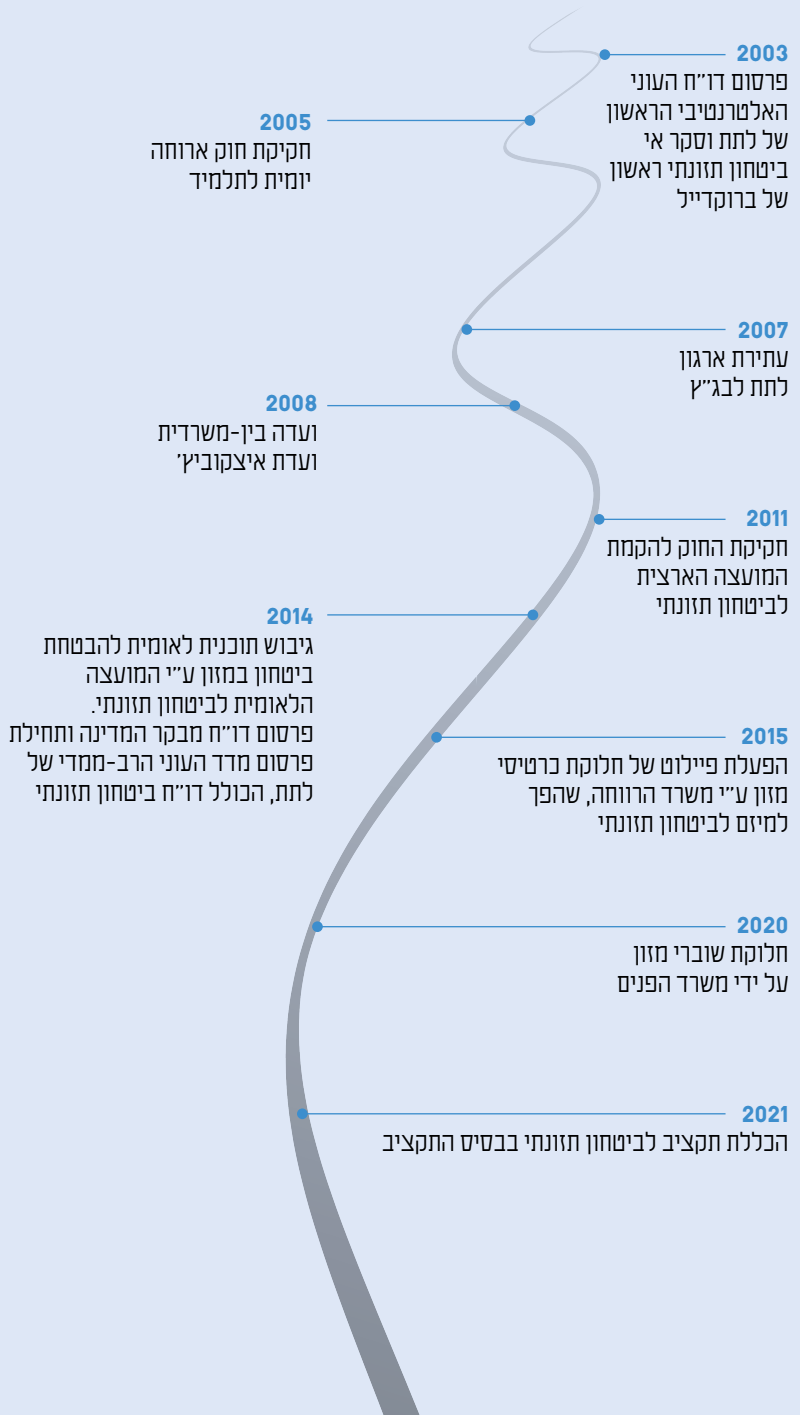
ERI. המדד מודד עוני ביחס למחסור בחמישה ממדים, כאשר אחד מהם הוא ביטחון תזונתי. מאז מפרסם ארגון לתת נתונים אודות היקף בעיית אי הביטחון התזונתי בישראל, מדי שנה.

המוסד לביטוח לאומי ערך סקר ביטחון תזונתי מקיף לראשונה ב-2011 ולאחריו ביצע עוד שני

מחקרים ב-2012 ו-2016. במהלך 2021 התפרסמו נתונים עיקריים בלבד מסקר אי הביטחון התזונתי במסגרת דו"ח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות לשנת 2020. מדידה עקבית, באופן שנתי או דו שנתי, על ידי המוסד לביטוח לאומי, היא תנאי הכרחי למעקב וניטור תופעת אי הביטחון התזונתי בישראל וכן מאפשרת לבחון צעדי מדיניות הנעשים בתחום.

2015 - משרד הרווחה והביטחון התזונתי מתחיל בהפעלת פיילוט של חלוקת

כרטיסי מזון (בצירוף פירות וירקות) בשווי 500 ש"ח לחודש ל-10,800 משפחות, בהתאם למבחני הכנסה, על אף שמודל כרטיסי המזון אינו מהווה את הערוץ המיטבי והאפקטיבי להתמודדות עם אי הביטחון התזונתי. לפי נתוני המוסד לביטוח לאומי, בשנים אלו חיות בישראל 252,000 משפחות באי ביטחון תזונתי ניכר. בשנת 2022 התרחב המיזם והוא מתעתד לספק מענה לכ-26,000 משפחות.

2020 - עם פרוץ מגפת הקורונה חולקו כרטיסי מזון על ידי משרד הפנים. 700

מיליון ש' הוקצו למטרה זו, אולם הקריטריון המרכזי לחלוקה - הנחה בארנונה, עורר ביקורת, שכן על פי המוסד לביטוח לאומי אין קורלציה בין קריטריון זה לאוכלוסייה החיה באי ביטחון תזונתי. היות ונושא הביטחון התזונתי אינו נמצא דרך קבע על שולחנו של משרד הפנים, תוכנית זו הפסיקה לפעול בתום שנת 2021 (מרכז המידע והמחקר של הכנסת, 2021).

2021 - משרד הרווחה והביטחון החברתי הקצה לראשונה, מימון לביטחון תזונתי

בבסיס תקציב המדינה בגובה 46 מיליון ש' והגדיל את כלל הסיוע בתחום זה לכ-150 מיליון ש'. הכללת המימון בבסיס התקציב, הינה אבן דרך בפעילות הסנגור של ארגון לתת, שמטרתה לקיחת אחריות ממשלתית על הטיפול בבעיה.

2022 - הגם שההכרה בתופעה, אשר באה לידי ביטוי בהכללת המימון בבסיס התקציב היא

צעד משמעותי בדרך לנטילת אחריות ממשלתית, על מנת לתת מענה ל-312,825 המשפחות שחיות באי ביטחון תזונתי חמור יש צורך ביותר מ-5 מיליארד ש'. זאת, בשעה שהבעיה הולכת ומתרחבת לאור עליית מחירי מוצרי המזון והצריכה, החשמל והתייקרות הריבית במשק, ששוחקים עוד את כוח הקנייה המוגבל ממילא של השכבות המוחלשות. בהיעדר תוכנית סדורה ומתוקצבת כהלכה לטיפול בבעיית העוני בכלל ואי הביטחון התזונתי בפרט, צפוי כי מצבן של משפחות החיות בעוני ובמחסור יחמיר, וכן כי משפחות נוספות ידרדרו למצוקה כלכלית וימצאו באי ביטחון תזונתי.

אנו מצפים מהממשלה הנכנסת לממש את הבטחות הבחירות שניתנו, ולהכליל בבסיס התקציב לפחות מיליארד שקל לטיפול במשפחות שחיות באי ביטחון תזונתי חמור, על בסיס אוניברסלי ושוויוני, בכל המגזרים בחברה הישראלית.

אי ביטחון תזונתי בישראל 2022

מדידת ביטחון תזונתי מבוססת על מדד ה-USDA (משרד החקלאות האמריקאי) המקובל במדינות מפותחות, וגם בישראל נעשה בו שימוש על ידי המוסד לביטוח לאומי. הכלי הוא שאלון מתוקף בן 6 שאלות (המבוסס על שאלון ארוך יותר בן 10/18 שאלות) המחלק את העונים עליו ל-3 קטגוריות כדלקמן:

אי ביטחון תזונתי

אי ביטחון תזונתי מתון = מחסור

משקי בית אשר נאלצו לעשות התאמות מבחינת האיכות והמגוון הרצי, אך כמות המזון הנצרך ודפוסי האכילה לא נפגעו באופן מהותי (קטגוריה זו מכונה ב-USDA ביטחון תזונתי נמוך).

אי ביטחון תזונתי חמור = מחסור חמור

משקי בית בהם דפוסי האכילה של אחד או יותר מבני הבית שובשו, וצומצמה כמות המזון בשל חוסר כסף ומשאבים (קטגוריה זו מכונה ב-USDA ביטחון תזונתי נמוך מאוד).

ביטחון תזונתי

ביטחון תזונתי = היעדר מחסור

משקי בית המאופיינים בנגישות למזון מגוון ואיכותי בכמות הנדרשת.

USDA נוהגים לחלק קטגוריה זו ל-2 רמות: (1) ביטחון תזונתי גבוה. (2) ביטחון תזונתי שולי/סביר - משקי בית שלעיתים היו להם בעיות ו/או תחושות חרדה לגבי גישה למזון הולם, אך האיכות, המגוון והכמות של המזון לא הופחתו באופן משמעותי.

אנו לא עורכים הבחנה בין 2 הרמות הללו ומכלילים את שתיהן תחת קטגוריית הביטחון התזונתי.

מתוכם 601,058 (19.1%) באי ביטחון תזונתי חמור. סך הכל כ-2 מיליון נפשות (2,131,247) חיות באי ביטחון תזונתי בשנת 2022. בהשוואה לבדיקה אשתקד³ (אוגוסט 2021), ניתן לראות כי נתוני אי הביטחון התזונתי נותרים גבוהים וללא שינויים מובהקים.

מציאות זו עלולה להוביל את המשפחות לצמצום משמעותי בקניית מזון ובכך לפגוע בצרכים החיוניים הדרושים לקיום בכבוד. משפחות רבות יאלצו לוותר על איכות ומגוון ולבסוף על כמות המזון הנצרך בביתן ויזדקקו לסיוע במזון.

על פי התשובות של משק הבית על סדרת השאלות בשאלון אי הביטחון התזונתי המתוקף אודות התנהגויות וחוויית הקשורות בסיפוק צורכי התזונה - נקבע המיקום של משק הבית על הרצף.

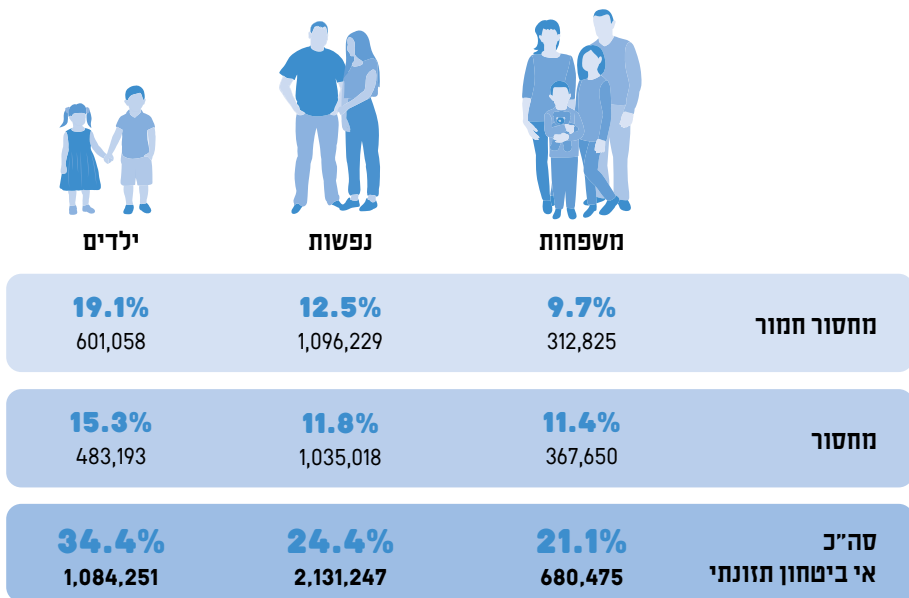
על פי הערכה של ארגון לתת, המבוססת על סקר במדגם מייצג שהועבר בחודש אוגוסט 2022, על ידי מכון rotem.ar וננתח על ידי מכון ERI. אנו ניצבים בפני מציאות מדאיגה. 680,475 (21.1%) משפחות חיות באי ביטחון תזונתי, מעל חמישית מהמשפחות בישראל. מתוכם 312,825 (9.7%) חיות באי ביטחון תזונתי חמור. כמו כן, 1,084,251 ילדים² (34.4%) נמצאים באי ביטחון תזונתי,

1 מספר משפחות, נפשות וילדים חושב על פי גודל האוכלוסייה אותו פרסם המוסד לביטוח לאומי בתיבה 1: סקר הביטחון התזונתי לשנת 2021 - ממציאים ראשוניים, פורסם במסגרת ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות - 2020 לפי נתונים מנהליים, דצמבר 2021.

2 יחידת המדידה של הסקר הינה משפחות.

3 בשנת 2021 - מספר משפחות, נפשות וילדים חושב על פי גודל האוכלוסייה אותו פרסם המוסד לביטוח לאומי בסקר הביטחון התזונתי בשנת 2018.

אי ביטחון תזונתי בישראל 2022

* מתוך מדד העוני הרב-ממדי

** הנתונים נאספו במהלך חודש אוגוסט 2022

אי ביטחון תזונתי בקרב נתמכי הסיוע

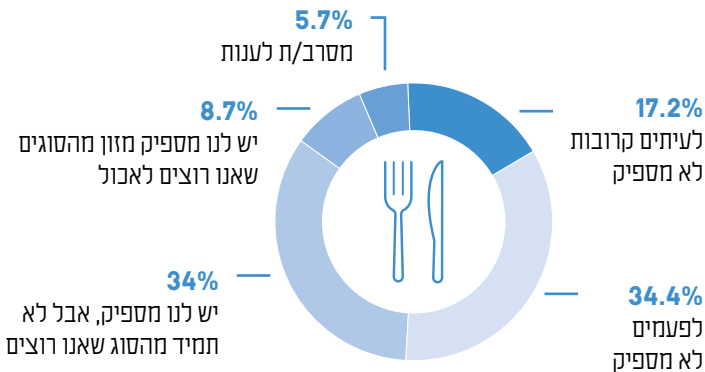
התפתחות תקינה של ילדים, יכולת ריכוז בלימודים ועוד. עם זאת, פעמים רבות משפחות החיות בעוני נאלצות לוותר על צריכת מזון בסיסי או לצרוך תחליפים זולים ואיכותיים פחות, על מנת לממן הוצאות חיוניות אחרות. ההתייקרויות מתחילת השנה במוצרי המזון, הצריכה, החשמל והדירור, משפיעות בראש ובראשונה על משפחות אלו, אשר נאלצות לעשות ויתורים קשים אף יותר מבעבר, על צרכים בסיסיים הדרושים לקיום.

אי ביטחון תזונתי נותר במשך שנים תופעה רחבה וחמורה המבטאת את המצוקה הקשה של משפחות החיות בעומק העוני. משפחות אלו, מתמודדות עם מחסור מתמיד במזון שמהווה צורך קיומי בסיסי וזכות יסוד. בעיית הביטחון התזונתי נוצרת פעמים רבות מפני שההוצאה על מזון גמישה יותר לכאורה, שכן היא תלויה בכוח קנייה של המשפחה ולכן ניתן לצמצמה, בניגוד להוצאות קשיחות, כגון: הוצאות על שכר דירה או הוצאות על תשלומים (חשמל, מים וארנונה). היום ברור יותר מתמיד כי לתזונה בריאה ומגוונת יש השפעה מכרעת על מניעת מחלות,

כי לא היה להם מספיק מזון, לעיתים קרובות או לפעמים, ומעל לשליש מנתמכי הסיוע (34%) דיווחו כי אמנם יש להם מספיק מזון מבחינת כמות, אך לא מהסוג שהיו רוצים, כלומר הם מוותרים על איכות ומגוון המזון.

נתמכי הסיוע חיים במציאות יום-יומית של מחסור במזון בסיסי הנחוץ למחיה מינימלית בכבוד. מחסור זה מוביל לחשש כי כשהמזון ייגמר, לא יעלה בידם לקנות מזון נוסף והם לא יצליחו לספק למשפחתם ארוחות סדירות ומאוזנות. מעל למחצית (51.6%) מנתמכי הסיוע דיווחו

איזה משפט מהמשפטים הבאים מתאר באופן הטוב ביותר את האוכל שנצרך בביתך בשנה האחרונה?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

כמעט מחצית (47.8%) מנתמכי הסיוע העידו כי הם או מבוגרים אחרים בבית צמצמו בגודל הארוחות או דילגו על ארוחות עקב מחסור כספי, בהשוואה ל-16.1% בלבד מהאוכלוסייה הכללית. מקרב הנתמכים צמצמו בגודל הארוחות או אף דילגו עליהן, מעל למחצית (50.4%) ציינו כי הדבר קרה כמעט כל חודש, ו-40.6% העידו שהדבר קרה בחלק מהחודשים.

כמו כן, 54% מהנתמכים העידו שאכלו פחות ממה שרצו כי לא היה להם מספיק כסף כדי לקנות אוכל ו-35.3% מהנתמכים אף העידו כי הם או מבוגרים אחרים בבית הגיעו למצב של רעב. זאת, בהשוואה ל-17.7% ו-9.2% בהתאמה באוכלוסייה הכללית.

יותר משלושה רבעים (77.8%) מהנתמכים העידו כי האוכל שקנו לא הספיק ולא היה להם די כסף כדי לקנות יותר (לרוב או לפעמים), בהשוואה ל-18.1% בלבד שהעידו על כך באוכלוסייה הכללית (פי 4.3). כשבוחנים את שיעור הנתמכים שהעידו כי הדבר לרוב נכון לגביהם, 30.5%, ניכר כי הפער בינם לבין האוכלוסייה הכללית (2.7%) משמעותי הרבה יותר ועומד על פי 11.3.

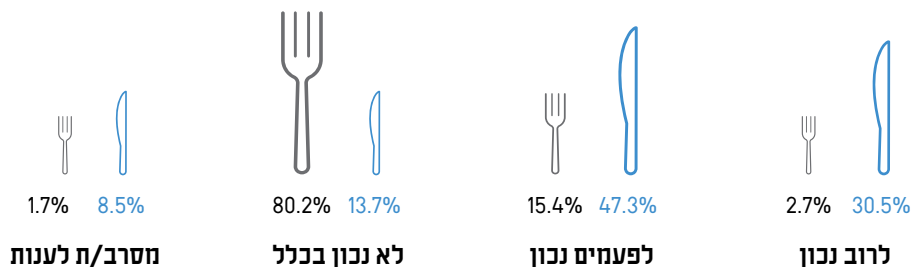
בנוסף, 79.5% מנתמכי הסיוע העידו כי לא היה להם מספיק כסף לאכול ארוחות מאוזנות, בהשוואה ל-20.3% בלבד מהאוכלוסייה הכללית (פי 3.9). כשבוחנים את שיעור הנתמכים שהעידו כי הדבר לרוב נכון, נמצא כי שיעור המשיבים בקרב הנתמכים גבוה פי 8.2, בהשוואה לאוכלוסייה הכללית (34.3%, 4.2% בהתאמה).

הקיצוניים שנאלצים לנקוט נתמכי הסיוע בעקבות מצבם מוסיפים לתחושה זו. 17.6% מנתמכי הסיוע העידו כי נאלצו להתמודד עם אחת מהסיטואציות הבאות: לקבץ נדבות (5.7%), לצום במשך יום שלם (6.8%), לגנוב מזון (1.6%) או לחפש אוכל בפחים (3.5%).

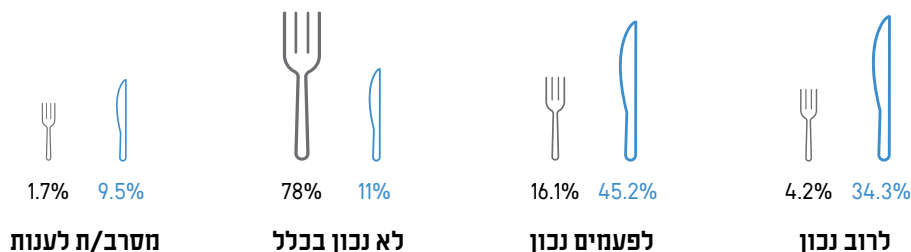
שיעור המסרבים/ות לענות גבוה משמעותית בקרב נתמכי הסיוע בהשוואה לאוכלוסייה הכללית. שיעור זה עשוי להצביע על כך שהחסך במזון משרה תחושת השפלה ובושה בקרב נתמכי הסיוע, בשל אי היכולת לספק את הצרכים הבסיסיים שלהם ושל בני משפחתם. גם הצעדים

עד כמה את/ה מזדהה עם המשפטים הבאים:

"האוכל שקנינו לא הספיק, ולא היה לנו כסף כדי לקנות יותר"

"לא היה לנו מספיק כסף לאכול ארוחות מאוזנות"

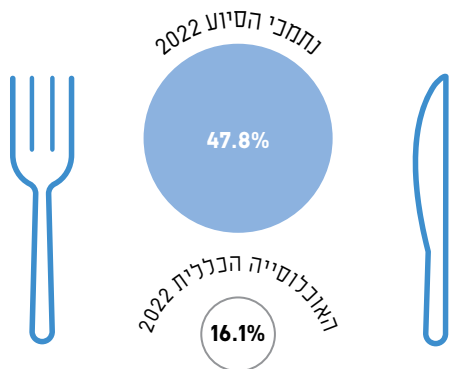

האוכלוסייה הכללית 2022

נתמכי הסיוע 2022

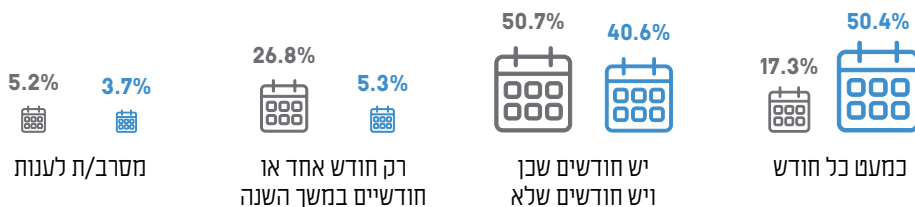

האם בשנה האחרונה את/ה ו/או מבוגרים אחרים בבית שלך צמצמו בגודל הארוחות או דילגו על ארוחות מחוסר כסף לקנות מזון?

* מוצג שיעור העונים "כן"

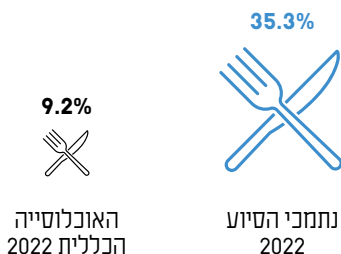
באיזו תדירות זה קרה?

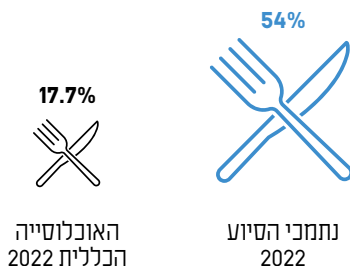
נתמכי הסיוע 2022 האוכלוסייה הכללית 2022

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדר העוני הרב-ממדי

האם בשנה האחרונה, את/ה ומבוגרים אחרים בבית הייתם רעבים ולא אכלתם, כי לא היה לכם מספיק כסף לקנות אוכל?

האם בשנה האחרונה אכלתם פחות ממה שרציתם כי לא היה מספיק כסף כדי לקנות אוכל?

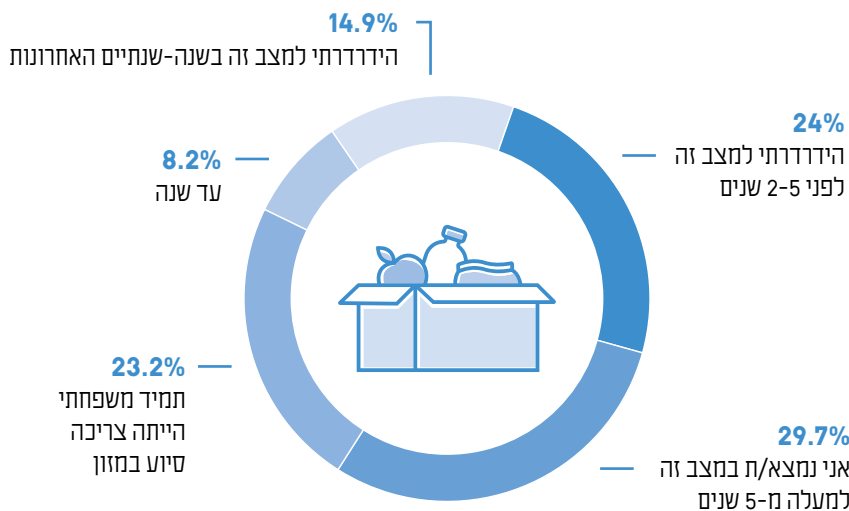
* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדר העוני הרב-ממדי ** מוצג שיעור העונים "כן"

הסתייעות בעמותות המזון

כרבע (23.1%) מהנתמכים החלו להזדקק לסיוע במזון בשנתיים האחרונות בלבד, 24% זקוקים לסיוע בין שנתיים לחמש. קרוב לשליש (29.7%) מהנתמכים העידו כי הם נמצאים במצב זה למעלה מ-5 שנים, וכרבע (23.2%) נוספים העידו שהם נתמכים במזון במשך רוב חייהם. בהיעדר תוכניות ממשלתיות רחבות היקף, משפחות ופרטים הסובלים מאי ביטחון תזונתי פונים לארגוני החברה האזרחית על מנת לקבל סיוע במזון. סל המזון שהנתמכים מקבלים מהעמותות, מסייע להם בדרכים שונות ומפנה להם משאבים לצרכים חיוניים נוספים כגון:

רכישת תרופות, חינוך, תשלום חובות, שכר דירה, תשלום חשבונות ועוד. הנתמכים העידו כי סל המזון שמחלקת העמותה, מסייע ליותר משני שלישים מהם (67.2%) לפנות כסף לרכישת מזון נוסף הדרוש להם ולמשפחתם. במקום השני (43.7%) הוא מפנה תקציב לתשלום שכר דירה, חשבונות והחזר חובות. במקום השלישי (37.6%) הסל מפנה תקציב עבור תרופות וטיפולים רפואיים ולבסוף (21%) הסל מאפשר לנתמכים לרכוש בגדים, ריהוט או מוצרים לבית.

כמה זמן את/ה זקוק/ה לסיוע במזון?

קו הרעב

החישוב התבסס על מספר המנות המומלצות לפי טבלת קבוצות מזון של משרד הבריאות. בכל קטגוריה תזונתית נבחרו המזונות הזולים והנגישים או בעלי מכנה הצריכה הרחב ביותר. הסל מורכב מדגנים מלאים (אורז מלא, כוסמת ולחם מחיטה מלאה), ירקות, פירות (תפוז, בננה ותפוח עץ), חלבון חלבי (חלב 3% בשקית, גבינה לבנה ואשל), חלבון מן החי וקטניות (עדשים אדומות, טונה, ביצים וחזה עוף) וכן שמן קנולה וטחינה גולמית. לא נכללו בסל מוצרים שאינם בסיסיים (תה, קפה, אגוזים וכו') והתאמות למחלות או לדיאטות שונות.

ככל שהפער מקו הרעב (ההוצאה הנדרשת לסל מזון בסיסי) גדול יותר, כך מצב הביטחון התזונתי של משק הבית חמור יותר ומעיד על אי ביטחון תזונתי בדרגה גבוהה יותר. בנוסף, יש להסתכל על השיעור שתופסת ההוצאה על מזון מסך ההכנסה נטו (לאחר תשלום מיסים וקבלת קצבאות).

בעקבות עליות המחירים שחלו מתחילת השנה (2022), ערך ארגון לתת בדיקה מחודשת של העלות החדרשית המינימלית לרכישת סל מזון בסיסי ובריא, הדרוש לקיום "קו הרעב", אשר נקבע בהתחשב בהרכב הגילים והמינים של משק הבית, משקף למעשה את העלות החדרשית המינימלית הדרושה לקניית סל מזון בסיסי באחת מרשתות השיווק הזולות ביותר, על מנת להיות במצב של ביטחון תזונתי, בהתאם להמלצות משרד הבריאות.

משפחות שמוציאות על מזון פחות מהמינימום הדרוש, חיות באי ביטחון תזונתי ונמצאות למעשה מתחת ל"קו הרעב". עלות סל המזון להבטחת התזונה הבסיסית הנדרשת לקיום מאוזן ותקין עומדת על 3,431 ש"ח לחודש למשפחה בת חמש נפשות המורכבת מזוג הורים ושלושה ילדים בגילאי 6, 9 ו-12. זוהי עלייה בסך 245 ש"ח (7.7%) בהשוואה לעלות הסל שנערכה רק לפני כשנה, באוגוסט 2021 (3,186 ש"ח).

312,825
משפחות

1,347 ₪
לחודש

12
חודשים

5.1
מיליארד ש"ח

בכדי להעניק ל-312,825 המשפחות הנמצאות באי ביטחון תזונתי תמור, מזון בשווי הסכום שחסר להן בחודש, היינו 1,347 ₪ - התקציב הנדרש למיגור הבעיה עומד על 5.1 מיליארד ₪ בשנה. סיוע בכמהצית מהסכום שחסר למשפחות, היינו כ-674 ₪ בחודש, משמעו צורך בתקציב של כ-2.5 מיליארד ₪ בשנה.

היקף התופעה וחומרתה וכן התקציב הנרחב והמשמעותי הנדרש כדי לתת מענה לצורך ממחישים את העובדה כי זוהי אחריות המדינה לטפל בבעיה ושרק לה יש את המשאבים הנדרשים לספק מענה מערכתי הולם לצורך.

בקרב השכבות המוחלשות, ההוצאה על מזון מהווה שיעור ניכר מסך ההכנסות. על פי סקר ההוצאות וההכנסות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2019, ההוצאה על תצרוכת מזון ביתי של החמישון התחתון עומדת על 2,109 ₪, ומהווה 26.9% מההכנסות נטו של משק הבית בהשוואה ל-7.1% בחמישון העליון ו-11.6% בממוצע. לפי נתוני דו"ח העוני האלטרנטיבי של ארגון לתת לשנת 2022, ההוצאה על מזון בקרב משקי בית של נתמכי הסיוע עומדת על 2,058 ₪ ומהווה 37.9% מההכנסה החודשית הממוצעת נטו.

ההוצאה הממוצעת בפועל של משפחות מוחלשות על מזון (חושבה כממוצע בין נתמכי הסיוע והחמישון התחתון) הינה 2,084 ₪. "קו הרעב", היינו הסכום הבסיסי אותו המשפחות צריכות להוציא על מנת להיות בביטחון תזונתי עומד על סך של 3,431 ₪. הפער אם כך בין ההוצאה בפועל על מזון לבין ההוצאה הנדרשת, עומד על 1,347 ₪ בממוצע.

דו"ח העוני האלטרנטיבי
2006

ססאר ואייחו או 12 שורות על לחם החרפה רוני סומק

בשורה השלישית אולי תרמח דמעה בתנורי העין
בשתדעו שאסוף בקבוקים ברחובות
כדי לחיות.

אפשר לרמין את קדח הגב, את היד הנשלחת
לצואר הזכוכית, את הפרוסה שנחתכה מלחם החרפה.
מאותה זזית קשה לשבץ אפלו מרגלים פריזאיות
המדבקות לירכי הבחורות שאלהים צחק אתן
בתור הלדה.

ואתה, אדוני שר הרעב, אל תגיד שבבטנו הריקה
נאפו שירי, אל תזכיר שהיפי מצליף בחטה לפני
שתנורי הגיהנום מגלגלים ממנה לחם. אפשר היה
לחלם שהוא צפור ולהשאיר פרוו על אדן החלון.

תנאי מחיה

8,447 ₪

ההוצאה החודשית הממוצעת של משפחה נתמכת סיוע עומדת על 8,447 ₪, והיא גבוהה ב-55.6% מההכנסה החודשית הממוצעת (5,430 ₪)

תנאי מחיה

מקום שלישי

ישראל נמצאת במקום השלישי מבין מדינות ה-OECD במדד יוקר המחיה, אחרי שווייץ ואיסלנד

60.1%

ל-60.1% מהנתמכים יש חוב כלפי גורם כלשהו, פי 2.1 מהאוכלוסייה הכללית (28.2%)

38.6%

38.6% מהנתמכים חוו חסימה ו/או עיקול חשבון הבנק, פי 4 מהאוכלוסייה הכללית (9.7%)

מספר 1

הגורם מספר 1 למצוקה הכלכלית של הנתמכים הוא מחלה ו/או נכות שלהם או של מי ממשפחתם (23.7%)

88.5%

88.5% מהנתמכים העידו כי נותרו אצלם או אצל בני משפחתם השפעות שליליות וארוכות טווח בעקבות תקופת הקורונה

פחות משליש

פחות משליש (31.5%) מהנתמכים מאמינים, כי בעוד עשרים שנה מצבם ישתפר והם יחלצו מהמצוקה הכלכלית

52.7%

52.7% מנתמכי הסיוע לא מרוצים מחייהם, בהשוואה ל-10.1% באוכלוסייה הכללית (לפי נתוני הלמ"ס ל-2021), פי 5.2

ישראל נמצאת במקום השלישי מבין מדינות ה-OECD במדד יוקר המחיה, אחרי שווייץ ואיסלנד (OECD, 2021).

מתחילת שנת 2022, אנו עדים להתייקרויות כמעט בכל תחומי החיים, לרבות מחירי המזון ומוצרי הצריכה, החשמל והדיור שמשפיעים על האינפלציה ועל עליית הריבית במשק. מדד המחירים לצרכן, המתפרסם מדי חודש על ידי הלמ"ס, מודד את השינויים החלים לאורך זמן בהוצאה הנדרשת לקניית סל קבוע של מוצרים ושירותים ומייצג את הרכב ההוצאה של משקי הבית. מדד זה, עלה מתחילת השנה ב-4.3%, נכון לאוקטובר 2022 (נתוני מדד ספטמבר). מדד המזון (ללא ירקות ופירות) עלה ב-3.7%, מדד הירקות והפירות עלה ב-5.5%, מדד הדיור עלה ב-4.5%, ומדד הבריאות עלה ב-3.3%. עליית המחירים משפיעה על כלל האוכלוסייה, אך בשל היותה רגרסיבית, היא פוגעת ביתר שאת באוכלוסיות המוחלשות.

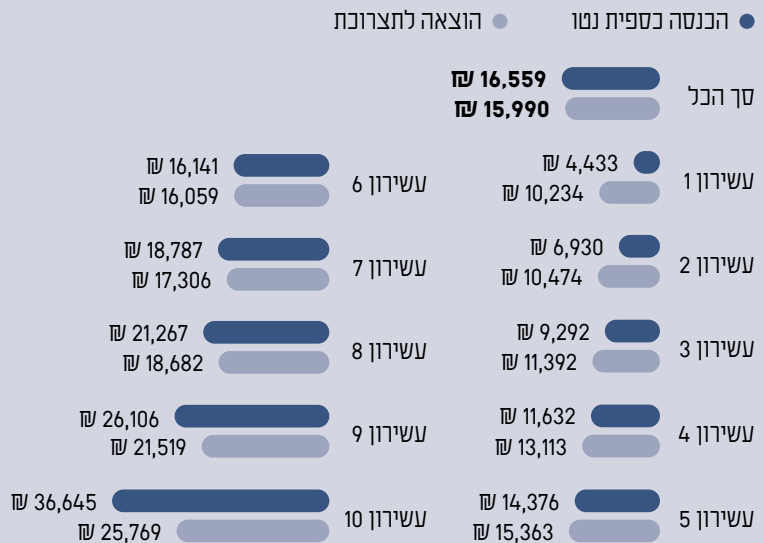
כדי להיאבק באינפלציה, העלה בנק ישראל את הריבית מספר פעמים מתחילת השנה, ונכון לכתיבת שורות אלו (נובמבר 2022), עומדת הריבית על 2.75%, שיא של 11 שנים (ינואר 2012). בתחילת השנה עמדה ריבית בנק ישראל על 0.1%, כלומר תוך פחות משנה היא זינקה פי 27.5 ולפי התחזיות היא אף צפויה להמשיך לעלות, ולהגיע ל-3.5%. המשמעות של עליית הריבית, בין היתר, היא הגדלת ההחזר החודשי על הלוואות ועל משכנתאות. בקרב האוכלוסיות המוחלשות עלייה זו קריטית, שכן **גידול בהוצאות בעקבות עליית המחירים וכן גידול בהחזר החובות, משמעם ויתורים על מוצרים ושירותים בסיסיים, הגדלת החובות הקיימים, יצירת חובות חדשים וכתוצאה מכל אלו, כניסה לסחרור שמעמיק את העוני, מקשה על ההישרדות היום-יומיות ומקטין את הסיכויים לשנות מגמה ולהיחלץ מהמצוקה.**

בנוסף, משפחות נזקקות לא יכולות פעמים רבות לקבל אשראי בנקאי ולכן נאלצות לטוול הלוואות חוץ בנקאיות, אשר לרוב מאופיינות באחוזי ריבית גבוהים יותר, ובמקרי קיצון, בלית ברירה, גם הלוואות מהשוק האפור. שני העשירונים התחתונים לווי יותר ממקורות חוץ בנקאיים, בניגוד לעשירונים האחרים הנוטים להלוות כספים ממקורות בנקאיים. הצורך של המשפחות מהעשירונים התחתונים להתקיים ולדאוג להם ולבני משפחתם, דוחק בהן למצוא פתרונות מחוץ למערכת הבנקאית, שאינה תמיד חפצה להלוות להם כספים, אך פעמים רבות הלוואות מסוג זה מובילות להסתבכות ולצבירת חובות גדולים יותר בטווח הארוך (פאוב, 2016).

עקב המחירים הגבוהים וההכנסה הנמוכה, משפחות רבות נאלצות לבצע מדי יום בחירות קשות, בין מוצרים ושירותים בסיסיים ובין היתר בין רכישת מזון לרכישת תרופות, בין תשלום חשבון חשמל לתשלום עבור ספרי לימוד לילדים. מציאות זו, המשקפת מאבק הישרדותי יום-יומי, מייצרת לחצים וחרדות, ומקשה עוד יותר על היחלצות מעוני.

לפי סקר הוצאות משקי הבית לשנת 2019 (הלמ"ס, 2022) ניתן לראות כי בחמשת העשירונים התחתונים ההוצאות גבוהות מההכנסות כלומר, כמחצית ממשקי הבית בישראל מוציאים יותר ממה שהם מכניסים. הפער המשמעותי ביותר נמצא בעשירון התחתון בו ההוצאה הממוצעת (10,234 ₪) גדולה פי 2.3 מההכנסה הממוצעת (4,433 ₪). הפער הולך ומצטמצם כך שבעשירון ה-5 ההוצאה הממוצעת גבוהה מההכנסה הממוצעת פי 1.1 בלבד (פער של 987 ₪) והחל מהעשירון ה-6 ההכנסות עולות על ההוצאות, כשבעשירון ה-10 ההכנסה גבוהה פי 1.4 מההוצאה.

הכנסות והוצאות משקי הבית לפי עשירוני הכנסה

* מתוך סקר הוצאות משקי הבית 2019, הלמ"ס 2022

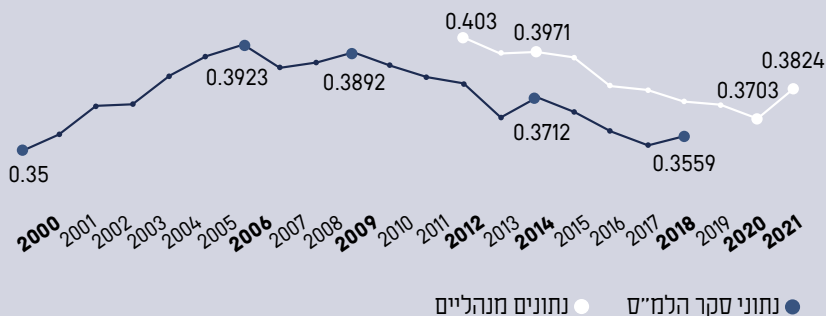
הפערים בין העשירונים אינם מתבטאים רק בפער בין ההכנסות להוצאות, אלא גם בפער בין ההכנסות עצמן. לפי סקר ההוצאות של הלמ"ס לשנת 2019, ההכנסה נטו של העשירון העליון (36,645 ₪), גבוהה פי 8.3 מהכנסה נטו של העשירון התחתון (4,433 ₪), וההכנסה סך הכל (16,559 ₪) גבוהה פי 3.7 מההכנסה בעשירון התחתון. הקיטוב בהכנסות בישראל הוא בין הגבוהים במדינות המערב.

רמת אי השוויון בישראל גבוהה מהממוצע במדינות ה-OECD, והיא נמצאת בעשירייה (מקום 9) של המדינות האי שוויוניות. מדד גייני בודק את רמת אי השוויון בחלוקת ההכנסות, ערכי המדד נעים בין 0 (שוויון מלא) ל-1 (אי שוויון מלא).

המוסד לביטוח לאומי מספק שני מסדי נתונים אודות ממדי העוני והפערים החברתיים, לפי נתוני סקר הלמ"ס (בשיטה המקובלת למדידה במדינות ה-OECD, המאפשרת השוואה למדינות אלו) נתונים אלו זמינים עד שנת 2018 (כולל), ולפי נתונים מנהליים (נתונים המצויים בביטוח לאומי).

לפי נתוני הלמ"ס ניתן לזהות מספר מגמות לאורך השנים במדד גייני, לאחר תשלומי העברה ומיסים, כלומר מההכנסה נטו: קיימת עלייה במדד גייני עד לשנת 2006, בו מגיע המדד לשיא (0.3923), בשנת 2007 חלה ירידה, בשנים 2008 ו-2009 (שנות המיתון העולמי), חלה עלייה במדד גייני, לאחר מכן חלה ירידה עד שנת 2013 בה המדד כמעט שב לנתונים הנמוכים של 2001 (0.3634), בשנת 2014 נצפתה עלייה ולאחריה ירידה עד שנת 2018 בה שוב עלה מדד גייני (כאמור אין נתונים זמינים לפי טרמינולוגיה זו לאחר 2018).

מדד גייני לאורך השנים - אחרי תשלומי העברה ומיסים (הכנסה נטו)

* מתוך דו"חות ממדי העוני והפערים החברתיים של המוסד לביטוח לאומי

1 נדלה מאתר ה-OECD ב-16.10.22, לפי הנתונים העדכניים הזמינים לגבי כל מדינה (2017-2021), הנתונים על ישראל מתייחסים לשנת 2019.

מדר ג'יני (על פי ההכנסה נמו ולפי נתונים מנהליים) נמצא במגמת ירידה מ-2012 עד 2021 בה הוא עולה ל-0.3824. בהקשר זה, מענין לראות שרמת אי השוויון הנמוכה ביותר בעשור האחרון נצפתה דווקא במהלך 2020, עת התפרצות מגפת הקורונה שטלטלה את המשק ויצרה משבר כלכלי. התמיכה הרחבה שהעניקה הממשלה למשק ולחברה בשנה זו, הצליחה להוריד את אי השוויון בשיעור של 29.1% מ-0.5221 (לפי הכנסה כלכלית), ל-0.3703 (לפי הכנסה נמו), כשהשיעור הממוצע ב-8 השנים לפני כן עמד על 24.4%. מצב זה ממחיש ביתר שאת, כי עוני, פערים חברתיים ואי שוויון הם תוצאה של מדיניות ממשלתית, וכי יש בכוחן של מדינות להגדיל את רמות השוויון בקרב הפרטים והמשפחות.

מדר ג'יני לפני ואחרי התערבות הממשלה (לפי נתונים מנהליים)

הירידה במדר כתוצאה מהתערבות ממשלתית	אחרי תשלומי העברה ומיסים	לפני תשלומי העברה ומיסים	
-28.4%	0.3824	0.5344	2021
-29.1%	0.3703	0.5221	2020
-25.0%	0.3758	0.501	2019
-24.7%	0.3773	0.5009	2018
-24.3%	0.3819	0.5048	2017
-24.2%	0.3835	0.5057	2016
-23.5%	0.3948	0.5161	2015
-24.3%	0.3971	0.5246	2014
-24.8%	0.3964	0.5274	2013
-24.8%	0.403	0.5356	2012

* מתוך דו"ח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות -2020 לפי נתונים מנהליים, בטל"א, 2021

ההכנסה הממוצעת נמו של משפחה נתמכת סיוע, הכוללת 4.3 נפשות בממוצע, הינה 5,430 ש"ח לחודש, וההכנסה התצוינית היא 5,000 ש"ח. ההכנסה הממוצעת שהנתמכים מעריכים כנדרשת להם למחיה בכבוד הינה 10,298 ש"ח, כמעט כפולה (גבוהה פי 1.9) מהכנסתם הממוצעת בפועל.

ההוצאה החדרשית הממוצעת של משפחות אלו
(כולל החזר חובות) **עומדת על 8,447 ₪ והיא גבוהה**
בשיעור של 55.6% מההכנסה החדרשית הממוצעת
(5,430 ₪). במילים אחרות, נוצר למשק הבית גירעון
ממוצע של 3,017 ₪ מדי חודש. ללא החזר חובות עומדת
ההוצאה החדרשית הממוצעת על 7,077 ₪, והיא גבוהה
בשיעור של 30.3% מההכנסה החדרשית הממוצעת.

ההכנסה הממוצעת לנפש תקנית¹ של נתמכי הסיוע היא 1,859 ש"ח, בשעה שקו העוני לנפש תקנית על פי המוסד לביטוח לאומי, עמד בשנת 2020 על 2,811 ש"ח, כלומר ההכנסה של נתמכי הסיוע לנפש תקנית הייתה נמוכה ביותר משליש (33.9%) מקו העוני הרשמי של

10,298 ₪
הכנסה ממוצעת נדרשת
למחיה בכבוד

8,447 ₪
הוצאה ממוצעת

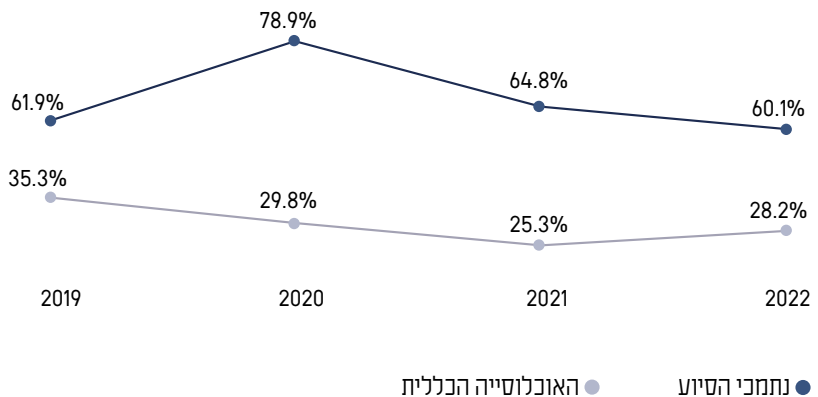
5,430 ₪
הכנסה ממוצעת נמו

1 נפש תקנית (נפש סטנדרטית) – שקלול מספר הנפשות במשק הבית בשל היתרון לגודל. נפש אחת = 1.25 נפשות תקניות, 2 נפשות = 2 נפשות תקניות, 3 נפשות = 2.65 נפשות תקניות, 4 נפשות = 3.2 נפשות תקניות, 5 נפשות = 3.7 נפשות תקניות וכן הלאה.

ההוצאה הממוצעת של נתמכי הסיוע עבור תשלום חובות עומדת על 1,370 ש"ח, המהווה כרבע (25.2%) מההכנסה החודשית הממוצעת, וכשביעית (16.2%) מההוצאה החודשית הממוצעת. הנטל הכבד של החזר החובות לצד יצירת חובות חדשים, מוביל לצעדים קיצוניים של חסימת חשבון ועיקולים. 38.6% מנתמכי הסיוע העידו כי בשנה האחרונה הם חוו חסימה או עיקול של חשבון הבנק עקב חובות, הוצאה לפועל, תביעות משפטיות וכדומה, פי 4 מהאוכלוסייה הכללית (9.7%).

המשמעות של הפער הגבוה בין ההוצאות להכנסות, היא יצירת חובות חדשים ו/או העמקת חובות קיימים, חיסול עתודות כספיות, במידה וישנן כאלו ונטילת הלוואות. 60.1% מנתמכי הסיוע העידו כי יש להם חוב כלפי גורם כלשהו, בהשוואה ל-28.2% באוכלוסייה הכללית, פי 2.1. שיעור בעלי החוב בקרב הנתמכים נמצא במגמת ירידה מאז פרוץ מגפת הקורונה (2020), במהלכה 78.9% מהנתמכים צברו חובות. שיעור החובות שנצפה השנה, 60.1%, דומה למצב טרום הקורונה, אז עמד על 61.9%.

האם יש למשפחה שלך חוב כלפי גורם כלשהו?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדד העוני הרב-ממדי
** מוצג שיעור העונים "כן"

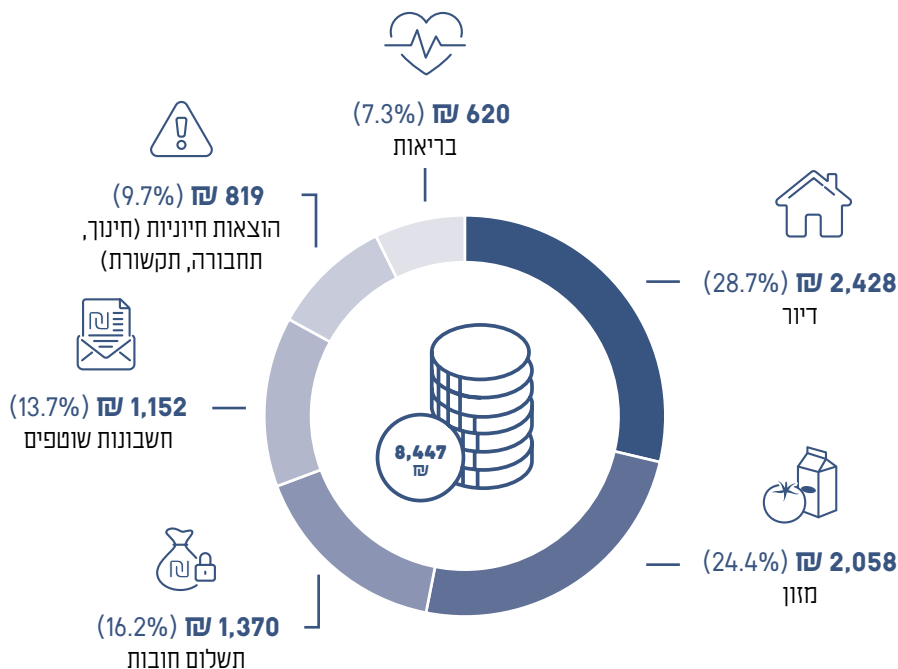
38.6% מהנתמכים חוו חסימה ו/או עיקול חשבון הבנק.
פי 4 מהאוכלוסייה הכללית (9.7%)

ההוצאה השנייה בגובהה היא על מזון, המהווה 24.4% מההוצאה החודשית הממוצעת ועומדת על 2,058 ש.

ההוצאה החודשית הגבוהה ביותר של משפחה נתמכת סיוע הינה בסך 2,428 ש בחודש, על דיור (שכר דירה או משכנתה), והיא מהווה 28.7% מכלל ההוצאה החודשית.

מתוך הסכום שאת/ה ומשפחתך מוציאים בממוצע בחודש, כיצד מתחלקת ההוצאה החודשית?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

הגורמים למצוקה הכלכלית ומאפייניה

חמש הסיבות העיקריות למצוקתם של נתמכי הסיוע, לתפיסתם, הן:

- (1) מחלה/נכות שלהם או של בני משפחתם - 23.7%, תשובה זו נמצאה במקום ה-6 בקרב האוכלוסייה הכללית (10.9%).
- (2) מבנה משפחתי (למשל משפחה חד הורית, גירוש, התאלמנות, משפחה מרובת ילדים) - 18.8%, תשובה זו נמצאה במקום ה-5 בקרב האוכלוסייה הכללית (12%).
- (3) חובות ו/או משכנתה - 16.4%, תשובה זו נמצאה במקום ה-1 בקרב האוכלוסייה הכללית (18%).
- (4) הזדמנויות תעסוקתיות מוגבלות / השתכרות נמוכה - 13.6%, תשובה זו נמצאה במקום ה-4 גם בקרב האוכלוסייה הכללית (13%).
- (5) השתייכות למשפחה שחיה במצוקה - 12.2%, תשובה זו נמצאה במקום ה-7 בקרב האוכלוסייה הכללית (7.5%).

הסיבה השנייה להימצאותן של המשפחות הנתמכות במצוקה כלכלית, לדעת האוכלוסייה הכללית הייתה התנהלות כלכלית לא נכונה - 17.1%, אולם זו נמצאה רק במקום ה-7 בקרב הנתמכים עצמם (5.2%), והסיבה השלישית לתחושתה של האוכלוסייה הכללית, הייתה משבר תעסוקתי/כלכלי - 13.8%, שנמצאה במקום ה-6 בקרב נתמכי הסיוע (7.5%).

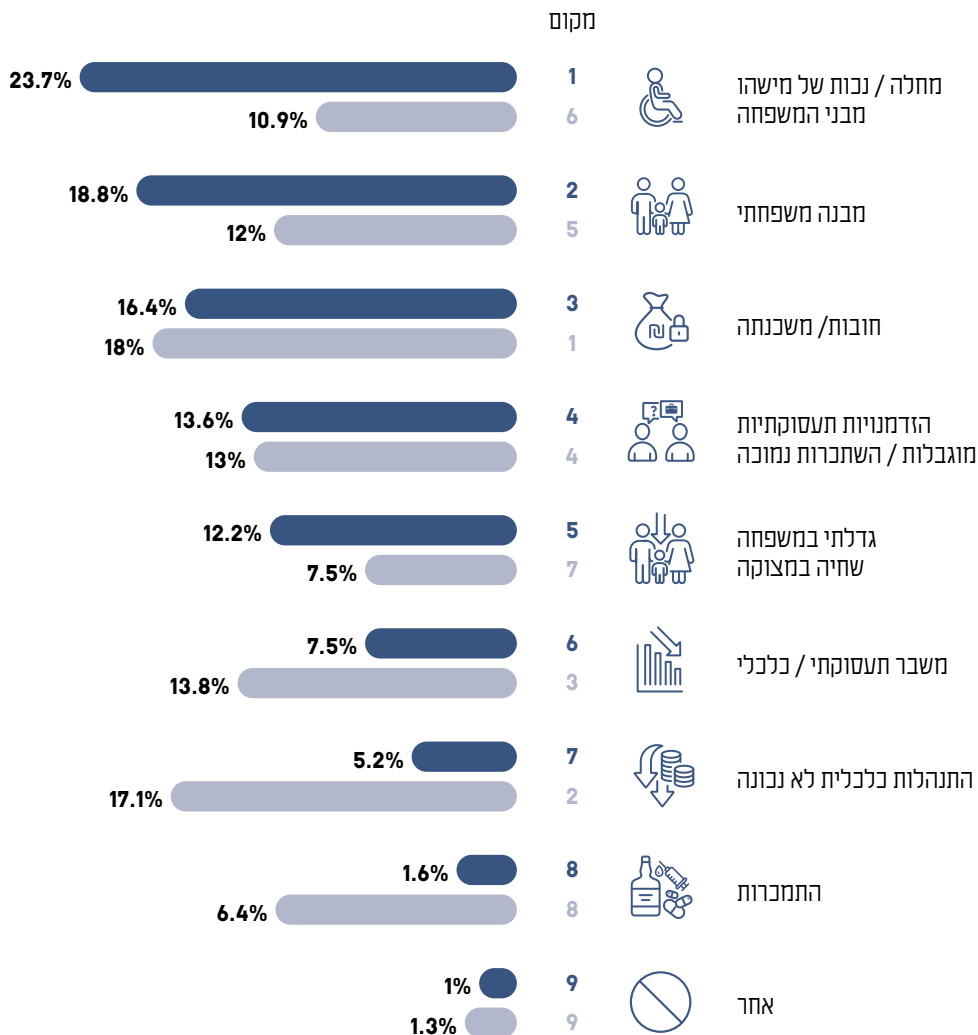
קיימות מספר גישות ופרידיגמות עיקריות לתפיסת עוני ועקב כך לגורמים לעוני.

- (1) **הפרידיגמה השמרנית** - לפיה האנשים העניים אחראים להיותם עניים, והפערים בהון הכלכלי הינם תוצאה של המידה בה הפרט משקיע מאמץ, בוחר בחירות נכונות ובעל כישורים ראויים. כלומר, התפיסה הינה תוצאה של מאפיינים אישיים, תרבותיים ומשפחתיים. מושג בולט בגישה זו הוא "תרבות העוני" שטבע אוסקר לואיס, ובו נטען כי לאנשים שחיים בעוני יש ערכים ונורמות ייחודיים.
- (2) **הפרידיגמה המערכתית** - לפיה עוני הוא אי שוויון מערכתי הנובע מחלוקה לא צודקת ולא שוויונית של מוסדות ומבנים חברתיים. אי השוויון מתבטא במערכות המרכזיות: חינוך, בריאות, דיור, תעסוקה ורווחה ומקשרי הגומלין ביניהן.
- (3) **הפרידיגמה הביקורתית** - מושתתת על הפרידיגמה המערכתית ובנוסף רואה בעוני הפרה של זכויות אדם בסיסיות ואת העניים כאקטיביים בהתמודדות עם העוני בו הם נמצאים (קרומר-נבו מיכל, עבודה סוציאלית מודעת עוני, 2022).

הגורמים העיקריים למצוקה הכלכלית נבחנו במחקר נתמכי הסיוע, וכן נערכה השוואה לתפיסות הציבור בנושא, לטובת ההשוואה התשובות תוקנו ל-100%.

מה הם הגורמים העיקריים לכך שמשפחות נמצאות במצוקה כלכלית?

- נתמכי הסיוע- מהם הגורמים העיקריים למצוקה הכלכלית שלך/של משפחתך?
- האוכלוסייה הכללית- מהם לדעתך הגורמים העיקריים לכך שמשפחות נמצאות במצב של מצוקה כלכלית?

* מחנך מחקר נתמכי הסיוע וסקר תפיסות הציבור

** ניתן היה לציין יותר מתשובה אחת, השיעורים המוצגים מתוקנים ל-100%

מצבם הכלכלי לא השתנה ו-6.8% ציינו כי מצבם הכלכלי אף השתפר.

רוב הנתמכים (88.5%) העידו כי נותרו אצלם או אצל בני משפחתם, השפעות בעקבות תקופת הקורונה. שלוש ההשפעות השליליות וארוכות הטווח המרכזיות שצינו כשניים מתוך חמישה מנתמכי הסיוע, הן:

(1) השפעה על המצב הכספי, 40.9%.

(2) השפעות בריאותיות, 39.8%.

(3) השפעות נפשיות, 39.4%.

לאחר מכן דיווחו הנתמכים על השפעות חברתיות (28.3%), השפעות על המצב התעסוקתי (23.1%), השפעות לימודיות (22%) והשפעה על המצב המשפחתי לרבות גירוש, התאלמנות (6.7%).

מציאות החיים מאלצת את נתמכי הסיוע להסתמך על גופים שונים, לרבות המוסד לביטוח לאומי, עמותות, אגפים לשירותים חברתיים, הקהילה ובני המשפחה. הפנייה לסיוע וכן קבלת הסיוע בפועל איננה דבר של מה בכך, ולעיתים מתלווים לכך חששות, תחושות של אשמה, מבוכה ואף בושה.

72.4% מהנתמכים מרגישים תלות בסיוע של גופים או אנשים אחרים במידה רבה או רבה מאוד. זוהי ירידה בשיעור של 10.7% ביחס לאשתקד (81.1%), וניתן להעריך כי היא קשורה להתאוששות מסוימת לאחר משבר הקורונה.

סוגי הסיוע שמעל מחצית מהנתמכים ציינו שהיו מעוניינים לקבל במידה רבה או רבה מאוד, הם: סיוע בתשלום חשבונות שוטפים (80.8%), סיוע בדיוור (69.6%), סיוע בשיפוצים בבית (67.5%), מידע הנוגע למיציא זכויות, פריסת חובות והלוואות (60.9%), סבסוד מסגרות לילדים - מעון, גן, מסגרות בשעות אחר הצהריים (59.5%) וסיוע בריאותי (57.6%).

רק כחמישית (22.2%) מנתמכי הסיוע ציינו כי הגורם העיקרי למצוקתם הכלכלית הוא העובדה כי גדלו במשפחה שחיה במצוקה כלכלית. עם זאת, מעל מחצית (55%) מהנתמכים העידו כי גדלו דה פקטו במשפחה שחיה במחסור ובמצוקה כלכלית. נתון זה מצביע מחד על עוני בין דורי, כלומר ילד או ילדה שנולדו למשפחה ענייה, גוברת משמעותית הסבירות כי יגדלו להיות מבוגרים עניים ובהמשך יהפכו להורים עניים. מאידך, מבחינת התפיסה, רוב הנתמכים משייכים את מצוקתם לגורמים אחרים, ובראשם בעיה רפואית, מבנה המשפחה (חד הוריות למשל), חובות ורמת השתכרות נמוכה עקב הזדמנויות תעסוקתיות מוגבלות.

המציאות היום-יומית של נתמכי הסיוע רצופת קשיים, מהמורות, חוסר וודאות ובעיקר מאבק סיוזיפי להשגת המשאבים הנדרשים לסיפוק הצרכים הבסיסיים שלהם ושל משפחתם. לנתמכים יש פחות חוסן נפשי וכלכלי להתמודד עם הוצאות לא מתוכננות ובוודאי לא עם משברים אישיים או לאומיים.

76% מהנתמכים לא יוכלו להתמודד עם הוצאה לא צפויה כלשהי (למשל תיקון מחשב, טיפול רפואי לא מכוסה), או לכל היותר יוכלו לשלם כמה עשרות שקלים באופן בלתי צפוי (תוך שבוע). רק 7.8% יוכלו להתמודד עם הוצאה לא מתוכננת של יותר מ-1,000 ש"ח.

מגפת הקורונה הובילה למטלה ולפגיעה בתחומים שונים, הן ברמה הלאומית והן ברמת הפרט. אנשים שחיים בעוני מתמודדים גם כך עם אתגרים סביבתיים, כלכליים ורגשיים, ומשבר הקורונה הוסיף והקצין את האתגרים הללו. חוסנן הנמוך מלכתחילה של המשפחות המוחלשות בא לידי ביטוי במהלך התפרצות המגפה עצמה, אך ניכר גם בימים שאחרי. מעל מחצית מנתמכי הסיוע (55%) העריכו שהמצב הכלכלי שלהם או של משפחתם הורע בהשוואה לתקופה שלפני פרוץ הקורונה, 38.2% העידו כי

באיזו מידה את/ה מעוניין/ת בסיוע בכל אחד מהתחומים הבאים?

59.5%

סבסוד מסגרת
לילדים

60.9%

מידע הנוגע למיצוי
זכויות, פריסת
חובות, הלוואות

67.5%

סיוע בשיפוצים
קלים בביתי

69.6%

סיוע בדירור

80.8%

סיוע בתשלום
חשבונות שוטפים

44.5%

סיוע נפשי

46.9%

הלוואות
בתנאים נוחים

47%

ניהול התקציב
האישי / המשפחתי

48.6%

הכשרות מקצועיות/
השמה לעבודה

57.6%

סיוע בריאותי

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

** מוצג שיעור העונים "במידה רבה" או "במידה רבה מאוד"

בעשירון התחתון, יותר מכפול (סקר הוצאות משקי הבית 2019, הלמ"ס 2022). התלות בסיוע של אחרים, היא בין היתר תוצאה של אי יכולת כלכלית להחזיק במוצרים שבעולם המודרני הפכו אלמנטריים, ובהתאם לכך, פחות מרבע (24%) מנתמכי הסיוע דיווחו כי יש ברשותם רכב.

שיעור הבעלות על מוצרים בני קיימה (מכשירי חשמל, מוצרי תקשורת, מכונית) הינו בין המדרגים לאמידת רמת החיים של משק הבית. שיעור המשפחות המחזיקות מכונית אחת לפחות עלה מ-57.2% בשנת 2003, ל-70.9% בשנת 2019. בשנת 2019, ל-91.3% מהמשפחות בעשירון העליון הייתה מכונית אחת לפחות בהשוואה ל-42.7%

רוב הנתמכים (88.5%) העידו כי נותרו אצלם או אצל בני משפחתם. השפעות שליליות ארוכות טווח בעקבות תקופת הקורונה

בין ייאוש לתקווה בקרב הנתמכים

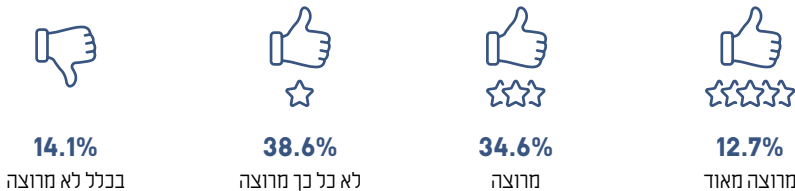
כשההכנסה לנפש היא בין 2,001 ש"ל ל-4,000 ש"ל, 88.3% מעידים כי הם מרוצים מחייהם, ובהכנסה לנפש שגבוהה מ-4,000 ש"ל, 93.5% ציינו כי הם מרוצים מחייהם (הסקר החברתי של הלמ"ס לשנת 2021, 2022).

גם בהשוואה לאלו שמרווחים עד 2,000 ש"ל לנפש במשק הבית, ומעידים כי הם לא מרוצים מחייהם (21.1%), ניכר כי נתמכי הסיוע לא מרוצים מחייהם במידה גבוהה יותר (52.7%), פי 2.5.

מעל מחצית (52.7%) מנתמכי הסיוע לא מרוצים מחייהם (14.1% לא מרוצים כלל ו-38.6% לא כל כך מרוצים) בהשוואה ל-10.1% בקרב בני 20 ומעלה באוכלוסייה הכללית לפי הסקר החברתי של הלמ"ס לשנת 2021 (פי 5.2).

כשבוחנים את שיעור שביעות הרצון מהחיים בקרב בני 20 ומעלה, ניתן לראות שככל שעולה ההכנסה הממוצעת לנפש, עולה גם שיעור המרוצים מחייהם. כשההכנסה היא עד 2,000 ש"ל, 78.9% מעידים כי הם מרוצים מחייהם,

באופן כללי, האם את/ה מרוצה מחיך?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

52.7% מכלל נתמכי הסיוע אינם מרוצים מחייהם

פחות משליש (31.5%) מהנתמכים מאמינים כי בעוד עשרים שנה, בשנת 2042, מצבם ישתפר והם יצאו מהמצוקה הכלכלית, 22.1% אומנם מאמינים שמצבם ישתפר אך שהם עדיין יהיו במצוקה. קצת פחות ממחצית (46.4%) מהנתמכים סבורים כי מצבם ידרדר (22.6%) או לא ישתנה (23.8%).

למרות התנאים הקשים בהם חיים נתמכי הסיוע, הדאגה היום-יומית, המאבק על כל שקל וחוסר שביעות הרצון מהחיים, כחמישית (19.6%) מנתמכי הסיוע ציינו כי הם התנדבו בשנה האחרונה, בהשוואה ל-27.7% מקרב האוכלוסייה הכללית שהעידו על כך.

כיצד להערכתך ייראו חייך בעוד 20 שנים, בשנת 2042 מבחינה כלכלית?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

ד"ר ח' העוני האלטרנטיבי
2008

מה זה להיות עני?

(הגדרות לעוני שניתנו על ידי הנתמכים)

- "להשתמש הרבה במילה 'אין' בבית לפני הילדים"
- "להסתכל כל פעם על כל דבר שקונים."
- "חוסר יכולת להגשים תלומות" תלות באחרים."
- "לחיות מ-4000 ש' בחודש בלי דירה ועם 3 ילדים."
- "להיות זקוקה לאחרים."
- "להרגיש מבויש, לא שווה."
- "בלתי ראויה להיות אמא."
- "להיות תלוית בנדבות."
- "עני - אין לו כלום."
- "להיכנס למכולת ולחשוב מה אפשר לקנות ומה לא, ולצאת עם סל כמעט ריק."
- "חוסר אונים."
- "להיות תלוי באחרים ולסבול."
- "שאין מעט לחיים."
- "לא יכול לממש את שאיפותיו בחיים."
- "לראות שאנשים חיים ואתה מת."
- "התלות הבלתי נגמרת בעמותות, באנשים טובים, במחלקת הרווחה."
- "שלא יהיה לך כבוד עצמי."
- "תחושה של חוסר תפקוד עצמי."
- "לא יכולה לקנות לילדים דברים בסיסיים שהם צריכים."
- "להיות מתחת לגבול האדום."
- "לעשות חשבון לכל נשימה שאני נושמת."
- "לא לתת לילדים."
- "בושה, בושה, בושה."
- "שאין כסף לאוכל ותרופות ואין מה לתת לילדים."
- "השפלה."
- "מת מהלך."
- "שאתה לא יכול להרשות לך דברים מינימליים."
- "להתבייש בפני המשפחה והחברים."
- "רוצים ואין, ולא יכולים לתת."
- "לא להיות."
- "לקום כל יום ולהתפלל שהמצב לא ידרדר."
- "למות מבושה בפני הילדים שלי."
- "מוות בחיים."
- "לחיות בחוסר ביטחון עצמי והשפלה."
- "חוסר יכולת לדאוג לילדיי."
- "כאב עמוק."
- "שאין כלום."
- "עני - להיות אדם עצוב, לא שמח וחוסר אונים."
- "אדם פשוט שחי בצמצום."
- "חלום מפחיד ורע ואכזרי מאוד."
- "שאין אוכל."
- "שאין כסף לשלם להוצאות ביה"ס, לבגדים ולנעליים לילדים."
- "ייאוש."
- "דיכאון."
- "שאין מה לאכול."
- "לחשוב פעמיים לפני כל הוצאה ולחשב כל דבר."
- "זה לכאוב את מה שאין גם בדברים הכי נחוצים."
- "חוסר יכולת לתפקד, איבוד צלם אנוש."
- "לנסות תמיד לצוף מעל המים אבל זה מעייף."
- "להרגיש חסר כל."
- "שאין מה לאכול במקרה."
- "להגיד 'לא' לילדים."
- "להיות מוגבל מכל הבחינות."

דיוור

דיוור

19.4%

19.4% מנתמכי הסיוע נחשפו
בסביבת מגוריהם לאנשים
המשתמשים/סוחרים בסמים

9.3%

ל-9.3% מנתמכי הסיוע אין
מקום מגורים קבוע והם
מתגוררים אצל בני משפחה
או חברים, בבתי נוחסה, או
שהם חסרי קורת גג

44.7%

44.7% מהכנסתם הממוצעת
של הנתמכים מופנית לדיוור
(ש"ח 2,428)

21.3%

21.3% מנתמכי הסיוע מעידים
שיש סיכוי גבוה או גבוה מאוד
שהם יאלצו לפנות את מקום
מגוריהם בשל הקושי לשלם שכר
דירה או משכנתה, בהשוואה
ל-5.1% באוכלוסייה הכללית

54.5%

54.5% מנתמכי הסיוע ציינו
כי ילדיהם התביישו להזמין
חברים לביתם בעקבות תנאי
הדיוור והמצוקה הכלכלית

פחות מרבע

הסיוע הממוצע בשכר דירה לחשק בית
עמד על 978 ש"ח בשנת 2020, פחות מרבע
(24.1%) משכר הדירה הממוצע בשוק
החופשי לשנה זו (4,052 ש"ח)

59.3%

59.3% מנתמכי הסיוע
העידו כי נמנעו מתיקון
ליקויים חמורים
בדירתם בשנה האחרונה
מסיבות כלכליות

2.5%

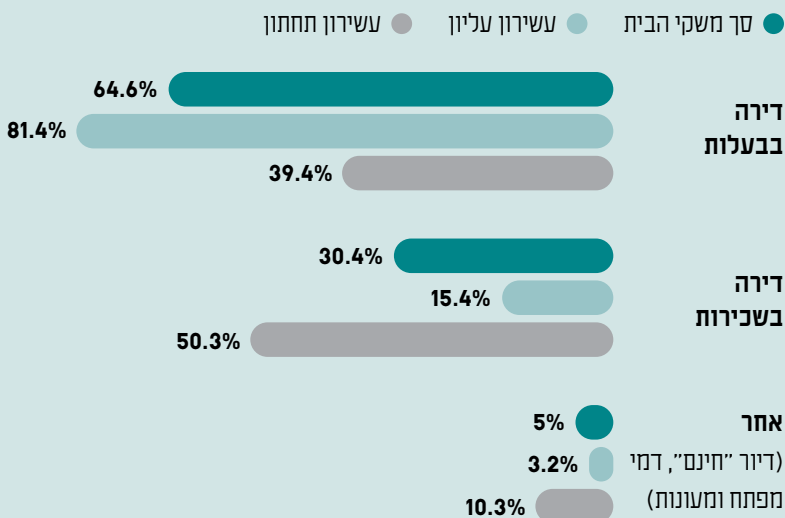
שיעור הדיוור הציבורי בישראל
עומד על 2.5%, בהשוואה ל-10%
בממוצע במדינות ה-OECD

במסגרת האמנה הבין-לאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות, אותה אימצה ישראל בשנת 1992, הזכות לדיוור מוגדרת כ"זכות לגור במקום כלשהו, בביטחון, שלום וכבוד". גם הפסיקה במסגרת חוק יסוד: "כבוד האדם וחירותו" קבעה כי היעדר קורת גג מהווה פגיעה בכבודו של האדם. יחד עם זאת, ישנן בישראל משפחות אשר אינן מתגוררות בתנאי דיוור נאותים ובעלי תשתיות בסיסיות, ובטח שלא במחיר סביר.

שוק הדיוור בישראל מתנהל כשוק של ביקוש קשיח עם היצע נמוך. למרות הבטחות חוזרות ונשנות של ממשלות ישראל ומגוון תוכניות בתחום, משנת 2007 ניתן לראות עלייה חדה במחירי הדירות בבעלות בישראל. בין שנת 2007 לשנת 2021, עלה מדד הדירות בבעלות בשיעור ריאלי של כ-121.5%. נכון לאוקטובר 2022, מדד מחירי הדיוור זינק ב-19% בתוך שנה (הלמ"ס, 2022).

לאור העלויות במחירי הדירות בבעלות, ניכר כי לאורך השנים פחות משקי בית מתגוררים בדירות בבעלותם. כך למשל, ב-2004 התגוררו 70.6% ממשקי הבית בדירות בבעלותם בהשוואה ל-64.6% בשנת 2019, ירידה בשיעור של 8.5%. בהתאמה יותר משקי בית מתגוררים בדירות שכורות - 24% ב-2004 בהשוואה ל-30.4% ב-2019, עלייה בשיעור של 26.7% (סקר הוצאות משקי הבית לשנים הרלוונטיות, הלמ"ס).

דירה בבעלות/ שכירות לפי עשירוני הכנסה נטו לנפש סטנדרטית

* מתוך סקר הוצאות משקי הבית 2019, הלמ"ס 2022

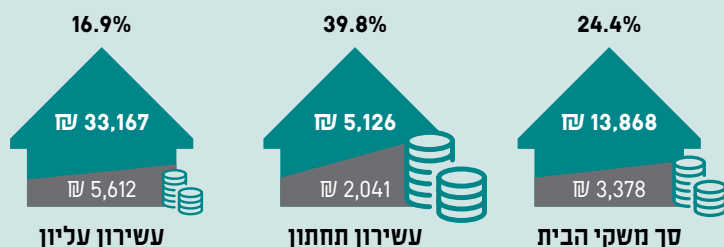
כשבוחנים את החלוקה בין דירות בבעלות לבין דירות בשכירות לפי עשירוני הכנסה (נמוך לנפש סטנדרטית), ניכר כי **בעשירון התחתון מעל מחצית (50.3%) ממשקי הבית גרים בדירות שכורות בהשוואה לפחות משישית (15.4%) בקרב העשירון העליון**, וכשליש (30.4%) בכלל משקי הבית. ניתן לראות כי בעשירון התחתון שיעור הדירות בבעלות נמוך פי 2.1 מאשר בעשירון העליון, ונמוך פי 1.6 משיעור הדירות בבעלות בקרב סך משקי הבית. גם בתנאי הדיור עצמם באים לידי ביטוי פערים משמעותיים: שווי דירה בבעלות בעשירון העליון גבוה כמעט פי 3 משווי דירה בעשירון התחתון וצפיפות הדיור קטנה ביותר מפי 3 (0.5 בהשוואה ל-1.6). מבחינת דירות בשכירות הפערים נותרים דומים, שכר הדירה לחודש בעשירון העליון גבוה כמעט פי 3 (2.7) והצפיפות קטנה פי 2.

תנאי הדיור לפי עשירוני הכנסה (נמוך לנפש סטנדרטית)

עשירון עליון	עשירון תחתון	סך משקי הבית
דירה בשכירות 15.4% ש"ח 5,612 3.4 חדרים 0.6 	דירה בשכירות 50.3% ש"ח 2,041 2.9 חדרים 1.2 	דירה בשכירות 30.4% ש"ח 3,378 3.1 חדרים 0.9
דירה בבעלות 81.4% ש"ח 3,020,000 4.8 חדרים 0.5 	דירה בבעלות 39.4% ש"ח 1,039,000 3.5 חדרים 1.6 	דירה בבעלות 64.6% ש"ח 1,902,000 4.1 חדרים 0.9
אחר 3.2%	אחר 10.3%	אחר 5%

נמל ההוצאה על דיוור נבחן על ידי שיעור ההוצאה מההכנסה הכספית נטו למשק הבית. בעשירון התחתון מהווה שיעור זה 39.8% בהשוואה ל-16.9% בעשירון העליון ו-24.4% בכלל משקי הבית. כלומר, כשתי חמישיות מהכנסתו של משק בית בעשירון התחתון מופנות לשכר דירה לפני הוצאות אחרות לדיוור, כמו חשמל וארנונה.

שיעור ההוצאה על שכר דירה מסך ההכנסה של משק הבית

● הכנסה כספית נטו למשק בית ● הוצאה על שכירות

* מתוך סקר הוצאות משקי הבית 2019, הלמ"ס 2022

לממשלה מספר כלים בהם היא יכולה לסייע למשקי בית חסרי דירה בעלי הכנסה נמוכה, בעיקר באמצעות משרד הבינוי והשיכון, ובין היתר מחיר למשתכן, סיוע בשכר דירה, סיוע בדיוור ציבורי ומשכנתאות מוכוונות.

סיוע בשכר דירה ניתן למשקי בית שאין בבעלותם דירה ואשר עומדים בקריטריונים, (נכים, מקבלי קצבת הבטחת הכנסה, קשישים, עולים וכו'). גובה הסיוע נקבע על פי פרמטרים שונים הכוללים: גיל, כמות הנפשות והילדים במשפחה, אזור מגורים, סטטוס משפחתי ועוד.

מספר הזכאים לסיוע בשכר דירה עלה במידה ניכרת בשנים האחרונות מכ-138,000 משקי בית ב-2010 לכ-178,000 משקי בית בשנת 2020, עלייה בשיעור של 29%. במקביל עלה תקציב הסיוע בשכר דירה מכ-1.36 מיליארד ₪ בשנת 2010 (במחירי 2020) ל-2.09 מיליארד ₪ בשנת 2020, עלייה בשיעור 53.7%. הסיוע הממוצע למשק בית אם כך עמד בשנת 2010 על 821 ₪ בהשוואה ל-978 ₪ בשנת 2020, עלייה בשיעור של 19.1%. למרות העלייה בגובה הסיוע, סכומי הסיוע בשכר דירה רחוקים מלהעניק מענה ראוי ומספק לאותם משקי בית שאין ביכולתם לרכוש דירה למגורים. הסיוע הממוצע למשק בית בשנת 2020 מהווה פחות מרבע (24.1%) משכר הדירה הממוצע בשוק החופשי לשנה זו שעמד על 4,052 ₪. בשנת 2010 היווה הסיוע בשכר דירה 26% שכר הדירה הממוצע בשנה זו (מרכז אדוה, 2021).

בשנת 2018 הוגשה מטעם האגודה לזכויות האזרח עתירה לבג"ץ, לעדכון גובה הסיוע בשכר דירה. פסק הדין בעתירה זו חייב את משרד השיכון ומשרד האוצר לפעול בנושא, אך בשל מערכות בחירות חוזרות ועיכוב באישור התקציב, התעכב מימושו. גם לפי מבקר המדינה "משרד הבינוי והשיכון אינו בוחן באופן קבוע את השינויים בגובה שכר הדירה ואת היכולת הפוטנציאלית של הזכאים לסיוע בשכר דירה להתמודד עם עלייה במחירי השכירות, וכוללת בהיעדרה מתכונת לעדכון גובה הסיוע בשכר הדירה" (מבקר המדינה, 2015).

בנוסף, מעניקה הממשלה סיוע **בדירור ציבורי** למשקי בית בעלי הכנסה נמוכה וחסרי דירה. מי שהוגדר כחסר דירה על ידי המדינה זכאי לדירור ציבורי, אך עמידה בקריטריונים הנוקשים והיצע הדירות הנמוך, אינו מאפשר לכולם למצוא את הזכות למגורים.

הדירור הציבורי מנוהל ברובו על ידי החברות המשכנות 'עמידר' ו'עמיגור'. מלאי הדירות בדירור הציבורי הצטמצם בשיעור של 16.2% בעשור האחרון, מ-64,200 דירות בשנת 2010 ל-53,800 דירות בשנת 2020.

כמות הדירות שנרכשה במהלך השנים הללו רחוקה מלהיות תואמת למספר משקי הבית הזכאים לדירור ציבורי וממתנינים לו. בשנת 2021 כמות הזכאים לדירור הציבורי, של משרד הבינוי והשיכון לבדו עמדה על 5,700, מהם 4,300 המתנינו לדירה ראשונה. מספר דומה של זכאים נמצא במשרד הקליטה (5,865) ועוד מעל ל-19,000 אזרחים ותיקים. מלאי הדירות להשכרה בדירור הציבורי מצומצם ביותר, וקיימת רשימת המתנה ארוכה. לפי דו"ח מבקר המדינה, זמן ההמתנה הממוצע לדירה היה כמעט שלוש שנים (מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2021).

שיעור הדירור הציבורי בישראל עומד כיום על כ-2.5% בלבד, כאשר הממוצע במדינות ה-OECD עומד על 10% (מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2021). ציבור שלם מודר מזכותו לקורת גג ראויה. אי היציבות השלטונית בישראל לא תורמת גם היא למחדל המתמשך בתחום, וכך בשנת 2022 נרכשו כ-80 דירות בלבד לדירור ציבורי, בניגוד להבטחות על 1,700 דירות (משרד השיכון, 2022).

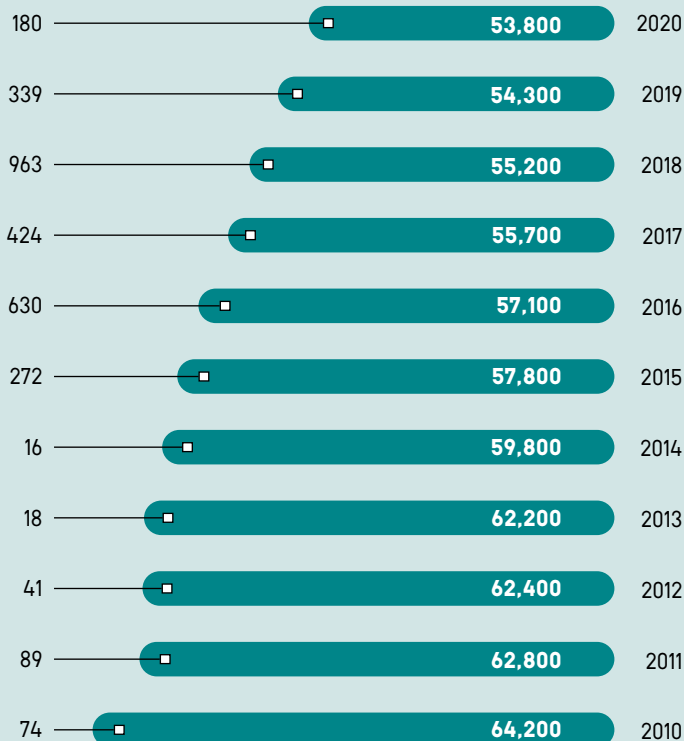
נראה כי בעשור האחרון, הממשלות בישראל מזניחות את הדירור הציבורי, לרבות הקשחת קריטריונים והשקעה כמעט אפסית בבניית דירות חדשות. ניכר כי הסיוע בשכר דירה הפך לכלי העיקרי לסיוע עבור משקי בית שאין ביכולתם להרשות לעצמם רכישת דירה, אך כלי זה סובל מלא מעט בעיות במתכונתו הנוכחית ולא ממלא את ייעודו בהשגת קורת גג מכבדת ויציבה לאורך זמן. בעולם, סיוע בשכר דירה מהווה כלי משלים לדירור הציבורי ולא חלופי.

רוב מדינות ה-OECD אשר הוצאתן על סיוע בשכר דירה גבוהה יחסית, הן גם אלו בהן קיים דיוור ציבורי בשיעור גבוה (מרכז אדוה, 2021).

בסופו של דבר, למרות הסיוע המוענק על ידי המדינה, משפחות רבות מדי עדיין קורסות תחת עלויות הדיוור ולא ממשות את זכותן לדיוור ראוי. התוכניות הקיימות כיום לא מצליחות לתת מענה מול כוחות השוק וחוסר היציבות הפוליטית אינה מאפשרת תהליכים עקביים לאורך זמן.

מלאי הדירות בדיוור הציבורי

כמות הדירות שנרכשו
לדיוור הציבורי

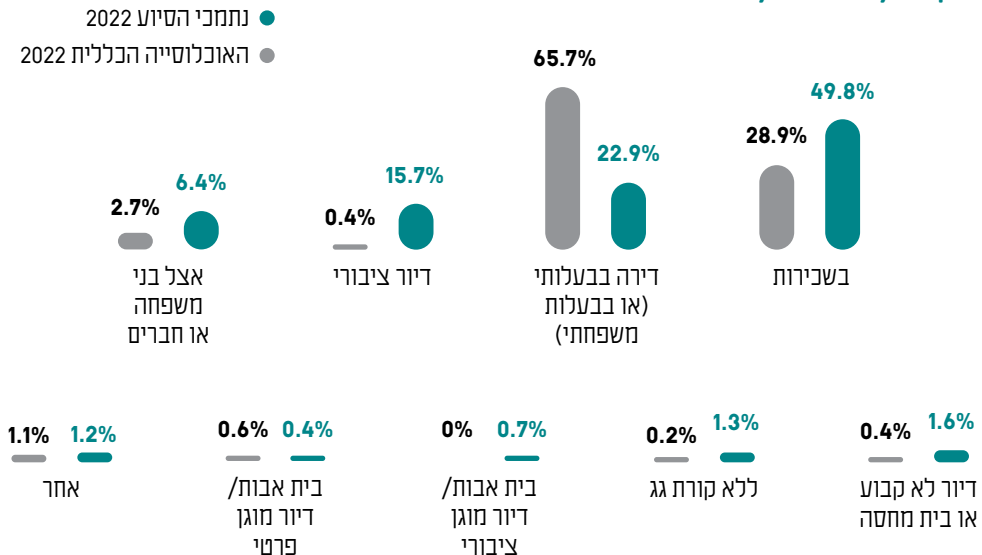
בעוד אלפי משפחות ממתינות לדיוור ציבורי. בשנת 2021, כמות הזכאים של משרד הבינוי והשיכון לבדו עמדה על 5,700

נטל הדיור על נתמכי הסיוע

בנוסף, כמעט רבע מנתמכי הסיוע (24.1%) זכאים לדיור ציבורי, אך למרות זכאותם, המחסור החמור בדיירות גורם לכך שבפועל רק 15.7% מנתמכי הסיוע גרים בדיור הציבורי. גם בקרב אלו החיים תחת קורת גג, יש תחושה של חוסר ודאות לגבי פינוי אפשרי שלהם ממקום מגוריהם. כחמישית מהנתמכים (21.3%) העידו שיש סיכוי גבוה או גבוה מאוד שייאלצו לפנות את מקום מגוריהם בשל קושי לשלם את שכר הדירה או המשכנתה, בהשוואה ל-5.1% באוכלוסייה הכללית שהעידו על כך. הסקר נערך לפני עליית הריבית המשמעותית באוקטובר 2022, שהגיעה לשיא מזה כ-11 שנים.

הוצאות הדיור המאמירות משנה לשנה, מהוות נטל כלכלי כבד במיוחד על נתמכי הסיוע, אשר ההוצאה על דיור בקרבם עומדת על 2,428 ₪ בממוצע בחודש, כמעט מחצית (44.7%) מהכנסתם הממוצעת (5,430 ₪). פחות מרבע (22.9%) מנתמכי הסיוע גרים בדירה בבעלותם, בהשוואה ל-65.7% מהאוכלוסייה הכללית. כמחציתם (49.8%) מתגוררים בשכירות, בהשוואה ל-28.9% מהאוכלוסייה הכללית. ל-9.3% מנתמכי הסיוע אין מקום מגורים קבוע והם מתגוררים אצל בני משפחה או חברים, בבתי מחסה, או שהם חסרי קורת גג.

היכן את/ה מתגורר/ת?

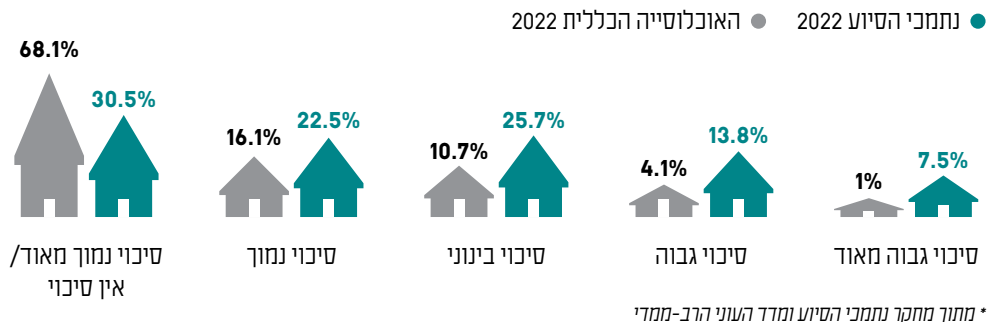

* מחקר מחקר נתמכי הסיוע ומדר העוני הרב-ממדי

49.8% מנתמכי הסיוע העידו כי הם גרים בדירה שכורה

מה הסיכוי שבשנה הקרובה תאלץ/י לפנות את מקום מגוריך בשל אי יכולת לעמוד בתשלומי שכר דירה/משכנתה?

תנאי הדיור ואתגרי היום יום של הנתמכים

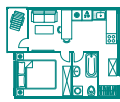
באוכלוסייה הכללית. בנוסף, ל-66.1% מהנתמכים אשר גרים בקומה שלישית ומעלה אין מעלית במקום מגוריהם. מעבר לצפיפות הקיימת, נאלצים נתמכי הסיוע להתמודד גם עם תנאי מגורים ירודים. בשנה האחרונה, מעל מחצית מהנתמכים (59.3%) העידו כי נמנעו מתיקון ליקויים חמורים בדירתם מסיבות כלכליות, בהשוואה לאוכלוסייה הכללית בה כרבע (26.9%) בלבד העידו על כך.

תנאי המגורים של נתמכי הסיוע מאופיינים בדירות קטנות ובצפיפות גבוהה. 21.8% מהם מתגוררים בדירה שבה חדר שינה אחד בלבד, כמעט כפול מהשיעור באוכלוסייה הכללית (12%). בבית של משפחה נתמכת סיוע, בת 4.3 נפשות בממוצע, יש 2.3 חדרים בממוצע. באוכלוסייה הכללית לעומת זאת, למשפחה בת 3.4 נפשות בממוצע, בית ובו 2.9 חדרים בממוצע. כך, ממוצע יחס נפשות לחדר בקרב נתמכי הסיוע הוא 1.9, בהשוואה ל-1.2 בלבד

צפיפות הדיור - ממוצע הנפשות למשק הבית

ממוצע מספר הנפשות לחדר

ממוצע חדרים

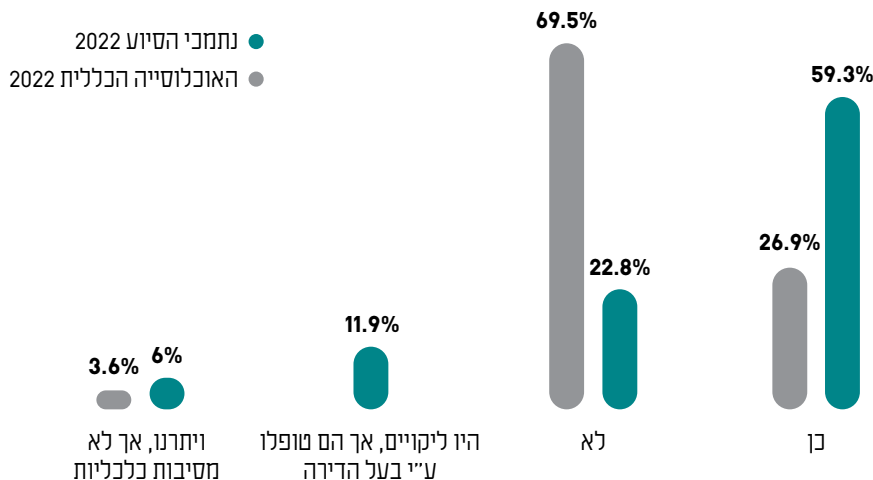

ממוצע נפשות למשק בית

1.9	2.3	4.3	נתמכי הסיוע 2022
1.2	2.9	3.4	האוכלוסייה הכללית 2022

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדר העוני הרב-ממדי

האם בשנה האחרונה נאלצתם לוותר על תיקון ליקויים חמורים במקום מגוריכם לאורך זמן מסיבות כלכליות?

* מחנך מחקר נתמכי הסיוע ומדד העוני הרב-ממדי

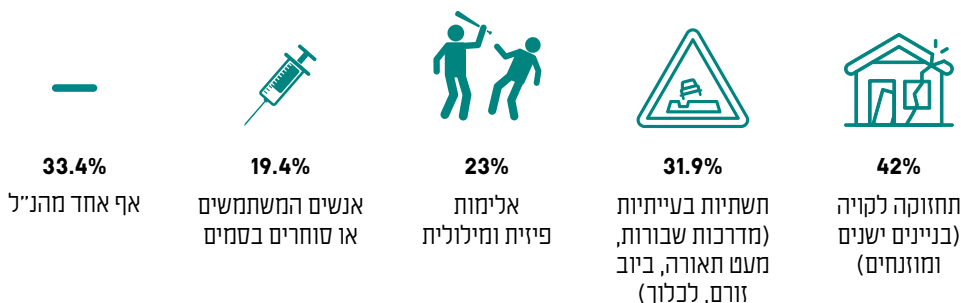
מעט תאורה וביוזר. מעבר לחזות והיגיינת הרחובות, נתמכי הסיוע העידו כי הם גרים בסביבת מגורים שאינה בטוחה תמיד, ושיטות ברחוב יכול לחשוף למראות קשים. כך, 19.4% העידו כי הם גרים בשכונות לסוחרים סמים ומכורים המשתמשים בסמים לאור יום, וכמעט רבע (23%) ציינו שבסביבתם הם חשופים לאלימות פיזית ומילולית כמו צעקות, קללות ומכות.

לחנאי הדיוור הצפופים ולסביבת המגורים המאגרת יש השפעה והשלכה רגשית על הנתמכים ועל ילדיהם. גם כאשר הילדים רוצים לבלות בקרב בני גילם ולהזמין לבית ההורים, הם נאלצים להתמודד עם הבושה והחשש כי קבוצת השווים תשפוט אותם בשל שגרת חייהם הדלה. מעל מחצית (54.5%) מנתמכי הסיוע העידו כי ילדיהם התביישו, לעיתים או לעיתים קרובות, להזמין חברים בשל תנאי הדיוור והמצוקה הכלכלית, בהשוואה ל-14.6% באוכלוסייה הכללית.

ינושא דיוור הולם אינו מוגבל לקורת גג בלבד, והוא מכיל היבטים רחבים יותר של השכונה וסביבת המגורים. החשיבות הייחודית של שכונת המגורים עבור אנשים החיים בעוני נובעת משלוש סיבות עיקריות: הזמן בו מבילים בשכונה רב יותר, הזיקה הקהילתית משמעותית יותר לניהול חיי היום-יום והשימוש בשירותים המקומיים נפוץ יותר. סביבת המגורים של אנשים החיים בשכונות בהן יש ריכוזי עוני הינה בעלת אפקט שלילי מובהק על עניים, ובמיוחד על ילדים הגדלים בעוני: שיעור הנושרים מבתי הספר גבוה יותר, ילדים שגדלו בשכונות אלה סובלים יותר מאבטלה, התחלואה גבוהה יותר ואף תוחלת החיים פחותה" (דו"ח הוועדה למלחמה בעוני בישראל, 2014).

42% מנתמכי הסיוע העידו כי הם מתגוררים בסביבה בה הבניינים ישנים ומוזנחים, כשליש (31.9%) מהנתמכים ציינו כי התשתיות בסביבה בעייתיות: מדרכות שבורות,

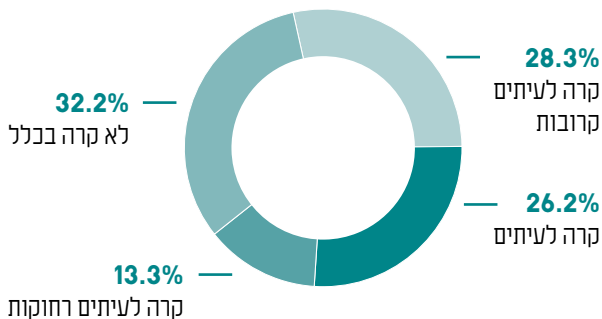
איזה מאפיינים קיימים בסביבת המגורים שלך במידה רבה?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מתשובה אחת

האם בשנה האחרונה קרה שילדיך התביישו להזמין חברים לביתכם בעקבות תנאי הדיור והמצוקה הכלכלית?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

59.3% מהנתמכים העידו כי נאלצו לוותר על תיקון ליקויים חמורים במקום מגוריהם לאורך זמן מסיבות כלכליות

דו"ח העוני האלטרנטיבי
2003

אצלנו בשיפכת הזורם קובי אוז

שיפכת הזורם
אצלנו בשכונה
גמעו שיחי קלפים
מי בוך ומדמנה
וגפרורים משומשים
חודרים למתגים של אור
בכל חדר מדרגות
שוכב בקבוק שיכור
אצלנו בשיפכת הזורם
כיסו לנו בתרסיס לבן
סיסמאות המשבחות
את שם השאקל התורן
אצלנו בשיפכת הזורם
עקרו את כל פרחי העיריה
וגם גנבו מוזאיקה
מבניין המועצה

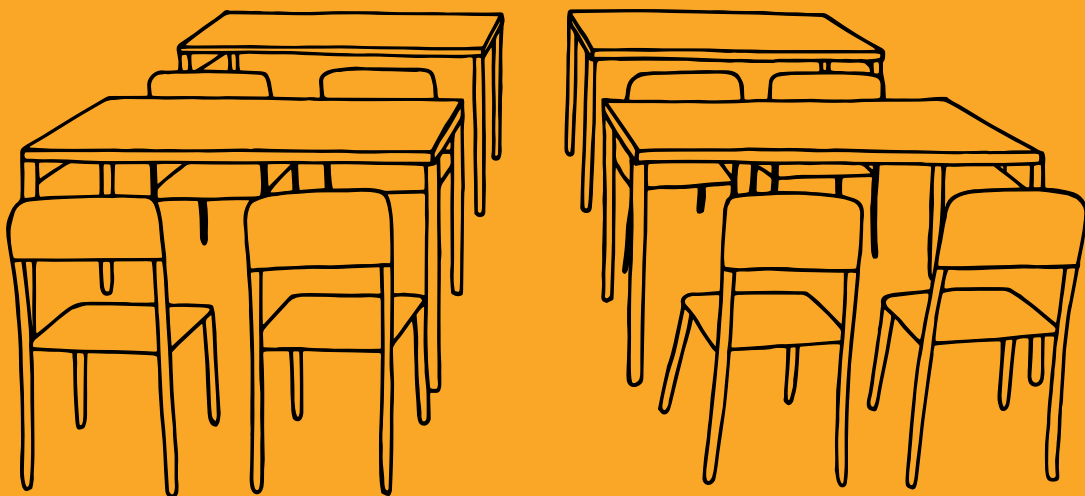
ומבטיחים לנו שיום אחד תבוא מיכל ינאי
ותעשה את העולם הזה שמח בוודאי

יש מסטיקים משומשים
מתחת לדלפק
ועל כל עץ כיבו סיגריה
והספסל נשחק
בשיפכת הזורם
הדשא מת מרוב הכדורגל
ולפעמים מהחלון
זורקים שקית של זבל

אצלנו בשיפכת הזורם
תוך יום מתנפצים הפנסים
וסביב שעון שמתקתק
מתפצחים הגרעינים
אצלנו בשיפכת הזורם
הכביסה תלויה בחוץ קבוע
ואם הרסת קן יונים
הוא יבנה בתוך שבוע
ופעם בשנה באים הצבעים
צובעים כל גוש בטון
בצבעים של ילדים
אחד ורוד השני סגול
כדי שיהיה שמח
וציורים על כל מקלט
עם חיוך לכל אורח
ומבטיחים לנו שיום אחד תבוא מיכל ינאי
ותעשה את העולם הזה שמח בוודאי

בזירמת השופך
אצלנו בשכונה
גמעו שיחי קלפים
מי בוך ומדמנה
מיד הכל חוזר להיות רגיל
בשיפכת הזורם
עד שיבוא עוד הפעם
ויחליטו לשקם

חינוך והשכלה

חינוך והשכלה

מקום 3

ישראל נמצאת במקום השלישי
מהסוף בשיעורי העוני בקרב
ילדים (במדינות ה-OECD)

72.6%

72.6% מנתמכי הסיוע העידו כי
בעקבות המצוקה הכלכלית נאלצו
ליותר על רכישת ציוד לימודי בסיסי
וספרי לימוד לבית הספר עבור ילדיהם

22.9%

שיעור הנתמכים שהם בעלי השכלה
על תיכונית (לימודי תעודה ולימודים
אקדמיים) טיפס מאז שנת 2021
(16.2%) ועומד כיום על 22.9%, עלייה
בשיעור 41.4%, משמע יותר אנשים
משכילים מצטרפים למעגל הנתמכים

78.6%

78.6% מנתמכי הסיוע העידו כי נאלצו
ליותר על חוגים, פעילויות העשרה
בבית הספר, טיולים והשתתפות
בתנועות או ארגוני נוער עבור ילדיהם,
משום שלא יכלו לשלם עבורם

57.5%

57.5% מנתמכי הסיוע העידו כי נמנעו
מלהכניס ילד אחד או יותר בגילאי 0-3
למסגרת חינוכית כיוון שלא היו מסוגלים
לשלם עבורה, עלייה בשיעור 25.5% מאז
פרוץ משבר הקורונה (45.8%)

38.4%

38.4% מנתמכי הסיוע העידו כי
ילדיהם צמצמו בגודל הארוחות
או דילגו על ארוחות, בשל חוסר
יכולת לרכוש מספיק מזון

47.3%

47.3% מהנתמכים שבביתם יש
תינוקות, העידו שבשל מצבם
הכלכלי הם נאלצו ליותר על
תחליפי חלב אם עבור תינוקם או
לתת פחות מהכמות המומלצת

ישראל נמצאת במקום השלישי מהסוף בשיעורי העוני בקרב ילדים מבין מדינות

ה-OECD, אחרי קוסטה ריקה וטורקיה (לפי הכנסה נטו).

על פי מדד העוני הרב-ממדי לשנת 2022 בישראל חיים בעוני מעל מיליון ילדים (1,176,000), המהווים 38.6% מכלל הילדים בישראל.

חינוך הוא אבן יסוד משמעותית בצמצום הפערים בהזדמנויות וביכולת לאפשר את מימוש הפוטנציאל האישי ללא תלות במעמד הסוציו-אקונומי ההתחלתי. חינוך ראוי מאפשר מוביליות חברתית, ובכך מקטין את אי השוויון ומצמצם את שיעורי העוני ואת העוני הבין דורי. בכוחה של מערכת החינוך לשמש כמנוף לצמיחה חברתית וכלכלית כאחד, אולם מערכת החינוך הישראלית לא מממשת את תפקידה החשוב ביותר ודווקא מהווה כר להרחבת הפערים החברתיים.

הנגישות להשכלה הינה מפתח קריטי להצלחת הילדים, שכן קיים מתאם גבוה בין המצב הכלכלי של משקי הבית לבין הישגי התלמידים וכן בין השכלת ההורים להשכלת הילדים. כך למשל, בעוד בקרב אלו שאמם בעלת תואר אקדמאי 84% זכאים לבגרות, בקרב מי שאמם לא סיימה בית ספר תיכון, הזכאות לבגרות עומדת על 53.7% בלבד (הלמ"ס, 2021).

ההוצאה הלאומית על חינוך בישראל כאחוז מהתוצר המקומי הגולמי היא מהגבוהות במדינות ה-OECD, בשנת 2018 היוותה ההוצאה הלאומית על חינוך בישראל 7.2% מהתמ"ג בהשוואה לממוצע של 5.5% מהתמ"ג במדינות ה-OECD. אך אם לוקחים בחשבון את העובדה שהאוכלוסייה בישראל צעירה משמעותית מהאוכלוסייה בארצות הברית ב-OECD, שיעור בני 0-24 בישראל גבוה כמעט פי 1.5 (42.8% לעומת 29.4%).

יוצא אפוא, כי **ההוצאה הלאומית פר תלמיד היא בין הנמוכות ביחס לשאר מדינות**

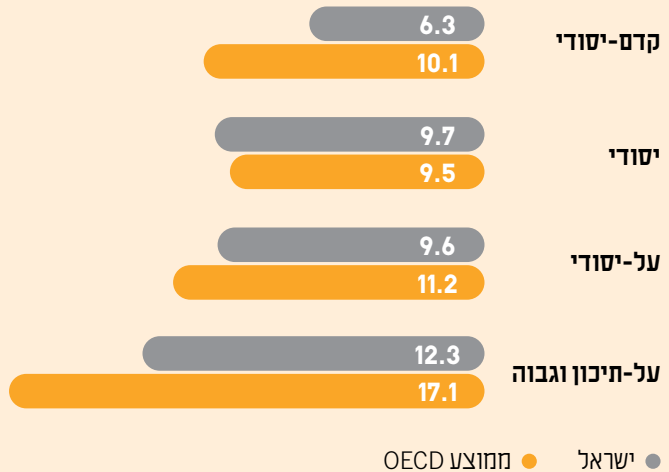
ה-OECD בכל דרגת מוסד חינוך. השוואת ההוצאה הממוצעת לחינוך לתלמיד במחירים

בין-לאומיים קבועים (PPP - Parity Power Purchasing) מראה כי ההוצאה בישראל נמוכה מההוצאה הממוצעת במדינות ה-OECD בכל דרגי החינוך, מלבד היסודי. בקדם יסודי נמצא הפער הגבוה ביותר, כאשר ההוצאה הממוצעת לתלמיד במדינות ה-OECD היא 10,100\$ ל-6,300\$, כלומר ההוצאה הממוצעת גבוהה בשיעור של 60.1%. בחינוך העל תיכוני והגבוה, ההוצאה הממוצעת ב-OECD גבוהה בשיעור של 38.3%, ובעל יסודי בשיעור של 17.1% (הלמ"ס, 2021).

1 נדלה מאתר ה-OECD ב-14.9.22, לפי הנתונים העדכניים הזמינים לגבי כל מדינה (2017-2021), הנתונים על ישראל מתייחסים לשנת 2019.

הוצאה ממוצעת לחינוך לתלמיד במוסדות ציבוריים ובמוסדות פרטיים בישראל ובמדינות ה-OECD 2018

* באלפי דולרים (PPP)

* מתוך שנתון סטטיסטי 72 לישראל, הלמ"ס, 2021

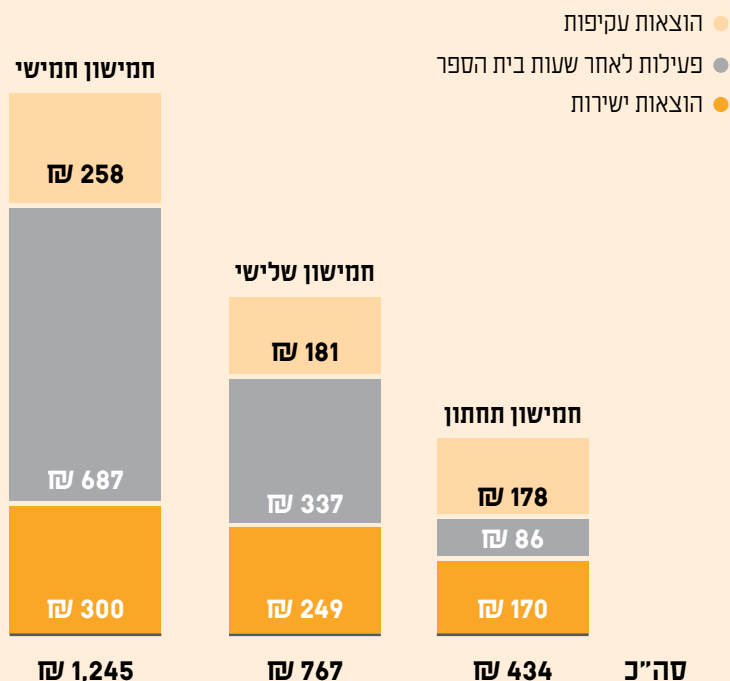
לא רק ההוצאה לתלמיד נמוכה ביחס למדינות ה-OECD, גם ההישגים הלימודיים נחותים בהשוואה למדינות המפותחות. במבחן פיז"ה שנערך בשנת 2018 היו ההישגים של תלמידי ישראל - בקריאה, במדעים ובמתמטיקה, נמוכים מממוצע ה-OECD. גם מדידת הפערים בין תלמידים מצטיינים לחלשים הצביעה על מגמה בעייתית, כאשר הפער הממוצע בקריאה בישראל בין תלמידים מצטיינים לתלמידים חלשים עמד על 121 נקודות, פער ששקול לפער מיומנויות של למעלה משלוש שנים. בשאר מדינות ה-OECD הפער עמד על 89 נקודות בממוצע (OECD, 2019).

חוק לימוד חובה קובע כי ילדים מגיל 3 ועד כיתה י"ב מחוייבים ללמוד במוסד חינוכי מוכר וכי על המדינה לספק חינוך חינם לכל ילד וילדה הלומדים במוסד מסוג זה. אך במסגרת החוק, המדינה איננה מחויבת במימון ציוד לימודי (מחשבים, ספרים, מחברות ועוד) ואספקת שירותי חינוך נוספים, כגון: שיעורי העשרה, טיולים, הזנה וכן תוכניות לימודים נוספות (תל"ן). תשלומים אלו מוטלים לפתחם של ההורים, וככל שההורים משתייכים למעמד סוציו-אקונומי גבוה יותר, כך יש ביכולתם להוציא סכום גבוה יותר על שירותי החינוך. לפי נתוני ההוצאות של משקי הבית על פי חמישוני לשנת 2018, ניתן לראות כי ההוצאה הפרטית במשק בית מהחמישון העליון עבור שירותי חינוך לתלמיד, גבוהה כמעט

פי 3 מההוצאה במשק בית מהחמישון התחתון. בולט במיוחד הפער בפעילות אחרי בית הספר (שיעורים פרטיים וחוגים) בו הפער בין החמישונים מגיע ל-פי 8 לטובת החמישון העליון (86 ש"ח בהשוואה ל-687 ש"ח).

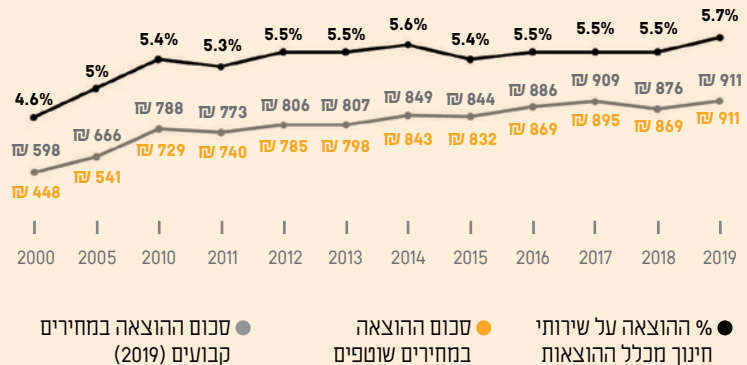
מבחינה של הוצאות על שירותי החינוך בקרב משקי הבית ניתן לראות כי לאורך השנים ההוצאה עלתה בצורה משמעותית, במחירים שוטפים ההוצאה גדלה פי 2 ובמונחים קבועים גדלה ההוצאה פי 1.5.

הוצאה חודשית של משקי הבית עבור שירותי חינוך לתלמיד

* נתונים לשנת 2018 מתוך דו"ח של מרכז המידע והמחקר של הבנק, 2021 (לפי עיבוד מיוחד של הלמ"ס ללא צהרונים וקייטנות)

הוצאה חודשית של משקי הבית על שירותי חינוך

* מתוך סקר הוצאות משקי הבית 2019, הלמ"ס 2022

לאורך עשרים השנים האחרונות אנו עדים לעלייה בתקציב משרד החינוך, והוא כמעט שילש את עצמו במהלך השנים הללו, כך שב-2022 תקציב משרד החינוך עומד על 67.1 מילארד ש"ח בהשוואה ל-24.6 מילארד ש"ח בשנת 2003, במונחים נומינליים (ללא הוצאה על פיתוח). למרות העלייה בתקציב החינוך והרפורמות שבוצעו דוגמת: "אופק חדש", "עוז לתמורה", חינוך חינוך בגני הילדים, "רפורמת הסרדינים" ועוד, ולמרות ההסכמה הרחבה הקיימת כי חינוך יכול לשנות את המציאות האי שוויונית ולאפשר צמיחה ושגשוג הן של הפרטים והן של המדינה, ניכר כי מערכת החינוך, שלה אתגרים רבים, תורמת כיום ליצירת דורות חדשים של עניים, במקום לממש את ייעודה החשוב ביותר, ולהוות מנוף לצמצום פערים חברתיים. בנק ישראל בתוכנית להאצת המשק (2021) הגדיר את תפקודה של מערכת החינוך כ"נושא כלכלי- אסטרטגי ראשון במעלה", במסגרת התוכנית ניתן דגש מיוחד בצורך למקד את המשאבים הנוספים בילדים המגיעים מרקע כלכלי-חברתי נמוך, כיוון שלמערכת הציבורית ישנה חשיבות גבוהה יותר עבורם ובשל הפער המשמעותי הקיים בהישגי התלמידים אשר מגיעים מרקע סוציו-אקונומי נמוך.

אי שוויון הזדמנויות בחינוך

לנקודת הפתיחה הלא שוויונית מתווספת חוסר היכולת של משפחות עניות לשלם עבור שיעורים פרטים וחוגים וכך מצטמצם עוד יותר הסיכוי של ילדיהן לרכוש השכלה גבוהה ומקצוע ומתעצם הפער. עובדה זו עלולה להשפיע על עתידם ולהנציח את מצבם. בשל מצבם הכלכלי, נתמכי הסיוע נאלצים להתייחס לפעילויות החינוכיות לאחר שעות בית הספר כמותרות ולמנוע מילדיהם הזדמנויות נוספות של פעילות מעשירה, אשר לה חשיבות חינוכית וחברתית כאחד. קרוב לשמונים אחוז (78.6%) מנתמכי הסיוע העידו כי נאלצו לוותר על חוגים, פעילויות העשרה בבית הספר, טיולים והשתתפות בתנועות או ארגוני נוער עבור ילדיהם, משום שלא יכלו לשלם עבורם.

מגפת הקורונה בשילוב עם עליות המחירים מתחילת השנה, הובילו לכך ש-34.4% מהנתמכים ציינו כי בשנה האחרונה אחד או יותר מילדיהם נאלץ לעבוד בשל המצב הכלכלי של המשפחה, עלייה בשיעור של 23.7% ביחס לתקופה שלפני הקורונה (2019) בה 27.8% מילדי הנתמכים נאלצו לתמוך בפרנסת משפחתם.

חינוך הוא אחד המפתחות המשמעותיים ביותר לצמצום פערים חברתיים וכלכליים. חינוך איכותי וראוי מאפשר מוביליות חברתית, כלומר את היכולת של הפרט או של המשפחה לשנות את המעמד החברתי-כלכלי. לחינוך השפעה גם על יצירת קשרים חברתיים, תחושת מסוגלות והשתלבות מיטיבה בשוק התעסוקה בבגרות. עם זאת, המציאות מלמדת כי פעמים רבות, מערכת החינוך בישראל אינה מצליחה להעניק את האופק ההתפתחותי לתלמידים החיים בעוני ואף מחריפה את הפערים.

משפחות החיות בעוני נאלצות מדי יום לבצע מגוון גדול של ויתורים כואבים בחייהן. כחלק ממציאות זו הן נאלצות לבצע גם ויתורים שונים בחינוך ילדיהן, בסביבת מגוריהן ובתזונתן. עוד בטרם נפגשו עם מערכת החינוך, ילדים אלו לרוב, נמצאים בעמדת פתיחה נחותה.

כשלושה רבעים (72.6%) מנתמכי הסיוע העידו כי בעקבות המצוקה הכלכלית נאלצו לוותר על רכישת ציוד לימודי בסיסי וספרי לימוד עבור ילדיהם לבית הספר, בעוד שבאוכלוסייה הכללית רק 14.4% נאלצו לעשות זאת. 74.8% מנתמכי הסיוע העריכו כי לא יוכלו לעמוד בתשלומים הנלווים לבית הספר, עלייה בשיעור של 7.9% בהשוואה ל-2021 (69.3%).

78.6%

ויתור על חוגים, פעילויות העשרה בביה"ס, טיולים ותנועות/ ארגוני נוער

74.8%

אי יכולת לעמוד בתשלומים הנלווים לבית הספר

72.6%

אי יכולת לרכוש ציוד לימודי בסיסי וספרי לימוד לביה"ס

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

השכלת ההורים במשפחות נתמכות הסיוע

קיים מתאם בין רמת ההשכלה של ההורים לזו של הילדים, כלומר ככל שההורים בעלי השכלה גבוהה יותר, כך ילדיהם משכילים יותר. אם לפחות לאחד ההורים יש השכלה אקדמית, רק כ-7% מהילדים הם ללא תעודת בגרות. לעומת זאת אם לפחות אחד ההורים לא למד כלל, שיעור הילדים ללא תעודת בגרות מזנק ל-60% (דו"ח פני החברה בישראל 2021, הלמ"ס).

42.8% 63.2% מנתמכי הסיוע חסרי תעודת בגרות, מתוכם 42.8% לא סיימו 12 שנות לימוד, זוהי ירידה בשיעור של 11.6% משנה שעברה (48.4%). שיעור הנתמכים שהם בעלי השכלה על תיכונית (לימודי תעודה ולימודים אקדמיים) טיפס מאז שנת 2021 (16.2%) ועומד כיום על 22.9%, עלייה בשיעור 41.4%, כלומר יותר אנשים משכילים מצטרפים למעגל הנתמכים.

מקצועות נחשקים ובעלי הכנסה גבוהה תלויים בהשגת ציוני בגרות גבוהים, בשירות הצבאי או הלאומי וביכולת להשתלב באקדמיה. לצד יכולותיו הקוגניטיביות, על

מהי רמת ההשכלה הרשמית שלך?

נתמכי הסיוע 2022	נתמכי הסיוע 2021	השינוי בין 2021 ל-2022	
42.8%	48.4%	▼ -11.6%	עד 12 שנות לימוד
20.4%	20.8%	▼ -1.9%	תיכונית מלאה (12 שנות לימוד) ללא תעודת בגרות
13.9%	14.6%	▼ -4.8%	תיכונית מלאה עם תעודת בגרות
12.1%	10.1%	▲ 19.8%	על-תיכונית לא אקדמאית (לימודי תעודה, קורסים מקצועיים) ללא תעודת בגרות
10.8%	6.1%	▲ 77%	תואר ראשון ומעלה

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

שיעור הנתמכים שהם בעלי השכלה על תיכונית (לימודי תעודה ולימודים אקדמיים) טיפס מאז שנת 2021 (16.2%) ועומד כיום על 22.9%, עלייה בשיעור 41.4%, כלומר יותר אנשים משכילים מצטרפים למעגל הנתמכים

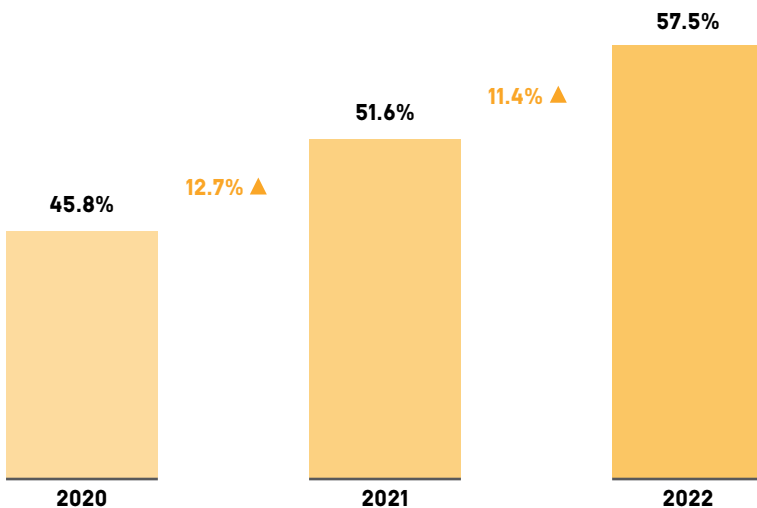
הוצאות על חינוך בגיל הרך

משנת 2013 קיים חוק חינוך חובה, אך החוק רלוונטי רק החל מגיל 3. עד גיל זה, עבור הפעוטות והתינוקות ישנן מסגרות חינוך המוכרות על ידי המדינה ומסגרות פרטיות. ההוצאה על מסגרות לגיל הרך מהווה נטל כבד על המשפחות. עקב העלויות הגבוהות של המסגרות והמחסור במשאבים, יש משפחות שמשאירות את התינוקות והפעוטות ללא מסגרת חינוכית בגילאים הללו.

משנת 2013 קיים חוק חינוך חובה, אך החוק רלוונטי רק החל מגיל 3. עד גיל זה, עבור הפעוטות והתינוקות ישנן מסגרות חינוך המוכרות על ידי המדינה ומסגרות פרטיות. ההוצאה על מסגרות לגיל הרך מהווה נטל כבד על המשפחות.

עקב העלויות הגבוהות של המסגרות והמחסור במשאבים, יש משפחות שמשאירות את התינוקות והפעוטות ללא מסגרת חינוכית בגילאים הללו.

האם בשנה האחרונה נמנעתם מלהכניס ילד אחד או יותר בגילאי 0-3 למסגרת חינוכית כי לא יכולתם לעמוד בתשלומים עבורה?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

** מוצג שיעור העונים "כן"

ביטחון תזונתי בקרב ילדי הנתמכים

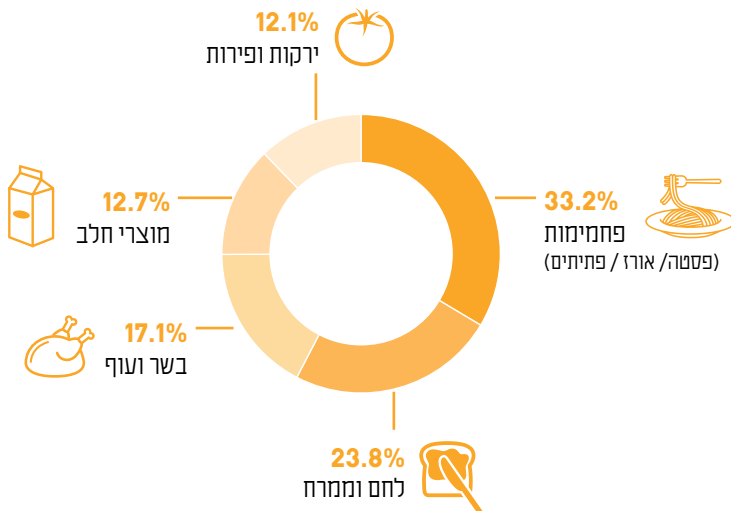
מעל שליש מהילדים (34.4%) סובלים ממחצב של אי ביטחון תזונתי. ילדים הם הקבוצה שנפגעת בצורה הקשה ביותר מהמחסור במזון, בשל ההשלכות החמורות של אי הביטחון התזונתי על התפתחותם הפיזית, הקוגניטיבית והנפשית. אי ביטחון תזונתי חמור בקרב ילדים מתבטא בכך שאינם צורכים את אבות המזון החיוניים להתפתחותם התקינה, חשים רעב, מדלגים על ארוחות ומקבלים תזונה בלתי מאוזנת. 38.4% מנתמכי הסיוע ציינו כי ילדיהם צמצמו בגודל הארוחות או דילגו על ארוחות מחוסר כסף לרכוש מספיק מזון. תזונה מגוונת ועשירה הינה הכרחית עבור התפתחות הילדים ומהווה תנאי בסיסי ללמידה

במערכת החינוך. ללא מזון, ילד אינו יכול להתרכז, ללמוד, להיות תלמיד פעיל ולמצות את הפוטנציאל והכישורן האישי הטמון בו. כהכרח המציאות, נאלצים הנתמכים לצמצם את הוצאותיהם על מזון ולרכוש אוכל זול יותר על חשבון איכות, מגוון וערכים תזונתיים. מעל מחצית מהנתמכים (57%) ציינו כי פחמימות כגון פסטה, אורז, פתיתים ולחם וממרח הינם המוצר העיקרי בתזונת ילדיהם. במסגרת חוק ארוחה יומית לתלמיד שעבר ב-2005, תלמידי גני ילדים ובתי ספר יסודיים הלומדים יום לימודים ארוך, זכאים לארוחה יומית המסופקת על ידי הרשות המקומית. המשמעות היא שילדים אלו מובטחת ארוחה חמה אחת

38.4% מנתמכי הסיוע העידו כי ילדיהם צמצמו בכמות המזון או דילגו על ארוחות במהלך השנה האחרונה

סמן/י מוצר אחד שהוא העיקרי בתזונת ילדיך:

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

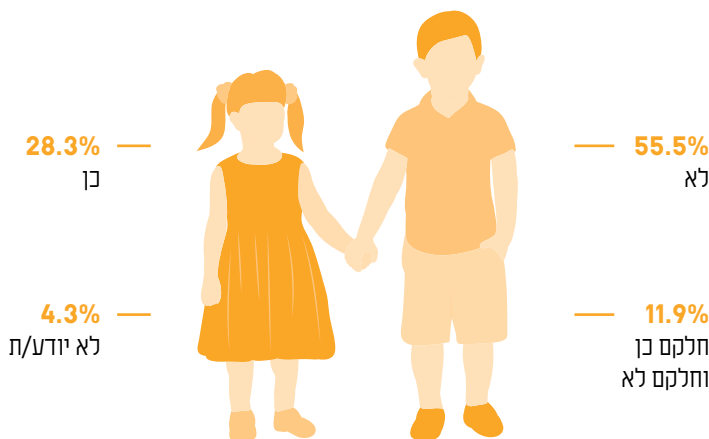
** 1.1% ציינו אחר

ובשוק התעסוקה. הוכח זה מכבר כי קיים קשר ישיר בין תזונה בגיל הרך להתפתחות הפיזית והקוגניטיבית. ביטחון תזונתי בגילאי 3-0 הינו תנאי הכרחי להתפתחות תקינה של תינוקות, ואילו ויתור על הזנה עלול להוות סיכון בריאותי. זהו הסיכון שנאלצים ליטול כמעט מחצית (47.3%) מקרב ההורים נתמכי הסיוע, כאשר הם נאלצים לוותר על תחליפי חלב אם עבור תינוקם או לצמצם בכמות המומלצת (למהול במים או לדלג על ארוחות) בעקבות מצבם הכלכלי.

תזונה לקויה ולא מספקת בגיל הרך בנוסף לאי הימצאות במסגרת מפתחת ומחנכת בגילאים הללו, משרישה את הפערים ומקטינה את הסיכויים של הפעוטות והתינוקות להיחלץ מהעוני.

ביום, אך לא כלל בתי הספר זוכים להשתתף בתוכנית. מעל מחצית (55.5%) מהנתמכים להם ילדים הלומדים בבית ספר יסודי, ציינו כי ילדיהם לא מקבלים כלל ארוחה חמה במסגרת תוכנית ההזנה. התוכנית נותנת מענה חלקי לתלמידים עד גיל יסודי, ולא מתקיימת כלל בחטיבות הביניים והתיכונים למרות הערך החשוב והמשמעותי שלה בביטחון התזונתי של תלמידים. מפעל ההזנה לא מתקיים גם בחופשות, לרבות החופש הגדול ובסופי שבוע. אי הביטחון התזונתי עלול להוביל את התלמידים לבעיות התנהגות, היעדרויות, איחורים ואף נשירה מבתי הספר. ההשלכות הן ארוכות טווח: התפתחותם הפיזית והנפשית נפגעת באופן בלתי הפיך, והפגיעה בלימודיהם מלווה אותם לחייהם הבוגרים ומקשה עליהם להשתלב בחברה

במידה ויש לך ילדים שלומדים בבית ספר יסודי, האם הם מקבלים ארוחה חמה בבית הספר (כחלק מתוכנית ההזנה)?

דו"ח העוני האלטרנטיבי
2012

אני לא כל כך מצליח בלימודים, למי יש זמן לזה כשאני עובד כמעט כל ערב?

אף אחד לא מקבל לעבודה מי שלא סיים בגרות, אף אחד לא ירצה אותי אפילו שאני מתאים.

הילדה מבקשת חוג במתנ"ס, ביקשתי הנחה ושלחו אותי לעו"ס, היא אמרה שהם לא עוזרים בזה, מי עוזר בחוגים לילדים? לכולם בכיתה יש את כל הספרים, למה רק לי אין?

המורה שלחה פתק תזכורת לשלם על הטיול ולא לשכוח לשלוח ממתקים וכיבוד לכל היום, היא לא יודעת שהוא אוכל רק פעם ביום ולא נשאר לי לקנות לו ממתקים לאוטובוס.

תמיד חלמתי להיות מורה, אבל היום אני מבוגרת מדי, לא הספקתי להיות מה שאני רוצה להיות, תמיד היה חסר כסף."

באסיפת הורים ביקשו שנשלם כמעט 1,500 ש"ח על הילדים, מאיפה נצליח גם לשלם וגם לקנות להם ספרים? כל החיים שלי חלמתי להיות באוניברסיטה, אף פעם לא היה להורים שלי כסף ועבשיו גם לי אין.

הילד התחנן שנמצא 200 ש"ח לטיול השנתי, גם אם אצליח להלוות בשבילו, מאיפה יהיה לי כסף לתת אח"כ לילדה?

יש לי ראש טוב, אני אוהבת ללמוד אבל תמיד הייתי צריכה לעבוד, אבא שלי חולה כבר הרבה שנים ואמא שלי נפטרה כשהייתי ילדה.

כואב הלב על הילדים, לכל הילדים יש מחברות חדשות וספרים משלהם, רק לי אין.

במשרד התעסוקה הציעו לי קורס מקצועי, אבל יהיה לי מקום רק עוד חצי שנה.

בריאות

בריאות

פי 35.3

משק בית בחמישון העליון
מוציא על ביטוח סיעודי פי
35.3 יותר מאשר משק בית
בחמישון התחתון

פי 5.1

ההוצאה על בריאות לנפש
בחמישון העליון גבוהה פי 5.1
מההוצאה בחמישון התחתון
(646 ש"ח ו-127 ש"ח, בהתאמה)

61.2%

משנת 2000 עד שנת 2019, ההוצאה
הממוצעת על בריאות בקרב משקי
הבית עלתה בשיעור של 61.2%

76.7%

76.7% מנתמכי הסיוע
סובלים ממחלה כרונית
כלשהי, בהשוואה ל-43.2%
באוכלוסייה הכללית

מעל שני שלישי

מעל שני שלישי (68.4%) מנתמכי הסיוע
נאלצו לוותר על רכישת תרופות או טיפול
רפואי נחוץ כי לא יכלו לשלם עבורם,
בהשוואה ל-24.7% מהאוכלוסייה הכללית

15.2%

15.2% מנתמכי הסיוע סובלים
מחוגבלות נפשית, בהשוואה
ל-3.4% בלבד באוכלוסייה
הכללית, הבדל של פי 4.5

61.7%

ל-61.7% מנתמכי הסיוע יש
ביטוח בריאות בסיסי בלבד
של קופת החולים

לפני כשלושה עשורים (בשנת 1992) אישרה מדינת ישראל את האמנה הבין-לאומית לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות. באמנה מעוגנת, לצד זכויות אחרות, הזכות של כל אדם "ליהנות מרמת הבריאות הגופנית והנפשית הגבוהה ביותר הניתנת להשגה". אחד הצעדים שעל המדינה לנקוט כדי להבטיח מימוש מלא של זכות זו, הוא "יצירת תנאים נאותים שיבטיחו לכל שירותי בריאות וטיפול רפואי במקרה של מחלה (סעיף 12 באמנה). ואכן, ב-1994 חוקק בישראל חוק ביטוח בריאות ממלכתי אשר מאפשר לכל תושב במדינת ישראל לקבל שירותי בריאות באמצעות אחת מקופות החולים. המטרה של החוק, היא להבטיח שוויונות בזמינות, בנגישות ובאיכות של שירותי הבריאות בישראל. נראה אפוא, כי המילה "לכל" אכן באה לידי ביטוי בחוק, אך הזכות לרמת הבריאות "הגבוהה ביותר הניתנת להשגה" נותרה בידי אלו היכולים להרשות זאת לעצמם מבחינה כלכלית.

פערים או אי הוגנות בבריאות מוגדרים כ"הבדלים ניתנים למניעה או בלתי צודקים בחשיפה ובפגיעות לגורמי סיכון לבריאות, תוצאים של שירותי בריאות והתוצאות החברתיות והכלכליות של תוצאים אלו" (משרד הבריאות, 2021).

בשנים האחרונות ניכר כי ישנו ניסיון להסתכל על אי השוויון בבריאות בראייה כוללת ולתת דגש למשתנים החברתיים המשפיעים על תחום זה, אשר כוללים את התנאים בהם אנשים חיו ועבדו מרגע הלידה ועד גיל הזקנה. בעת ניתוח הפערים בבריאות, יש להביא בחשבון משתנים כמו: מין, מגדר, גיל, לאום ודת, דתיות, מוצא, מקום מגורים, מעמד סוציו-אקונומי וכן עוני, בהקשר הרחב שלו, כמחסור בהזדמנויות, בתנאי חיים פחות טובים, בנגישות נמוכה יותר למקורות השפעה ותמיכה, ובשלל ויתורים הנעשים במגוון תחומי חיים (משרד הבריאות, 2017).

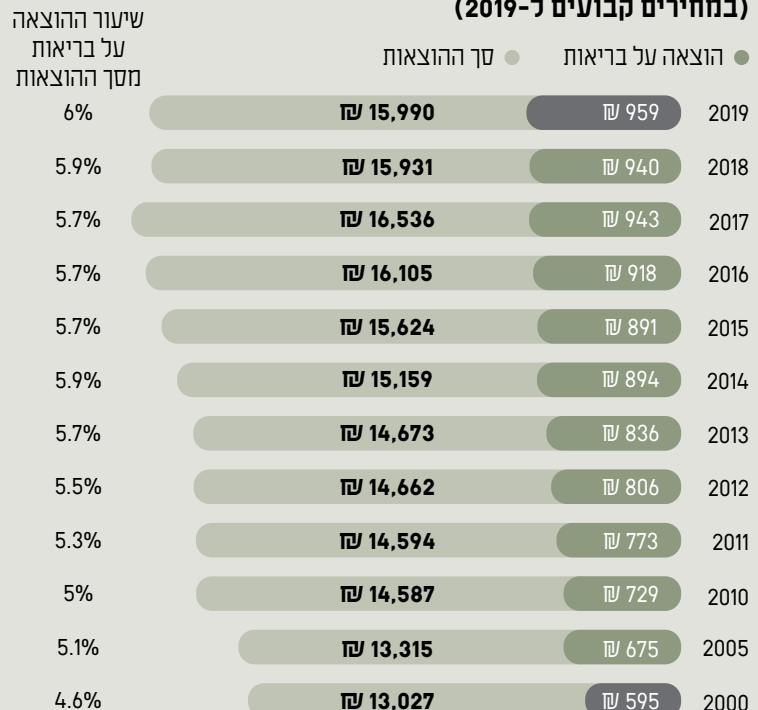
משרד הבריאות הציב את צמצום אי השוויון בבריאות כיעד עוד בשנת 2010, ומאז נעשו מהלכים שונים בנושא, ביניהם: מינוי ממונים על אי שוויון בקופות החולים, שינוי נוסחת הקפיטציה (נוסחה הקובעת את אופן הקצאת המקורות הכספיים הציבוריים לקופות החולים) כך שניתן משקל גבוה יותר למבוטח המתגורר בפריפריה, ביטול אגרות טיפת חלב, הכנסת טיפולי שיניים לילדים לסל.

ניכר כי ההסתכלות ההוליסטית, הגדרת אגף ייעודי במשרד (מינהל תכנון אסטרטגי וכלכלי), בניית תוכנית אסטרטגית רב שנתית, יצירת מענים רוחביים לקהלים ייעודיים וכו' הם אבני דרך חשובות ומשמעותיות, וראוי כי משרדי ממשלה נוספים יאמצו יעדים לצמצום אי השוויון בהסתכלות מאקרו, תוך הגדרת אגף האחראי על כך אשר יגדיר מדדים לבחינת התקדמות וימדוד אותם באופן עקבי.

למרות הצעדים המוזכרים לעיל, **הדרך להשגת שוויונית בבריאות לא נראית באופק, בשעה שההוצאה הלאומית על בריאות נותרת נמוכה יחסית לממוצע במערב.**

ההוצאה הלאומית על בריאות בשנת 2019 כאחוז מהתמ"ג בישראל, הייתה 7.5%, נמוכה בשיעור של 15.7% ביחס לממוצע מדינות ה-OECD (8.9%). גם ההוצאה הציבורית על בריאות כאחוז מהתמ"ג בישראל, נמוכה משמעותית, בשיעור של 27.3% מהממוצע ב-OECD (4.8% בהשוואה ל-6.6%). ההוצאה הציבורית על בריאות בישראל היותה 64.8% בלבד מההוצאה הלאומית, בהשוואה לממוצע ה-OECD, שעמד על 74.1%. בהתאמה, ההוצאה הפרטית על בריאות בישראל היותה מעל שליש (35.2%) מההוצאה הלאומית, בהשוואה לממוצע ה-OECD, שעמד על רק מעט יותר מרבע (25.9%). גם ההוצאה הלאומית על בריאות לנפש בדולרים במונחי שווי כוח קנייה (Purchasing Power Parity) הייתה נמוכה ביחס לממוצע ב-OECD בשנה זו (\$2,903 בהשוואה ל-\$4,087), וכך גם שיעור ההוצאה הציבורית לנפש במונחים אלו (\$1,881 בהשוואה ל-\$3,117), (מערכת הבריאות בישראל בראי ה-OECD - לשנת 2019, משרד הבריאות, 2021).

הוצאה על בריאות מסך ההוצאות של משקי הבית (במחירים קבועים ל-2019)

* מתוך סקר הוצאות משקי הבית 2019, הלמ"ס 2022
 ** ההוצאה על בריאות כוללת הוצאות פרטיות על בריאות ללא מס בריאות

משנת 2000 עד שנת 2019, ההוצאה על בריאות בקרב משקי הבית עלתה בשיעור של 61.2%, מ-595 ₪ (במחירים קבועים לשנת 2019) ל-959 ₪, בעוד ששך ההוצאות של משקי הבית (ההוצאות לתצרוכת הכוללות את אומדן ההוצאה על שירותי דיר) בתקופת זמן זו, עלה בשיעור של 22.7% בלבד. ההוצאה על בריאות היוותה 4.6% מכלל ההוצאות בשנת 2000 ובשנת 2019 6% מכלל ההוצאות של משקי הבית. בתוך כשני עשורים עלה שיעור ההוצאה בכשליש (30.4%).

התפלגות ההוצאות על בריאות בקרב משקי הבית לפי חמישוני הכנסה (נטו לנפש סטנדרטית), מציגה תמונה לפיה ההוצאה על בריאות עולה ככל שעולה החמישון. בחמישון העליון מוציאים בממוצע 1,699 ₪ על בריאות, פי 3.3 מהחמישון התחתון (508 ₪) וכמעט כפול (פי 1.9) מהחמישון האמצעי (878 ₪). כשבוחנים את ההוצאה לבריאות לנפש במשק הבית, מתגלה תמונה בה הפערים קיצוניים אף יותר - ההוצאה לנפש בחמישון העליון גבוהה פי 5.1 מהחמישון התחתון ופי 2.4 מהחמישון האמצעי.

ההוצאה החודשית הממוצעת במשק הבית על בריאות לפי חמישוני הכנסה (נטו לנפש סטנדרטית)

סך משקי הבית	חמישון תחתון	חמישון שלישי	חמישון עליון	
סך ההוצאה על בריאות	957 ₪	508 ₪	878 ₪	1,699 ₪
הוצאה על בריאות לנפש	296 ₪	127 ₪	272 ₪	646 ₪
שיעור ההוצאה על בריאות מהכנסה כספית נטו	5.8%	7.8%	5.7%	5.5%
שיעור ההוצאה על בריאות מסך ההוצאות (לתצרוכת)	6%	4.9%	5.6%	7.1%

* מתוך סקר הוצאות משקי הבית 2019, הלמ"ס 2022

נטל ההוצאה על בריאות נבחן על ידי שיעור ההוצאה על בריאות מההכנסה הכספית נטו למשק בית. בחמישון התחתון מהווה שיעור זה 7.8% (508 ש"ח הוצאה על בריאות מתוך הכנסה נטו של 6,509 ש"ח) בהשוואה ל-5.5% (1,699 ש"ח הוצאה על בריאות מתוך הכנסה נטו של 30,630 ש"ח) בחמישון העליון, כלומר נתח גדול יותר מההכנסתו של משק בית בחמישון התחתון מופנה להוצאות על בריאות, ונטל ההוצאה שלו גבוה ב-41.8% מנטל ההוצאה של החמישון העליון. במגמה הפוכה, ההוצאה על בריאות מהווה בחמישון התחתון 4.9% בלבד מסך ההוצאות (לתצרוכת) בהשוואה ל-7.1% בחמישון העליון, כמעט פי 1.5.

הפער בין החמישונים בהוצאה הפרטית על בריאות ניכר לא רק בסכום ההוצאה הכולל, אלא גם בתמהיל ההוצאה עצמו. בעוד בחמישון התחתון כמעט מחצית מההוצאה (46.1%) מיועדת להוצאות אחרות, הכוללות בעיקר רכישת מוצרי צריכה בתחום הבריאות, כגון: תרופות (מקופות החולים או מבתי מרקחת), מוצרי היגיינה, משקפיים, מכשירי שיקום או ציוד רפואי ומוצרים לבריאות הפה, בקרב החמישון העליון הוצאה זו מהווה כחמישית בלבד (22.2%).

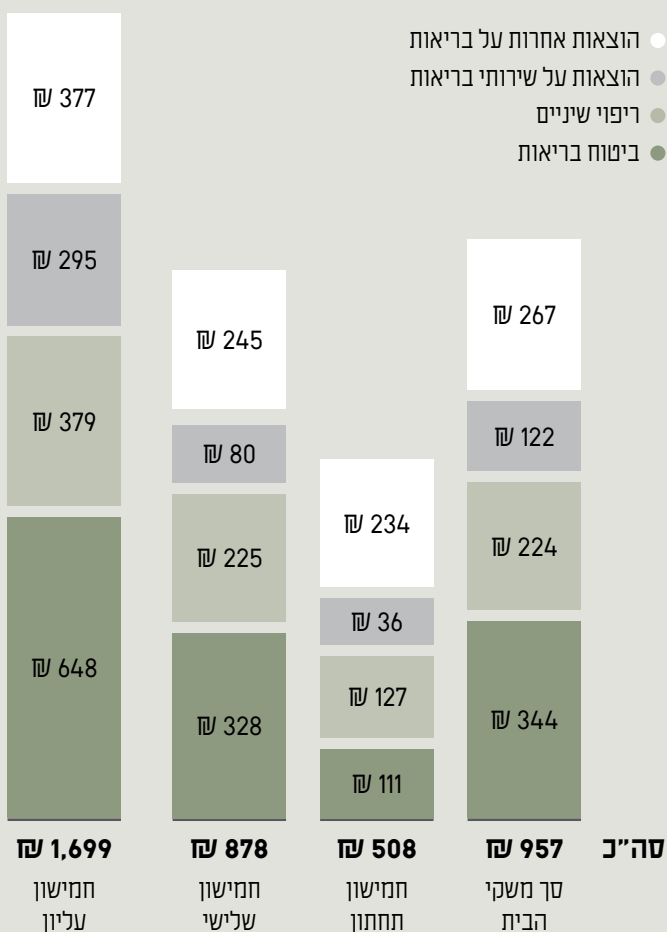
בהתאמה, החלק הארי (38.1%) של ההוצאה על בריאות של החמישון העליון היא על ביטוחים ועומדת על 648 ש"ח בהשוואה ל-111 ש"ח בחמישון התחתון, פי 5.8 בממוצע. הפער בביטוחי בריאות בחברות ביטוח מגיע לפי 12.5, בהשוואה לפער של פי 3.3 בביטוחים של קופות החולים. הפער הניכר ביותר הוא בביטוח הסייעודי - משק בית בחמישון העליון מוציא על ביטוח סייעודי פי 35.3 יותר מאשר משק בית בחמישון התחתון (74.2 ש"ח, 2.1 ש"ח בהתאמה). פער דומה נמצא גם בביטוח שיניים (הנמצא תחת סעיף ריפוי שיניים) בו הפער בהוצאה מגיע ל-פי 38.6.

בהוצאות על שירותי בריאות, הכוללים בעיקר: תשלומים לרופא פרטי או מקצועי בקופת חולים, טיפולים רפואיים ואלטרנטיביים, טיפול פסיכולוגי או פסיכיאטרי, טיפולים להתפתחות הילד וכן ניתוחים וטיפולים אסתטיים, ההוצאה בחמישון העליון גבוהה פי 8.1 ומגיעה לכ-300 ש"ח (295.1 ש"ח) בממוצע, בהשוואה ל-36.4 ש"ח בלבד בחמישון התחתון ו-79.5 ש"ח בחמישון האמצעי.

הגידול בשיעור ההוצאה הפרטית וכן חוק ההסדרים שמאפשר למבוטחים לקבל טיפול וייעוץ במסגרות פרטיות בלבד, מצביעים על אי שביעות רצון במידת מה מהמערכת הציבורית ומגדילים את הפערים בנגישות של שירותי הבריאות (טאוב, 2016). בריאות טובה ואיתנה מהווה את הבסיס לכל פעולות החיים, לרבות השתתפות בשוק התעסוקה, רכישת השכלה והרחבתה, דאגה למשק הבית ועוד.

בישראל, בדומה למדינות אחרות, בוגרים וילדים שמצבם הסוציו-אקונומי נמוך יותר, סובלים מתחלואה ומתמותה בשיעור גבוה יותר מאשר בני המעמד הבינוני והגבוה. הדבר נכון גם הפוך, כלומר שבריאות לקויה פוגמת ביכולת לעבוד ויכולה להוביל לירידה בהכנסות ועקב כך למצוקה כלכלית. כמו כן, השכבות המוחלשות נוטות פחות להשתמש ברפואה מונעת, ולרוב צורכות את שירותי הבריאות בשלבים מאוחרים מידי (בנק ישראל, 2017).

ההוצאה החודשית הממוצעת על בריאות לפי סוג ההוצאה בחמישוני הכנסה (נטו לנפש סטדרטית)

מחלות עוני

מחלות כגון סוכרת, יתר לחץ דם, כולסטרול גבוה ומחלות נפשיות רווחות יותר בקרב האוכלוסיות העניות, ומכונות "מחלות עוני". מעל לשלושה רבעים מנתמכי הסיוע (76.7%), העידו כי הם מתמודדים עם מחלה כרונית כלשהי, זאת בהשוואה ל-43.2% מהאוכלוסייה הכללית, כמעט כפול (פי 1.8). קרוב לשליש מנתמכי הסיוע (30.8%) סובלים מלחץ דם גבוה בהשוואה ל-12.5% בלבד מהאוכלוסייה הכללית, פי 2.5. כרבע מנתמכי הסיוע מתמודדים עם סוכרת (24.2%) ועם כולסטרול גבוה (23.7%) בהשוואה ל-11% ול-13.7% מהאוכלוסייה הכללית, בהתאמה.

התמודדות עם מוגבלות נפשית או מוגבלות בתנועה, עלולה להיות לרועץ משמעותי בתפקוד היום-יומי, במילוי חובות הפרנסה וההורות והשתלבות מיטבית בחברה. 15.2% מנתמכי הסיוע סובלים ממוגבלות נפשית, פי 4.5 מאשר באוכלוסייה הכללית, בה 3.4% בלבד העידו כי יש להם מוגבלות נפשית כלשהי. פער דומה קיים גם במוגבלות בתנועה, איתה מתמודדים נתמכי הסיוע ביחס של 1:4.4, כלומר כחמישית (19.4%) מהם סובלים ממוגבלות כזו או אחרת בתנועה בהשוואה ל-4.4% באוכלוסייה הכללית.

5.6% מהנתמכים העידו שהם חולים בסרטן, פי 4 בהשוואה לאוכלוסייה הכללית (1.4%). 10.7% דיווחו כי הם סובלים ממחלה כרונית אחרת, בין המחלות שהם ציינו בלטו: שיתוק מוחין, אפילפסיה, פיברומיאלגיה, מחלות עיניים וקרוהן.

ארגון הבריאות העולמי מגדיר שוויוניות בבריאות (Equality in health), כדי להבטיח שלכל אדם תינתן הזדמנות שווה לממש את מלוא פוטנציאל הבריאות שלו. פערים או אי הוגנות בבריאות הם המידה בה אנשים מצויים בחשיפה לסיכונים בריאותיים וברמת הפגיעות של בריאותם. הפערים קשורים למדדים חברתיים שונים כמו: מגדר, מעמד סוציו-אקונומי, לאום, אתניות, דת ודתיות (משרד הבריאות, 2017).

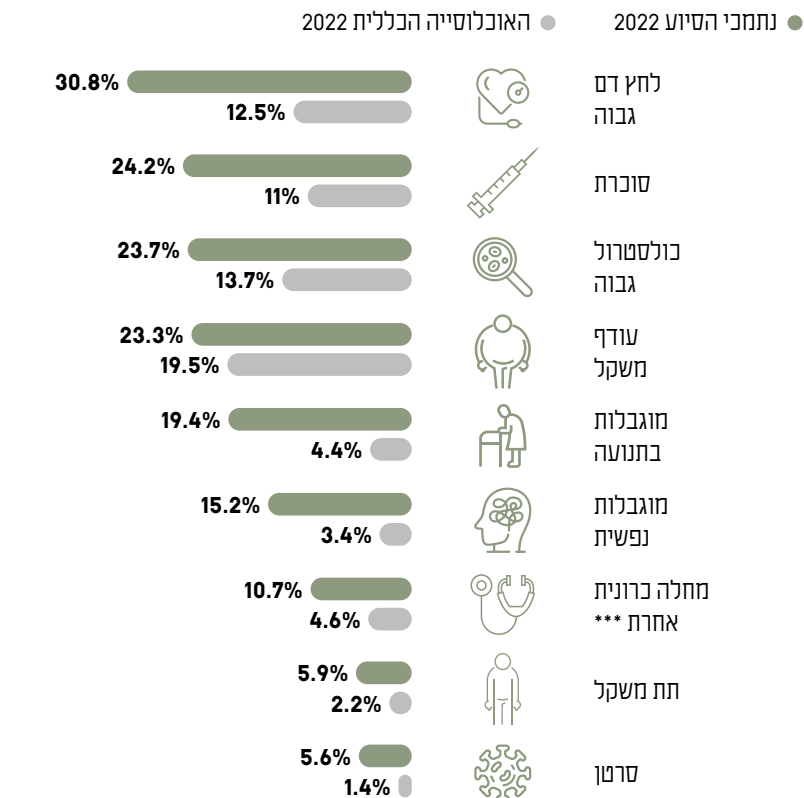
הפגיעה בבריאות נובעת ממשנתים חברתיים, כלכליים וסביבתיים ואינה נמדדת רק על פי הכנסה נמוכה, אלא גם על פי היעדר נגישות לאמצעים, היכולים לאפשר ליחיד למצוא את מלוא הפוטנציאל הטמון בו. אם כך, "מחלות עוני" הן מחלות אשר נפוצות בקרב אוכלוסיות עניות וקשורות לתנאים סביבתיים. הפגיעה במצב הבריאותי עלולה לגרום נסיעות רבות לבתי חולים, קשיי ניידות במרחב הציבורי וכן עלויות כספיות כגון קניית מוצרים דלי סוכר, עזרים תומכים וכדומה (האגודה לזכויות האזרח, 2014).

אנשים החיים במצוקה כלכלית ועוני חשופים יותר לתחלואה עקב מציאות חייהם, הכוללת: ויתור על מזון, צריכת מזון פחות איכותי ובעל ערכים תזונתיים נמוכים, תנאי מגורים ירודים, לרבות מפגעים שאינם מתוקנים. עקב מצבם הסוציו-אקונומי הם יטו לוותר על רכישת תרופות, ויותרו בליט ברירה על טיפול רפואי מיטיב וכך יפגע מצבם הבריאותי עקב החיים בעוני.

מעל לשלושה רבעים (76.7%) מנתמכי הסיוע סובלים ממחלה כרונית כלשהי, בהשוואה ל-43.2% מהאוכלוסייה הכללית

האם את/ה סובל/ת מאחת או יותר מהבעיות הבריאותיות הבאות?

סך הכל סובלים ממחלה כרונית

אף אחת מהמחלות הנ"ל

* מחוקר מחקר נתמכי הסיוע ומדד העוני הרב-ממדי
 ** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מחשובה אחת
 *** שיתוק מוחין, אפילפסיה, פיברומיאליגיה, מחלות עיניים וקרוהן

ויתורים בתחום הבריאות

שירותי הבריאות נגישים כלכלית, פיזית ותרבותית לכל אדם (משרד הבריאות, 2017).

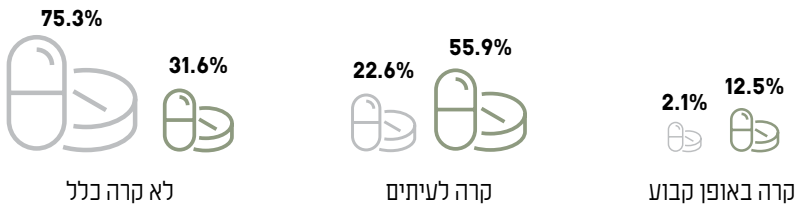
מעל שני שליש (68.4%) מנתמכי הסיוע ויתרו לעיתים או באופן קבוע על רכישת תרופה או על טיפול רפואי הנחוץ לתפקודם, משום שלא יכלו לשלם עבורם, זאת בהשוואה לפחות מרב (24.7%) מהאוכלוסייה הכללית. בנוסף, 68.1% מנתמכי הסיוע העידו כי ויתרו על טיפול רפואי משום שלא היה להם איך להגיע אליו, בהשוואה ל-26.6% מהאוכלוסייה הכללית, פי 2.6.

החיים בצל העוני מאלצים את הנתמכים לא אחת להזניח או למעט בטיפול ובדאגה להיבט הבריאותי. אנשים שחיים בעוני נאלצים לוותר פעמים רבות על טיפול רפואי או על תרופות בשל אי יכולת כלכלית לעמוד בתשלומים ולהקצות משאבים אלו לרכישת מוצרים או שירותים הכרחיים לא פחות.

פערים בשירותי בריאות יכולים להיות ביטוי של הבדלים בהיקף ובזמינות של המשאבים המושקעים כמו התקצוב, תשתיות פיזיות, כוח אדם ומכשור רפואי, ובמידה בה

האם בשנה האחרונה קרה שאת/ה או אחד מהמבוגרים האחרים במשפחה שלך ויתרתם על רכישת תרופה או טיפול רפואי נחוץ כי לא יכולתם לשלם עבורם?

נתמכי הסיוע 2022 האוכלוסייה הכללית 2022

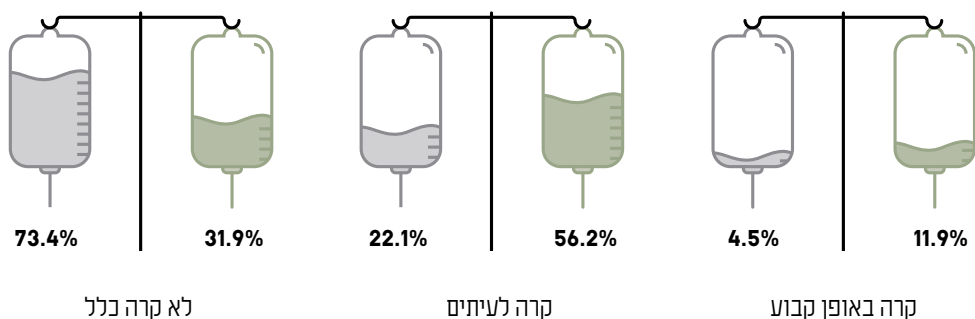
* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדר העוני הרב-ממדי

68.4% מנתמכי הסיוע ויתרו לעיתים או באופן קבוע על רכישת תרופה או טיפול רפואי נחוץ כי לא יכלו לשלם עבורם, בהשוואה ל-24.7% מהאוכלוסייה הכללית

האם בשנה האחרונה נאלצת לוותר או להתפשר על טיפול רפואי בגלל שלא היה איך להגיע אליו?

2022 נתמכי הסיוע ● האוכלוסייה הכללית 2022 ●

* מחנך מחקר נתמכי הסיוע ומדד העוני הרב-ממדי

ביטוח בריאות מצומצם

ועומד על 69% בעשירון העליון בהשוואה ל-6% בלבד בעשירון התחתון, פי 11.5 (מרכז אדוה, 2022).

ביטוח הבריאות הבסיסי שנותנות קופות החולים, מצומצם ואינו כולל גישה למגוון שירותי בריאות, טיפולים או תרופות. ההשתתפות העצמית בתוכניות המורחבות, מהווה חסם עבור הנתמכים להיצע שירותי בריאות רחב יותר. העלויות הגבוהות מובילות לויתור על שירותי הבריאות עבור אוכלוסיות אלו, וכך מרחיבות את אי השוויון ומעמיקות את הפערים.

ל-61.7% מנתמכי הסיוע יש ביטוח בסיסי בלבד של קופת החולים, לכחמישית (21.2%) יש ביטוח משלים של קופת החולים, ל-11.5% יש ביטוח משלים מקיף של קופת החולים ו-5.6% נוספים ציינו כי הם אינם יודעים איזה ביטוח יש להם.

בישראל כל אדם זכאי לכיסוי ביטוחי בסיסי, הניתן מתוקף חוק ביטוח בריאות ממלכתי התשנ"ד-1994. אך דה פקטו, הכיסוי חלקי, שכן הפרט נדרש לשלם השתתפות עצמית נוספת עבור תרופות או טיפולים רפואיים, וכדי לאפשר נגישות מלאה עליו לרכוש ביטוח פרטי, מטעם חברת ביטוח או קופת החולים.

לפי סקר ההוצאות של הלמ"ס לשנת 2019, ניתן לראות שככל שמטפסים בעשירוני ההכנסה, גדלה הוצאת משקי הבית על ביטוח בריאות, כמו גם שיעור ההוצאה על ביטוח בריאות בהתאם לשאר הוצאות הבריאות. שיעור המחזיקים בביטוח משלים (ביטוח מטעם קופת החולים) הוא מעל 50% בכלל העשירונים, 55% בעשירון התחתון ו-95% בעשירון העליון. שיעור המחזיקים בביטוח בריאות פרטי, רווח בעיקר בקרב בני מעמד סוציו-אקונומי גבוה

איזה סוג ביטוח רפואי יש לך?

5.6%

לא יודע/ת

11.5%

ביטוח משלים מקיף של קופת חולים

21.2%

ביטוח משלים רגיל של קופת חולים

61.7%

בסיסי של קופת חולים

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

בריאות הנפש

סיוע נפשי לרבות טיפול רגשי (פסיכולוגיה, פסיכותרפיה) וטיפול נפשי (פסיכיאטריה), מהווה רשת תמיכה חשובה ולפעמים הכרחית, על אחת כמה וכמה בקרב נתמכי הסיוע שלעיתים נתונים בלחצי הישרדות יום-יומיים. הנגישות החלקית למערכת הבריאות הנפשית תורמת אף היא להעמקת הפערים. תקינות חסר של המערכת הציבורית גורמת לזמני המתנה ארוכים של 150 יום ויותר לצורך קבלת טיפול נפשי. בנוסף, פריסתם הגאוגרפית של השירותים אינה שוויונית, וכך אדם מנתיבות או מדימונה חייב לנסוע מרחק רב לקבלת שירותי פסיכותרפיה, בעוד אדם מגוש דן זכאי לבחור בין מגוון נקודות שירות (מרכז אדוה, 2021).

למרות החשיבות של הסיוע הנפשי והמזור החשוב שטיפול זה יכול להעניק, כרבע (25.4%) מנתמכי הסיוע נאלצו לוותר על סיוע נפשי, מכיוון שלא יכלו להרשות לעצמם את ההשתתפות העצמית שנדרשת על ידי קופת החולים בהשוואה ל-10.6% באוכלוסייה הכללית. 11.7% נוספים ויתרו בשל זמן ההמתנה הארוך, ורק 12.4% קיבלו את הסיוע הנפשי לו נזקקו. 50.5% הנתורים ציינו כי לא היה להם צורך בסיוע נפשי.

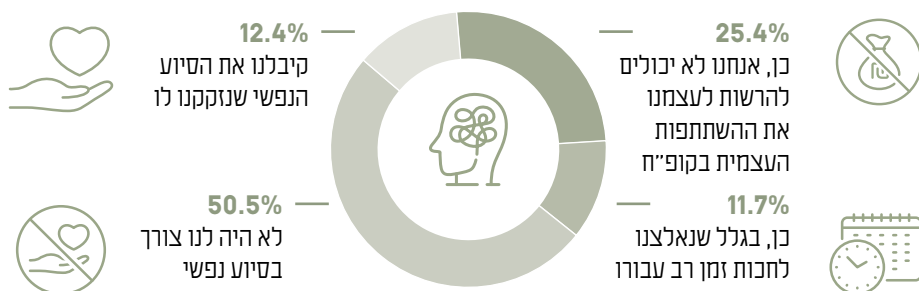
אנשים החיים במצוקה כלכלית ובעוני, חווים לחץ ומתח לעיתים קרובות, המתבטאים במתח כלכלי, חשיפה לאלימות, מעברי מגורים לעיתים קרובות, עימותים עם בני משפחה, אפליה ועוד. גורמים אלו מגבירים את הסיכון להופעת הפרעות פסיכולוגיות ומחלות נפש.

לחץ שנגרם כתוצאה מחיים בעוני קשור לתסמינים של חרדה, דיכאון ותוקפנות. עוני מגדיל את הסיכויים להיחשף למקרים של אלימות וטרור, ואלו בתורם יכולים לעורר התנהגות אגרסיבית ואלימה וכן לגרום להתמכרויות שונות (סמים, אלכוהול) ולבעיות לימודיות.

כמו כן, בעיות נפשיות מגדילות את הסיכויים לחוות עוני, מכיוון שהן מקטינות את היכולת לרכוש השכלה ולתפקד ובכך מגדילות את הסבירות לירידה בהכנסות. יחד עם זאת, היחלצות מעוני או שיפור יכולת ההכנסה, נמצאות בקורלציה לירידה בבעיות פסיכולוגיות.

למרות החשיבות והנחיצות של טיפול נפשי, דווקא לפרטים מעוטי יכולת ישנה נגישות מופחתת לשירותים נפשיים.

האם את/ה או בני משפחתך ויתרת/ם על סיוע נפשי בעקבות מצבכם הכלכלי?

דו"ח העוני האלטרנטיבי
2005

לחמניה ריקה מירה מגן

אישה בת שלושים פותחת בפניי את דלתות לבה וביתה שאבוא ואסתכל בעונייה ואוציא את מצוקתה לרשות הרבים ואציגה לעין כל. ארבעה אנשים הצטרפו אלי, וביחד היינו חמישה שבאו לתעד עלבון אחד...

משפחה של ארבע נפשות, אבא, אימא, ילד בן שש וילדה בת ארבע. הילדים ואביהם אינם בבית עכשיו, היא חוסכת מהם את הבושה. איך היא תסביר לילד בן שש שכל האורחים הללו לא באו אלא בשביל הדלות, לראות מה פניה וכמה אנש מצבה.

"תשבו", היא מכניסה אותנו לסלון הקטנטן, ואנחנו יושבים ואוספים את ברכינו שלא יתחככו בשולחן, אבל הן מתחככות, אין מקום לפשוט רגל...

"איזה ימים אחרים כבר יכולים להיות לי? מי בכלל רוצה ימים אחרים? ימים אחרים יכולים להוריד לי בום חדש על הראש. מה אני יודעת איזה בום מחכה לי מחר, עזבי אותי מימים אחרים".

מה זה בום? בום זהו רגע אחד שחותך את החיים לשניים. מה שהיה עד לרגע ההוא ומה שממנו ואילך. למשל הבום ההוא שנחת עליה לפני שלוש שנים בסתם יום רגיל, יום שבו החיים עוד היו פחות יותר מהשניים צריכים להיות. הוא הלך לעבודה, היא הלכה לעבודה, הילדים הלכו לפעוטון ולגן. ופתאום קראו לה לטלפון ומהטלפון לבית החולים. האיש שיצא מהבית בבוקר בריא ושלם לעבודה, נהיה שבר כלי. תאונת דרכים.

אז הנה דוגמה לבום. בום כבד כזה שבועט אותך מזרימתם הקבועה של החיים אל השוליים הצרים והתלולים של הקיום.

שלוש שנים מאז הבום, והוא נשאר שבר כלי, לא שב לאיתנו, לא עובר, צורך משככי כאבים ותרופות הרגעה לנפש. אלף שקלים בחודש בולעות התרופות. לא יכלו להמשיך לשלם שכר דירה ונאלצו לעבור לדירה זעירה של דיור ציבורי מוגן. דירה שבה רגלו של אדם מתחככת ברגלו של שולחן, כתפו ננגחת בכתף של זולתו ואנחתו נוגעת באנחתו.

...היא לא מחכה לנשים. יודעת שמה שנפגע אצלו, נפגע. מתפללת שרק לא יהיה יותר גרוע ונושאת בכול לבדה. "מה יהיה על הילדים אם גם אני אפול?" סנטרה רועד, מתמלא בכי, "אם אני אחלה או יקרה לי משהו, אין בעולם נפש חיה שתעמוד לצדם. נפש חיה לא". אבל מה פתאום, היא מזדקפת ומרצינה, מה פתאום שהיא תחלה, ואם כנגד שארית הצדק שבעולם היא תחלה אז היא תטפל בילדיה ממיפת חולייה. רק המוות יעקור אותה מהם, היא אומרת ונושכת שפה, לא בולעת את הבכי. "זה, זה הסיטו הגדול שלי, משפחה מפורקת, בית הרוס, ילדים שנשלחים לפנימייה, למשפחה אומנת, למוסד".

תעסוקה

תעסוקה

פי 3.6

שיעור המשפחות העניות בהן יש 2 מפרנסים ויותר מכלל המשפחות בעוני גדל פי 3.6 במהלך עשרים השנים האחרונות (4.1% ב-2001 בהשוואה ל-14.8% ב-2020)

13.9

ההכנסה נטו לנפש בעשירון העליון גבוהה פי 13.9 מהעשירון התחתון

62.2%

62.2% מהמשפחות נתמכות הסיוע עובדות למחייתן ועדיין חיות בעוני ומצוקה

מעל מחצית

מעל מחצית (50.8%) מנתמכי הסיוע מציינים כי מגבלה בריאותית מונעת מהם לעבוד או לשפר את מצבם התעסוקתי, במידה רבה או רבה מאוד

50.1%

50.1% מהנתמכים מעידים, כי אינם מצליחים להשתלב בשוק התעסוקה או לשפר את מצבם התעסוקתי, בשל היעדר הכשרה תעסוקתית מספקת

63.8%

63.8% מהנתמכים אינם עובדים מעל 3 שנים, עלייה בשיעור של 31.3% משנת 2021

28.6%

28.6% מהנתמכים מקבלים קצבת נכות עבורם או עבור ילדיהם

מגפת הקורונה הביאה עמה תמורות רבות, אחת הבולטות הייתה בשוק התעסוקה שחוזה משבר חריף. שיא המשבר היה במהלך 2020, כאשר באפריל זינק שיעור האבטלה מ-3.8% ל-35%. בשנת 2021 שוק התעסוקה החל בשיקום הדרגתי תוך אימוץ דפוסי מציאות חדשה. הנזקים לשוק התעסוקה בעקבות הקורונה התמקדו בעיקר בעובדים בעלי השכלה נמוכה ובעלי שכר נמוך. אחת ההשפעות הניכרות הייתה עליית השכר הממוצע במשק עקב פיטורי עובדים בעלי מיומנויות נמוכות שעבדו בשכר נמוך. כתוצאה מכך, בתום שנת 2020 הקפיאה הממשלה את מדר השכר הממוצע המשמש את המוסד לביטוח לאומי (פאוב, 2021).

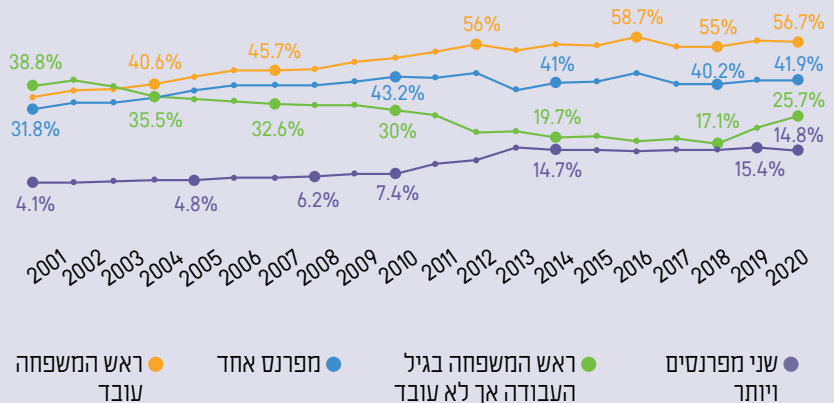
נכון ליוני 2022, שוק התעסוקה בישראל התאושש באופן מלא מהעזוזה שהתרחש בעקבות משבר הקורונה. שיעור התעסוקה (61%) ושיעור ההשתתפות בשוק העבודה (63.4%), הינם מעט יותר גבוהים ביחס לתקופה שלפני טרום המשבר (60.9%-62.9% בהתאמה). גם שיעור העובדים שעובדים משרה מלאה, שב לרמה שקדמה למשבר, כ-78% (הכלכלית הראשית, 2022).

כשליש מהעובדים במשק משתכרים שכר מינימום (מרכז אדוה, 2020), העומד על 5,300 ₪ לחודש ומהווה פחות מ-50% מהשכר הממוצע במשק. כך בשעה שהעשירונים העליונים מצליחים ליהנות משכר גבוה יחסית, העשירונים התחתונים לא מצליחים להתמודד עם יוקר המחיה. לפי סקר ההכנסות וההוצאות האחרון של הל"מ, **ההכנסה הכספית נטו למשק הבית בעשירון העליון (36,645 ₪) גבוהה פי 8.3 מההכנסה בעשירון התחתון (4,433 ₪), והפער בהכנסה נטו לנפש בין העשירונים מגיע לפי 13.9 (הל"מ, 2022).** כשבוחנים את סקרי ההכנסות וההוצאות גם לשנים 2012 ו-2004 ניתן להבחין בתמורות שחלו בהתפלגות ההכנסות ברוטו של משקי הבית בעשירון התחתון. ההכנסה מעבודה עלתה מ-29.2% ב-2004, ל-47.6% ב-2012 ול-52.2% ב-2019 ובמקביל ההכנסה מקצבאות ירדה מ-67.6% ב-2004, ל-50.8% ב-2012 ול-46.1% ב-2019. סך הכל שיעור ההכנסה מעבודה עלה בין שנת 2004 לשנת 2019 בשיעור של 78.8%, ושיעור ההכנסה מקצבאות ירד בין השנים הללו בשיעור של 31.8%. גם ממוצע המפרנסים במשק הבית עלה בשנים הללו בשיעור של 45.7% מ-46% בשנת 2004 ל-67% בשנת 2019.

אחד הגורמים המשמעותיים לפיריון ולצמצום אי השוויון הוא תעסוקה, לרבות יציבות תעסוקתית. ההכנסה מעבודה מהווה בממוצע 77.5% מההכנסה הכספית ברוטו למשק בית (הל"מ, 2022). יחד עם זאת, תופעת "העניים העובדים" הולכת ומתרחבת ככל שהשנים חולפות. לפי דו"חות ממדי העוני והפערים החברתיים שמפרסם הביטוח הלאומי ניתן לראות כי **שיעור המשפחות בהן ראש המשפחה עובד מכלל המשפחות המצויות בעוני, עלה בשיעור של 56.6% מ-36.2% בשנת 2001 ל-56.7% בשנת 2020 ובמקביל הצטמצם שיעור המשפחות שאינן עובדות מ-38.8% בשנת 2001 ל-25.7% בשנת 2020**, ובשנת 2018 עמד שיעור זה על 17.1% בלבד.

שיעור המשפחות בעלות לפחות שני מפרנסים הנמצאות בעוני על פי ההכנסה נמו (לאחר תשלומי העברה ומיסים) מכלל המשפחות העניות עמד על 4.1% בשנת 2001, שיעור זה גדל פי 3.6 במהלך עשרים שנה, כך שבשנת 2020 הוא הגיע ל-14.8%. היו שנים בהן שיעור המשפחות העניות בעלות שני מפרנסים לפחות אף היה גבוה יותר ועמד על 15.4%, כך היה בשנת 2019 ובשנת 2013.

שיעור המשפחות הנמצאות בעוני לפי סטטוס בשוק העבודה מכלל המשפחות העניות (לפי הכנסה נמו)

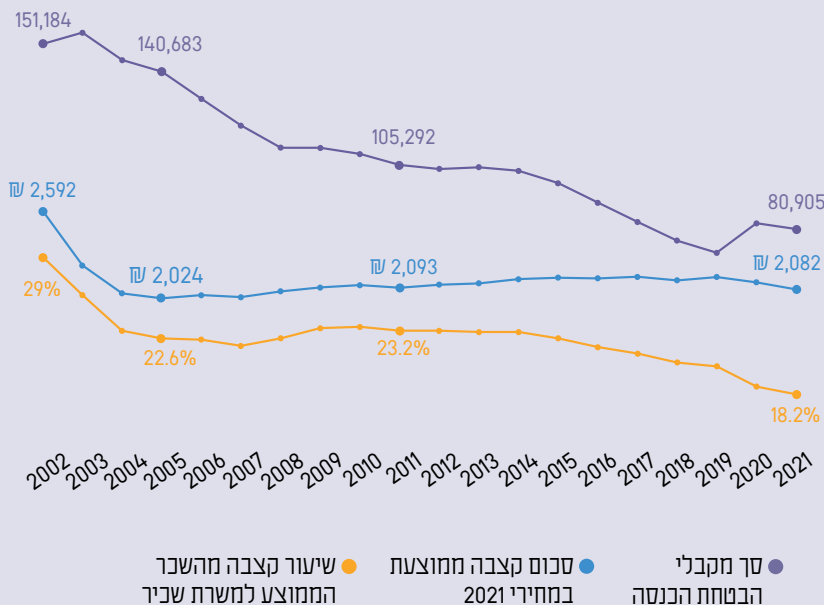
* מתוך דו"חות ממדי העוני והפערים החברתיים של המוסד לביטוח לאומי

חוק הבטחת הכנסה נועד להבטיח הכנסה מינימלית לאלו שאינם יכולים להבטיח לעצמם ולמשפחתם הכנסה מעבודה, באופן קבוע או זמני. הקצבה משולמת על ידי המוסד לביטוח לאומי ונקבעת על פי קריטריונים שונים, לרבות הוכחה כי הפרט עשה כל שביכולתו על מנת להשיג עבודה. יכולתה של קצבה זו להבטיח רמת חיים מינימלית מוטלת בספק וגובהה עומד בשנים האחרונות על פחות מ-20% מהשכר הממוצע למשרת

שכיר, שיעור שנמצא בירידה מתמדת משנת 2010. לאורך עשרים השנים האחרונות כמות מקבלי הקצבה הצטמצם כמעט במחצית מ-151,184 בשנת 2002 ל-80,905 בשנת 2021. יחד עם זאת, גובה הקצבה הממוצעת אף ירד לאורך השנים, במחירים קבועים (לשנת 2021) מ-2,592 ש"ח בשנת 2002 ל-2,082 ש"ח בשנת 2021, ירידה בשיעור של 19.7%.

השתתפות פעילה בכוח העבודה בהחלט משפרת את הסיכויים לא להימצא בעוני אך לחלוטין לא מונעת אותם. כך לדוגמה, אם עצמאית עם ילד אחד שעובדת במשרה מלאה ומרוויחה משכורת מינימום תימצא בעוני. כך גם משפחות עם 4 ילדים ויותר, בהן שני ההורים עובדים במשרה מלאה ומרוויחים משכורת מינימום, נותרים מתחת לקו העוני העוני (ביטוח לאומי, 2019). ניכר כי ברבות השנים חלו תמורות בקרב העשירונים התחתונים בהשתתפות בכוח העבודה, אך גם השתתפות במעגל העבודה לא מונעת הימצאות בעוני. הכשרות תעסוקיות, והעלאת שכר המינימום לצד קצבאות בסכומים המאפשרים סיפוק צרכים מינימליים ומחיה בכבוד ועידוד תעסוקה על ידי מס הכנסה שלילי בהיקף נרחב, יוכלו לסייע במוביליות חברתית וחילוק מעוני.

מקבלי הבטחת הכנסה, סכום הקצבה ושיעורה משכר ממוצע למשרת שכיר

תעסוקה בקרב משפחות נתמכות הסיוע

או גבוה מאוד שיאבדו את מקום העבודה הנוכחי שלהם. נראה שהתמורות בשוק העבודה בעקבות משבר הקורונה והביקוש לעובדים, גרמו לשיפור יחסי בתחושת הביטחון של נתמכי הסיוע במקומות העבודה שלהם. בשנת 2021, 29.7% מהנתמכים העידו כי קיים סיכוי גבוה או גבוה מאוד כי יאבדו את עבודתם, ובשנת 2020, סברו כך מעל שתי חמישיות מהנתמכים (41.8%).

בקרוב 45.9% מהמשפחות נתמכות הסיוע הנמצאות בגיל העבודה, ישנו מפרנס אחד במשק הבית (לרבות משקי בית ללא בני זוג), ב-16.3% מהמשפחות יש שני מפרנסים ובקרוב 37.8% מהמשפחות אין מפרנסים כלל.

מעבר להשתתפות בשוק העבודה, ליציבות התעסוקתית נדבך חשוב במציאות החיים של הנתמכים. בשנת 2022 כחמישית (19.2%) מהנתמכים מעידים כי יש סיכוי גבוה

מצב התעסוקה במשקי הבית של נתמכי הסיוע (בגיל העבודה)

37.8%

ללא מפרנסים

16.3%

שני מפרנסים

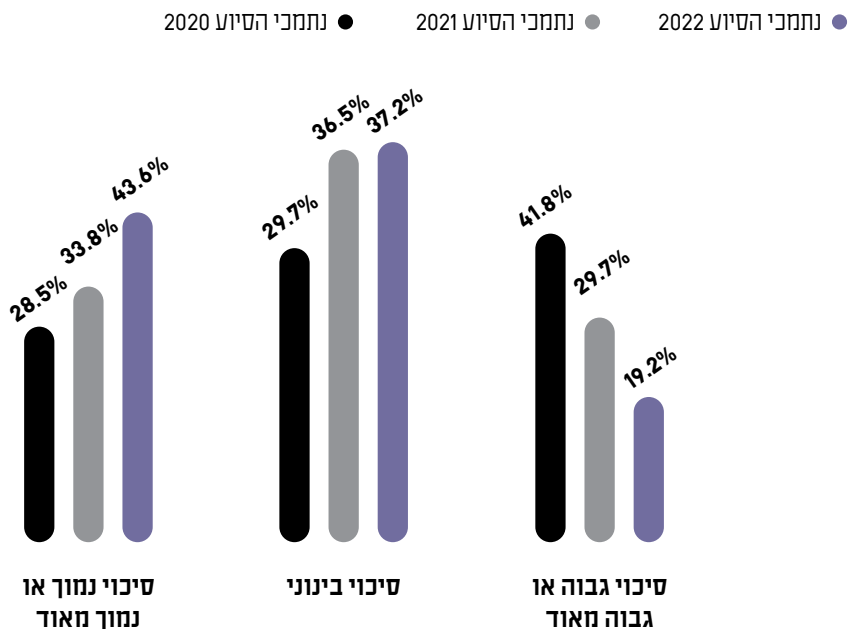

45.9%

מפרנס אחד

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

מה הסיכוי שתאבד את מקום העבודה הנוכחי שלך?

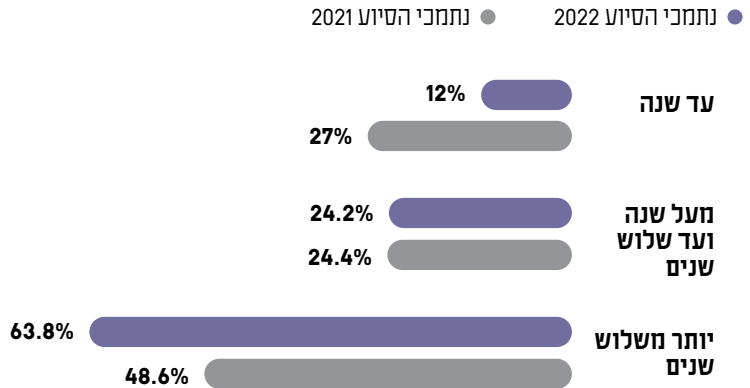
* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

החיים מחוץ למעגל העבודה

מלבד מקור פרנסה, השתתפות בשוק התעסוקה מאפשרת לחוֹעֲסִים להשתתף בחיי החברה ולהתפתח מבחינה אישית וחברתית. לאי תעסוקה יש קשר ישיר למצוקה חברתית ואישית, שכן הימשכותה לאורך תקופת זמן ארוכה עלולה לפגוע בתחושת הערך והביטחון העצמי ולא לאפשר לצבור ניסיון תעסוקתי הולם (הלמ"ס, 2021).

מקרב הנתמכים שאינם עובדים, 12% העידו כי אינם עובדים מספר חודשים עד שנה, כרבע (24.2%) העידו שאינם עובדים בין שנה ועד שלוש שנים, וכמעט שני שלישי (63.8%) אינם עובדים מעל 3 שנים, עלייה בשיעור של 31.3% משנת 2021 (48.6%).

כמה זמן אינך עובד?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

כשני שליש (63.8%) מהנתמכים אינם עובדים מעל 3 שנים, עלייה בשיעור של 31.3% בהשוואה לשנת 2021

העידו כי הם חוששים מירידה בסכום הקצבאות עקב יציאה לעבודה. זאת בשל מגבלת ה"דיסריגרד"- הסכום שאדם יכול להשתכר ממנו מבלי שקצבתו תיפגע, כלומר במידה והכנסתו של הפרט תעלה מעל סכום מסוים שנקבע בחוק, הוא לא יהיה זכאי לקצבתו או יהיה זכאי לחלק קטן יותר. כאשר סכום הקצבה נמוך, לחלק מהאנשים משתלם להישאר בבית ולא לצאת לעבוד כדי לא לפגוע בקצבה המגיעה להם. הדבר פוגע במוטיבציה של מקבלי קצבאות לעבוד וגם מגביל באופן משמעותי את יכולתם להשתכר ולחיות בצורה מכובדת. בשנים האחרונות הועלה סכום הדיסריגרד לאזרחים ותיקים ולנכים, מדיניות זו מעודדת תעסוקה ומאפשרת למשפחות להתקיים בכבוד.

למאבק להתפרנס ולשרוד כלכלית בישראל, מתלוות נסיבות חיים שונות אשר מקשות על נתמכי הסיוע להצטרף למעגל העבודה או לשפר את מצבם התעסוקתי. מעל מחצית (50.8%) מהנתמכים העידו כי מגבלה בריאותית שלהם או של מי ממשפחתם והכשרה תעסוקתית בלתי מספקת (50.1%) הם הגורמים העיקריים (במידה רבה או רבה מאוד) המונעים מהם לעבוד או לשפר את מצבם התעסוקתי. גורמים נוספים עליהם העידו כגורמים מעכבים הם: אי יכולת לממן מסגרות לילדים (46.6%), חשש כי הכסף הנוסף שיכנס לחשבונם יעוקל בשל חובות כבדים (40.5%), מקום העבודה או התחבורה הציבורית אינם קרובים למקום מגוריהם (26.3%). 16.7% העידו כי הם אינם מעוניינים לעבוד. לבסוף, 39.4% מהנתמכים

באיזו מידה הגורמים הבאים מונעים ממך לעבוד/לשפר את מצב התעסוקה הנוכחי שלך?

40.5%

יש לי חובות כבדים ואני חושש שהכסף הנוסף שיכנס לחשבון יעוקל

46.4%

אין לי יכולת לממן מסגרות לילדים

50.1%

אין לי הכשרה תעסוקתית מספקת

50.8%

אני/ בני ביתי סובלים ממגבלות בריאותיות

16.7%

אני לא מעוניין לעבוד

26.3%

אין מקום עבודה/תחבורה ציבורית קרוב לבית שלי

39.4%

אני חושש מירידה בקצבאות שלי

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

** מוצג שיעור העונים במידה רבה או רבה מאוד

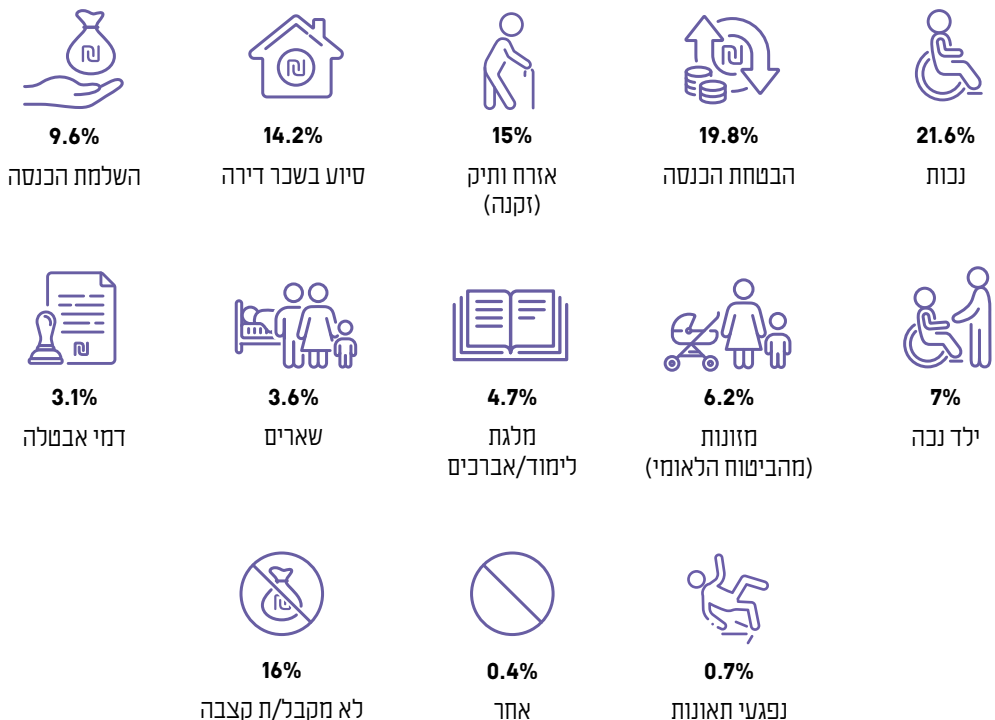
50.8% מהנתמכים העידו שמגבלה בריאותית שלהם או של מי ממשפחתם מונעת מהם לעבוד או לשפר את המצב התעסוקתי שלהם במידה רבה או רבה מאוד

מיצוי זכויות

ההוצאה המצומצמת של מדינת ישראל על שירותי הרווחה והרמה הנמוכה של הקצבאות, אינם מאפשרים לנתמכים שזקוקים לסיוע חיים בכבוד. הקצבאות הניתנות לשיעור הגבוה ביותר של הנתמכים הן: נכות (21.6%), הבטחת הכנסה למי מהם שאינם עובדים (19.8%), אזרח ותיק (15%) וסיוע בשכר דירה (14.2%).

באיזו מידה הגורמים הבאים מונעים ממך לעבוד/לשפר את מצב התעסוקה הנוכחי שלך?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

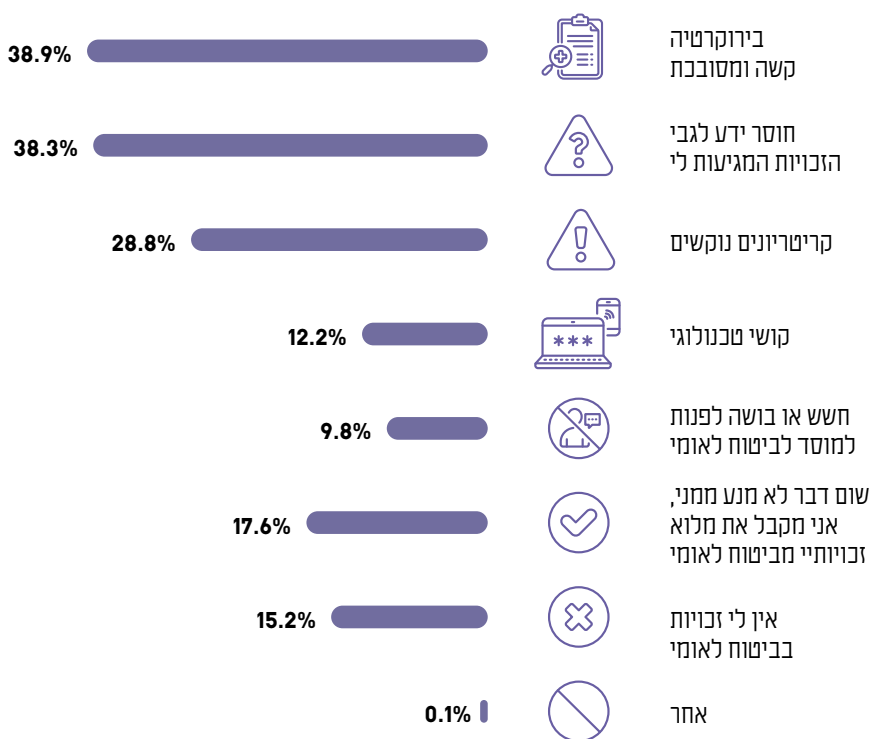
** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שהיה ניתן לציין יותר מתשובה אחת

שעלולה לגרום לזכאי להתיימש מההליך ולוותר על זכויותיו" (מבקר המדינה, 2021).

על אף שמיצוי זכויות יכול להקל על עומס ההוצאות והחובות, נתמכי הסיוע מתקשים למצות את מלוא זכויותיהם מהמוסד לביטוח לאומי. הסיבות העיקריות לכך, על פי דיווחיהם של הנתמכים הן: בירוקרטיה קשה ומסובכת (38.9%), חוסר ידע לגבי הזכויות המגיעות להם (38.3%) וקריטריונים נוקשים (28.8%).

"גופים ציבוריים רבים מעניקים לאזרחים זכויות מגוונות מתוקף חוקים או תקנות. מורכבותן של כמה מן הזכויות הללו מקשה על האזרח מן השורה להכיר את כל זכויותיו ואת התנאים לקבלתן. הבטחת זכויות אלה אינה תלויה רק בעצם עיגונן של זכויות חברתיות בחוקים ובתקנות, אלא גם במימושו של הזכויות הללו ובהענקתן לכלל הזכאים להן בצורה פתוחה ונגישה לכל. מיצוי זכויות משמעו הסרת החסמים, כגון אי-הכרה של הזכויות ובירוקרטיה

מה מהבאים מנע ממך לקבל את מלוא הזכויות המגיעות לך מהמוסד לביטוח לאומי בשנה האחרונה?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שהיה ניתן לציין יותר מחשובה אחת

דו"ח העוני האלטרנטיבי
2004

פרנסה

דליה רביקוביץ

לַעֲזֹאֵל הַשִּׁיר, אֲנִי צְרִיכָה מָאָה וְעֹשְׂרִים שְׁקֵל חֹדֶשׁ.
וְזֹאת בְּעֻקְבוֹת מַה שֶּׁשִּׁמְעֵתִי מִמֶּךָ
וְשִׁמְעֵתִי אוֹתְךָ,
וְשִׁמְעֵתִי אוֹתְךָ וְאוֹתְךָ וְאוֹתְךָ.
לְשֵׁם מְלִיצָה
אוֹמְרִים עַל הַיָּם שְׁאִינְנוּ נָח.
אֲנִי אֶל הַיָּם לֹא מִגִּיעָה
אֲנִי מִשְׁתַּרְכֶּת עַל מִדְרָכָה
וְלֹךְ אֵין מְנוּחָה וְלִי אֵין רוֹחָה
וְהַמְרָצְפוֹת מְעַקְמוֹת
וְזֶה רַק הַמַּעַט שֶׁיֵּשׁ לִי לֹמֵר,
וּבְעֵצֶם אֲנִי שׁוֹתֶקֶת שְׁנַיִם
וְאֵינֶנִּי אוֹמֶרֶת שׁוּם דָּבָר,
וְעַל כָּל הַתַּפְאֶרֶת וְרוֹקוֹעַ הָאוֹר אֲנִי מוֹתֶרֶת בְּקִלּוֹת
כַּמַּעַט שְׁאִינֶנִּי זֹכֶרֶת,
וְזֹאת בְּאַמֶּת בְּעִיָּה מְצִיקָה
מְבַחֶינָה מַעֲשִׂית וּמְבַחֶינָה אַחֶרֶת.
וְכָל מַה שֶּׁאֶמְרֵתִי אֵינוּ יוֹתֵר
מִגְּנִיחָה חֲמוּפָה וּבַחֲכוּם גֶּרוֹן
כִּי לַעֲזֹאֵל הַשִּׁיר וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ,
אֲנִי צְרִיכָה מָאָה וְעֹשְׂרִים שְׁקֵל חֹדֶשׁ
בְּחֶשְׁבוֹן אַחֲרוֹן.

קשישים

קשישים

75.6%

העלאת קצבת השלמת ההכנסה
הציבה את כלל הקשישים מעל קו
העוני הרשמי של המוסד לביטוח
לאומי לשנת 2020. לחרות זאת,
בהתאם לאומדן לעוני 75.6%
מהקשישים נתמכי הסיוע חיים
בעוני, מהם 42.6% בעוני חמור

78.1%

78.1% מהציבור סבורים כי סכום
קצבת אזרח ותיק עם תוספת
השלמת הכנסה לא מאפשר
לקשישים לחיות בכבוד

69.4%

69.4% נתמכי הסיוע הקשישים
נמצאים באי ביטחון תזונתי,
מהם 36.5% באי ביטחון תזונתי חמור

68.1%

68.1% מנתמכי הסיוע
הקשישים חוו תחושת בדידות
לעיתים קרובות או מדי פעם

3,799 / 6,002 ₪

סכום קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמת
הכנסה, עלה מתחילת שנת 2022 בכ-17%,
כך שסכום הקצבה הוא:

3,799 ₪ ליחיד ו-6,002 ₪ לזוג, עד גיל 70
3,836 ₪ ליחיד ו-6,062 ₪ לזוג, גיל 70-80
3,873 ₪ ליחיד ו-6,120 ₪ לזוג, מעל גיל 80

60.9%

60.9% מנתמכי הסיוע הקשישים
ויתרו על רכישת תרופה או
טיפול רפואי, משום שלא יכלו
לשלם עבורם

57.9%

57.9% מנתמכי
הסיוע הקשישים
לא מרוצים מחייהם

בישראל חיו בסוף שנת 2021 כ-1.163 מיליון קשישים (בני 65 ומעלה) המהווים 12.3% מתושבי המדינה. 59% מהקשישים בני 65-74, 29% בני 75-84, והיתר (12%) הם מעל גיל 85. חלקם של הקשישים באוכלוסייה עולה ככל שחולפות השנים, בשנת 1948 הם מנו כ-4% בלבד מהאוכלוסייה ועל פי התחזיות חלקם באוכלוסייה בשנת 2040 יהווה כ-14.2%, אשר מתורגמים לכשני מיליון קשישים (הלמ"ס, 2022).

אזרח ותיק מוגדר כמי שהגיע לגיל הפרישה על פי חוק, גיל הפרישה לגברים הוא 67 ולנשים הוא 62 (גיל הפרישה לנשים 60-65, בהתאם לתאריך הלידה, כפי שמפורסם במוסד לביטוח הלאומי).

כחמישית מהמשפחות שבראשן עומד אזרח ותיק מוגדרות כעניות, 19.2% ב-2020 ו-21% ב-2019, וכשביעית מהנפשות הקשישות חיות בעוני, 13.5%, 158,770 נפשות ב-2020 ו-15.8%, 179,150 נפשות ב-2019 (דו"ח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות-2020 לפי נתונים מנהליים, בטל"א, 2021).

הקשישים תלויים לרוב במקורות הכנסה חיצוניים וקבועים, היינו פנסיה או קצבת זקנה. בשל המצוקה הכלכלית וכדי להגדיל את הכנסתם, חלק מהקשישים ממשיכים לעבוד, לפחות במשרה חלקית.

הקשישים החיים במצוקה כלכלית, לרוב אינם יכולים לצאת לעבוד מפאת גילם המתקדם והבעיות הרפואיות שהם סובלים מהן. הם נאלצים להסתפק בקצבת אזרח ותיק בתוספת השלמת הכנסה וכן הנחות מסוימות בשירותים שהם זכאים להם, אך לא בהכרח יודעים על זכאותם או כיצד לממש אותה.

510,200 משקי בית בישראל 2021 אינם בגיל העבודה, כלומר גברים בני 67 ומעלה ונשים בנות 62 ומעלה, ומתוכם 27.7% הם משקי בית עם מועסקים. כמו כן, גם בקרב הקשישים, כמו בכלל האוכלוסייה, ככל שעולה רמת ההשכלה עולה ההשתתפות בכוח העבודה. בקרב קשישים בעלי 16 שנות לימוד ומעלה שיעור ההשתתפות בכוח העבודה היה 29.8% לעומת 1.9% בקרב בעלי השכלה של 4-0 שנות לימוד (הלמ"ס, 2022).

מתחילת השנה עלה סכום קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמת הכנסה בשיעור של כ-17%, והוא עומד על 3,799 ש"ח ליחיד ו-6,002 ש"ח לזוג. לקשישים עד גיל 70 מגיל 70-80 עולה הקצבה ליחיד ב-37 ש"ח ולזוג ב-60 ש"ח, ומגיל 80 עולה הקצבה ליחיד ב-74 ש"ח ולזוג ב-118 ש"ח. גובה הקצבה עומד על כ-70% משכר המינימום, ובאופן רשמי, על פי הכנסה, כלל הקשישים נמצאים מעל קו העוני של ביטוח לאומי לשנת 2020 (המוגדר כמחצית מההכנסה החיצונית לנפש תקנית) העומד על 3,514 ש"ח ליחיד ו-5,623 ש"ח לזוג.

בעשרים השנים האחרונות (2003-2022), עלה גובה קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמת הכנסה פי 2 במחירים שוטפים (מ-1,863 ש"ח ב-2003 ל-3,799 ש"ח כיום, ליחיד), ופי 1.6 במחירים קבועים לשנת 2021 (מ-2,335 ש"ח ב-2003 ל-3,677 ש"ח כיום, ליחיד).

מספר מקבלי קצבת אזרח ותיק עלה בשנים הללו פי 1.7, מ-604,786 בשנת 2003 ל-1,032,731 בשנת 2022 (עד יולי, כולל). אך מספר מקבלי השלמת ההכנסה לא השתנה כמעט (169,783 ב-2003, 176,884 ב-2022), שיעור מקבלי השלמת הכנסה מכלל מקבלי קצבת אזרח ותיק ירד מ-28% בשנת 2003 לכ-17% בשנת 2022.

שנה	קשיש יחיד (עד גיל 70)	זוג קשישים (עד גיל 70)
סכום הקצבה במחירים שוטפים	סכום הקצבה במחירים שוטפים	
2003	1,863 ש"ח	2,795 ש"ח
2004	1,863 ש"ח	2,795 ש"ח
2005	1,996 ש"ח	2,977 ש"ח
2006	2,135 ש"ח	3,168 ש"ח
2007	2,181 ש"ח	3,229 ש"ח
2008	2,259 ש"ח	3,349 ש"ח
2009	2,388 ש"ח	3,545 ש"ח
2010	2,552 ש"ח	3,780 ש"ח
2011	2,645 ש"ח	3,928 ש"ח
2012	2,714 ש"ח	4,031 ש"ח
2013	2,752 ש"ח	4,086 ש"ח
2014	2,803 ש"ח	4,164 ש"ח
2015	2,818 ש"ח	4,209 ש"ח
2016	2,981 ש"ח	4,706 ש"ח
2017	3,112 ש"ח	4,918 ש"ח
2018	3,189 ש"ח	5,041 ש"ח
2019	3,228 ש"ח	5,102 ש"ח
2020	3,237 ש"ח	5,117 ש"ח
2021	3,237 ש"ח	5,117 ש"ח
2022	3,799 ש"ח	6,002 ש"ח

"כל אדם זכאי לרמת חיים נאותה לבריאותם ולרווחתם שלו ושל בני ביתו, לרבות מזון, לבוש, שיכון, טיפול רפואי, שירותים סוציאליים כדרוש וזכות לביטחון במקרה של אבטלה, מחלה, נכות, אלמנות, זקנה או מחסור אחר בנסיבות שאינן תלויות בו" (מתוך האמנה הבין-לאומית לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, שישראל אישרה ב-1992).

על אף העלייה בגובה קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמת הכנסה, נותרת בעיניה השאלה: האם סכום זה, 3,799 ש"ח ליחיד ו-6,002 ש"ח לזוג, מספיק דה פקטו על מנת לאפשר לקשישים לחיות ברמת חיים נאותה, אשר מאפשרת דיור הולם, מזון בסיסי באיכות ובמגוון הדרוש לניהול חיים תקינים וכן שמירה על בריאות, לרבות רכישת תרופות ונגישות לטיפולים.

על פי מחקר שערך ארגון לתת בקרב נתמכי הסיוע הקשישים אשר מקבלים השלמת הכנסה, בחודשים יולי-אוגוסט 2022, נמצא כי למרות העלייה בקצבה הם עושים ויתורים קשים מאוד בחיי היומיום בחמישה תחומים שנבחנו: יוקר המחיה, דיור, ביטחון תזונתי, בריאות וסיוע, ורחוקים מלספק את הצרכים הבסיסיים שלהם. כמו כן, **על פי אומדן לעוני המתבסס על 20 אינדקטורים בחמשת התחומים הללו, נמצא כי 75.6% מנתמכי הסיוע הקשישים נמצאים בעוני, מתוכם 42.6% בעוני חמור.**

במקביל, יותר משלושה רבעים (78.1%) מהציבור סבורים, כי סכום קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמת הכנסה אינו מספיק לקשישים לחיים בכבוד ולמילוי כל צורכיהם.

בנוסף, 56.8% מהציבור סבור כי אוכלוסיית הקשישים וניצולי השואה הם האוכלוסייה שהממשלה מזניחה באופן החמור ביותר (37.3% במקום הראשון, 19.6% במקום השני), הרבה לפני נכים ובעלי מוגבלויות, האוכלוסייה הערבית, ילדים ונוער בסיכון. זוהי עלייה בשיעור של 12.9% משנת 2019, אז סברו כך 50.3% (31.9% במקום הראשון, 18.4% במקום השני).

דו"ח הוועדה לקצבת זקנה ראוייה בישראל 2018-2047 של הפורום החברתי-כלכלי, בראשות פרופ' איתן ששינסקי, קבע כי סכומי קצבאות השלמת הכנסה נמוכים מדי ואינם מספיקים לקיום עבור הקשישים. בדו"ח נכתב כי "מחיה בכבוד הינה האפשרות לקיים סל של הוצאות, לא דווקא מינימליות הנדרשות לזקנה בכבוד, ולכן אינה רואה ב'קו העוני' הידוע נקודת מוצא ראוייה לבחינת זקנה או מחיה בכבוד" (ההדגשה במקור). **הוועדה העריכה כי הסכום הנדרש למחיה בכבוד לקשישים, הוא 4,668 ש"ח ליחיד ו-7,780 ש"ח לזוג לחדש** (במחירי 2018), לפני סיוע בשכר דירה למי שזקוק לכך. הוועדה מציינת גם כי "הזכות לקיום בכבוד כוללת זכויות נוספות מאלו הבסיסיות, דוגמת הזכות לתרבות. כדי שיוכל אדם להתקיים בכבוד לא די בכך שתהיה קורת גג מעל לראשו ופיסת לחם בצלחתו, אלא שעליו להיות מסוגל לפתח את עולמו הרוחני, לשמור על רמת בריאות נפשית וגופנית נאותה ולשמר ואף לפתח את יכולותיו".

קשישים במצוקה ?

ארגון לחת, המסייעת לקשישים שהינם ניצולי שואה נזקקים. מדובר בתוכנית הוליסטית, המעניקה סיוע פיזי וחברתי ובמסגרתה מקבלים ניצולי השואה לביתם חבילת מזון, פיירות, ירקות ומוצרי חלב. בנוסף במסגרת התוכנית ובהתאם לצורך, הם מקבלים אמצעי חימום/קירור, שיפוצים שמנגישים את הסביבה הביתית מבחינת בטיחותית, טיפולי שיניים ומשקפיים, מוצרי ספיגה וכדומה.

המדגם כלל רק נתמכים ותיקים המקבלים השלמת הכנסה, מתוכם כרבע (24.9%) מקבלים פנסיה נמוכה (לכן הם מקבלים בנוסף תוספת השלמת הכנסה), והיתר (75.1%), נאלצים להישען על קצבאות הביטוח הלאומי בלבד, כלומר, מתבססים על קצבת אזרח ותיק (קצבת זקנה) עם תוספת השלמת הכנסה.

מתחילת השנה עלה סכום קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמת הכנסה. עד גיל 70, הסכום ליחיד עלה מ-3,237 ש"ח ל-3,799 ש"ח, עלייה בסך 562 ש"ח, ולזוג מ-5,117 ש"ח ל-6,002 ש"ח, עלייה בסך 885 ש"ח. סכום הקצבה ליחיד בגילאי 70-80 הוא 3,836 ש"ח ומעל גיל 80, 3,873 ש"ח. לאחר העלאת הקצבאות, כלל הקשישים נמצאים מעל קו העוני הרשמי של ביטוח לאומי לשנת 2020 (העומד על 3,514 ש"ח ליחיד ו-5,623 ש"ח לזוג).

מטרת פרק זה היא ביצוע אומדן לעוני, שיבחן האם העלייה בגובה קצבת השלמת הכנסה לקשישים אכן מאפשרת להם דה פקטו למלא את הצרכים הבסיסיים הנדרשים למחיה בכבוד.

הפרק יעסוק בנתמכי הסיוע הקשישים, המוגדרים כאזרחים ותיקים, כלומר, נשים מגיל 62 ומעלה וגברים מגיל 67 ומעלה, אשר יכוננו נתמכי סיוע ותיקים/ נתמכים ותיקים. המדגם כלל 313 נתמכים ותיקים המקבלים סיוע דרך העמותות השותפות או משתתפים בתוכנית "סיוע לחיים" של

אומדן לנתמכים הקשישים הנמצאים בעוני

(4) מקום מגורים לא מכבד (5) מגורים בקומה 3 ומעלה ללא מעלית (6) סיכון לאבד את מקום המגורים (7) בעלות על חוב (8) חוסר יכולת להתמודד עם הוצאה לא צפויה (9) אי עמידה בתשלומי סיעוד (10) מידת התלות בסיוע של גורמים אחרים (11) אי יכולת לחיות בכבוד (12) ויתור על עזרה נחוצה בפעולות יום-יומיות.

האומדן לעוני מסווג את הנתמכים הוותיקים ל-3 קטגוריות על פי האינדיקטורים המוזכרים לעיל:

1. עוני חמור

2 אינדיקטורים קשים ומעלה מתוך 8.

2. עוני

אינדיקטור קשה אחד או לפחות 6 מתוך 12 האינדיקטורים הרכים.

3. היעדר עוני

פחות מ-6 אינדיקטורים רכים. קטגוריה זו כוללת גם עוני קל, במיוחד לאור העובדה כי כל הנתמכים הוותיקים נזקקים עדיין לסיוע של עמותות.

על פי האומדן לעוני, 75.6% מנתמכי הסיוע הוותיקים נמצאים בעוני, מתוכם 42.6% בעוני חמור.

להלן פירוט הממצאים והנתונים, שעל בסיסם התבצע האומדן, תוך בחינת תנאי חייהם של הנתמכים הוותיקים בתחומים הבאים: ביטחון תזונתי, דיור, בריאות, יוקר המחיה וסיוע.

כדי לנסות לאמוד את העוני בקרב נתמכי הסיוע הוותיקים, נבחנו תנאי חייהם בחמישה תחומים ובהם נלקחו אינדיקטורים המעידים על עוני, שנבחרו בהתבסס על הניסיון בשטח, המדד המתוקף של העוני הרב-ממדי, ספרות מקצועית ופרסומים בנושא עוני וקשישים בארץ ובעולם. האינדיקטורים הללו משקפים את אי היכולת של הנתמכים הוותיקים לחיות בצורה נאותה ובכבוד באחרית ימיהם. **זוהו 20 אינדיקטורים לעוני בחמישה תחומים: יוקר המחיה (6), ביטחון תזונתי (1), בריאות (4), דיור (6) וסיוע (3).** האינדיקטורים סווגו ל-2 קבוצות: אינדיקטורים "קשים" (8) המעידים על היעדר תנאים בסיסיים וויתורים בדרגה חמורה וקיצונית יותר (כדי להקל על הזיהוי במהלך הפרק מופיע לידם איקון של סימן קריאה אדום), ואינדיקטורים "רכים" (12) המעידים על ויתורים קלים יותר.

האינדיקטורים ה"קשים" הנובעים עקב המצב

הכלכלי כוללים: (1) אי ביטחון תזונתי חמור (2) ויתור קבוע על תרופה או טיפול רפואי (3) מגורים במקום לא קבוע (4) ניתוק מחשמל (5) אי יכולת להטעין מונה תשלום מראש לחשמל (6) ויתור על תיקון ליקויים חמורים במקום המגורים (7) חסימה ו/או עיקול חשבון הבנק (8) ויתור תדיר על חימום/ קירור הבית או חוסר במכשיר מסוג זה.

האינדיקטורים ה"רכים" הנובעים עקב המצב

הכלכלי כוללים: (1) דיווח על אי יכולת לשמור על מצב בריאותי תקין (2) ויתור ו/או התפשרות על טיפול רפואי בשל אי היכולת להגיע אליו (3) ויתור על סיוע נפשי

יוקר המחיה

39% מהנתמכים הוותיקים ציינו כי אין להם כלל אמצעי חימום ו/או קירור ושהם לא יכולים לרכוש אחד כזה בשל המצב הכלכלי או שהם לרוב לא יכולים להרשות לעצמם להפעיל אמצעי זה.

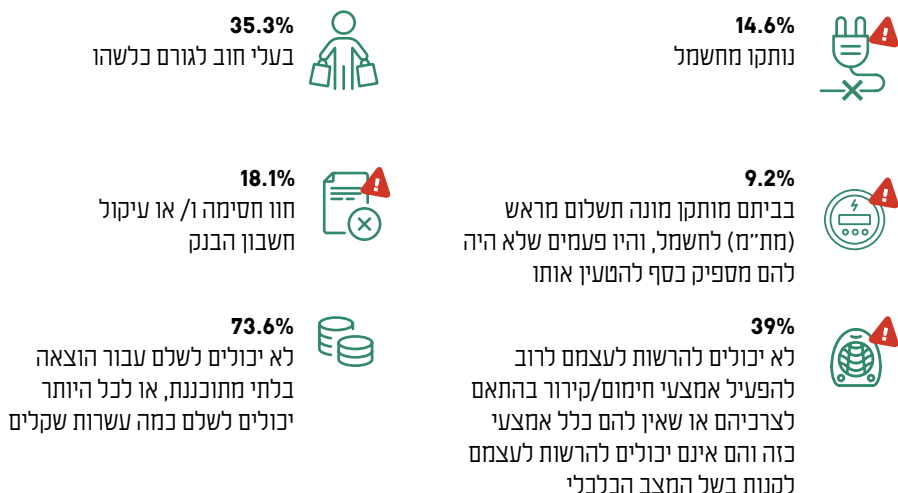
ליותר משליש (35.3%) מנתמכי הסיוע הוותיקים, יש חוב כלפי גורם כלשהו. 18.1% חוו במהלך השנה האחרונה חסימה ו/או עיקול של חשבון הבנק עקב חובות, הוצאה לפועל, תביעות משפטיות וכו'.

לנתמכים הוותיקים, בדומה לכלל הנתמכים, אין את החוסן הכלכלי להתמודד עם הוצאות לא מתוכננות. 73.6% לא יוכלו להתמודד עם הוצאה לא צפויה כלשהי, או לכל היותר יוכלו לשלם כמה עשרות שקלים באופן בלתי צפוי. רק 8.1% יוכלו להתמודד עם הוצאה לא מתוכננת של יותר מ-1,000 ש"ח.

ההוצאה החודשית הממוצעת של משפחה ותיקה, המכילה 1.9 נפשות בממוצע, היא 6,435 ש"ח, ומהווה 82.2% מההכנסה הממוצעת שנתמכי הסיוע הוותיקים מעריכים כנדרשת להם למחיה בכבוד - 7,832 ש"ח.

14.6% מהנתמכים הוותיקים נותקו בשנה האחרונה מחשמל מכיוון שלא הצליחו לשלם את החשבון ו-15.7% אומנם לא נותקו, אך קיבלו מכתב התראה מחברת החשמל, כלומר כשליש (30.3%) מהנתמכים הוותיקים חווים קושי בתשלום חשבון החשמל. נתון זה מעניין במיוחד, לאור העובדה כי מקבלי קצבת אזרח ותיק עם תוספת השלמת הכנסה, זכאים להנחה בשיעור של 50% מהצריכה של עד 400 קילוואט בכל חודש. בנוסף, 9.2% ציינו כי בביתם מותקן מונה תשלום מראש (מת"מ) לחשמל, והיו פעמים שלא היה להם מספיק כסף להטעין אותו.

יוקר המחיה - אינדיקטורים לעוני בקרב נתמכי הסיוע הקשישים (הוותיקים)

• מתוך מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים

ביטחון תזונתי

שניים מתוך חמישה (41.4%) מנתמכי הסיוע הוותיקים העידו כי הם או מבוגרים אחרים בבית צמצמו בגודל הארוחות או דילגו על ארוחות עקב מחסור כספי. מקרבם, שיטת (16.7%) ציינו כי זה קרה בתדירות של פעם בחודש, ו-45.1% שזה קרה בחלק מהחודשים.

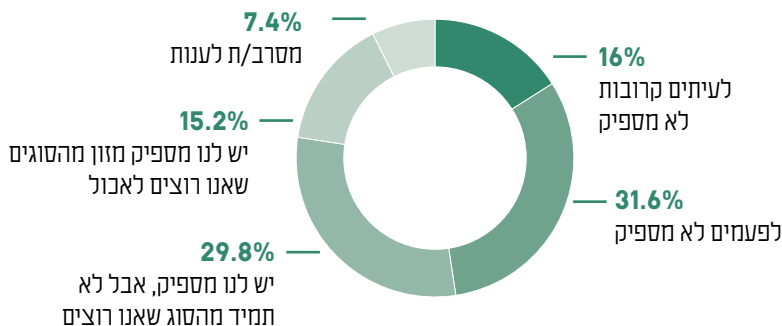
כמו כן, 45.4% מהנתמכים הוותיקים העידו שאכלו פחות ממה שרצו כי לא היה להם מספיק כסף כדי לקנות אוכל ו-29% אף העידו כי הם או מבוגרים אחרים בבית הגיעו למצב של רעב.

כמעט מחצית (47.6%) מנתמכי הסיוע הוותיקים דיווחו כי לא היה להם מספיק מזון, לעיתים קרובות או לפעמים, ו-29.8% דיווחו כי אמנם יש להם מספיק מזון מבחינת כמות, אך לא מהסוג שהיו רוצים, כלומר הם מוותרים על איכות ומגוון המזון.

מעל שני שליש (70.9%) מהנתמכים הוותיקים העידו כי האוכל שקנו לא הספיק ולא היה להם די כסף כדי לקנות יותר, לרוב (24.9%) או לפעמים (46%).

בנוסף, 74% מנתמכי הסיוע הוותיקים העידו כי לא היה להם מספיק כסף לאכול ארוחות מאוזנות, מעל רבע (27.8%) ציינו כי זה היה נכון לרוב ו-46.2% ציינו כי זה היה לפעמים נכון.

איזה משפט מהמשפטים הבאים מתאר באופן הכי טוב את האוכל שנצרך בבית? בשנה האחרונה?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים

אי ביטחון תזונתי - אינדיקטורים לעוני בקרב נתמכי הסיוע הקשישים (הוותיקים)

45.4%
אכלו פחות ממה שרצו כי לא היה להם
מספיק כסף כדי לקנות אוכל

70.9% (24.9% לרוב נכון)
האוכל שקנו לא הספיק ולא היה
להם די כסף כדי לקנות יותר

29%
הגיעו למצב של רעב ולא אכלו כי לא
היה להם מספיק כסף לקנות אוכל

74% (27.8% לרוב נכון)
לא היה מספיק כסף לאכול
ארוחות מאוזנות

41.4%
צמצמו בגודל הארוחות או דילגו על ארוחות עקב מחסור כספי
(16.7% מדי חודש, 45.1% בחלק מהחודשים)

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים

באי ביטחון תזונתי, מהם 36.5% באי ביטחון תזונתי
חמור. רק הנתמכים הוותיקים הנמצאים באי ביטחון תזונתי
חמור נכללים תחת האינדיקטור לעוני.

האינדיקטורים לעיל מתבססים על שאלון מתוקף של
משרד החלקאות האמריקאי לבחינת ביטחון תזונתי. על פי
נמצאי השאלון: **69.4% מהנתמכים הוותיקים נמצאים**

69.4% מהנתמכים הוותיקים נמצאים באי ביטחון תזונתי,
מהם 36.5% באי ביטחון תזונתי חמור

בריאות

60.9% מנתמכי הסיוע הוותיקים ויתרו לעיתים או באופן קבוע על רכישת תרופה או טיפול רפואי הנחוץ לתפקודם, משום שלא יכלו לשלם עבורם וכשני שלישי (65.6%) העידו כי ויתרו על טיפול רפואי משום שלא היה להם איך להגיע אליו.

למרות החשיבות של הסיוע הנפשי, אחד מכל חמישה (21.9%) מנתמכי הסיוע הוותיקים נאלץ לוותר על סיוע נפשי, מכיוון שלא יכל להרשות לעצמו את ההשתתפות העצמית שנדרשת על ידי קופת החולים. 10.7% נוספים ויתרו בשל זמן ההמתנה הארוך, ורק 8.5% קיבלו את הסיוע הנפשי לו נזקקו, שאר 58.9% דיווחו כי לא היה להם צורך בסיוע נפשי.

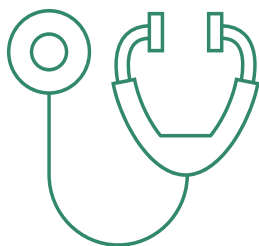
הרוב המוחלט של נתמכי הסיוע הוותיקים (95.9%) העידו כי הם מתמודדים עם מחלה כרונית כלשהי והם סובלים בממוצע מ-2.5 בעיות בריאותיות. 59.5% סובלים מלחץ דם גבוה, 44% מתמודדים עם כולסטרול גבוה, 40.2% עם מוגבלות בתנועה ו-39.5% מתמודדים עם סוכרת.

53.8% מהנתמכים הוותיקים ציינו כי אין להם יכולת לשמור על מצב בריאותי תקין בשל המצוקה הכלכלית.

כמחצית מהנתמכים הוותיקים (47.1%) טוענים כי הם זקוקים לשיפוץ בביתם על מנת להתאימו למצבם הבריאותי.

ל-52.8% מנתמכי הסיוע הוותיקים יש ביטוח בסיסי בלבד של קופת החולים, לכשליש (31.3%) יש ביטוח משלים רגיל של קופת החולים, ל-9% יש ביטוח משלים מקיף של קופת החולים ו-6.9% נוספים ציינו כי הם אינם יודעים איזה ביטוח יש להם.

האם את/ה סובל/ת מאחת או יותר מהבעיות הבריאותיות הבאות?

59.5%	לחץ דם גבוה
44%	כולסטרול גבוה
40.2%	מוגבלות בתנועה
39.5%	סוכרת
27.8%	עודף משקל
13.1%	מוגבלות נפשית
12.7%	מחלה כרונית אחרת
11%	סרטן
6.5%	תת משקל
95.9%	סה"כ סובלים ממחלה כרונית כלשהי
4.1%	אף אחת מהמחלות הנ"ל

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מתשובה אחת

בריאות - אינדיקטורים לעוני בקרב נתמכי הסיוע הקשישים (הוותיקים)

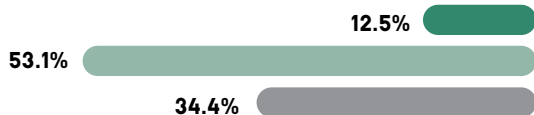
21.9%
ויתרו על סיוע נפשי כי לא יכלו להרשות
לעצמם את ההשתתפות העצמית הנדרשת

53.8%
לא יכולים לשמור על מצב בריאותי
תקין בשל המצוקה הכלכלית

ויתור על רכישת תרופה או
טיפול רפואי נחוץ, בשל אי
יכולת לשלם עבורם

ויתור או התפשרות על
טיפול רפואי, בשל אי
היכולת להגיע אליו

● קרה באופן קבוע ● קרה לעיתים ● לא קרה כלל

* מחוץ מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים

דיוור

ליותר משני שלישי (67.7%) מנתמכי הסיוע הוותיקים אין מעלית במקום מגוריהם. בקרב הנתמכים הוותיקים אשר גרים בקומה שלישית ומעלה, ל-38.1% אין מעלית במקום מגוריהם.

קרוב למחצית מהנתמכים הוותיקים (46%) העידו כי נמנעו מתיקון ליקויים חמורים בדירתם, כגון: תקלות במערכת החשמל, דליפה מהגג, חלונות שבורים, פיצוץ או דליפה בצנרת המים/ביוב, מסיבות כלכליות.

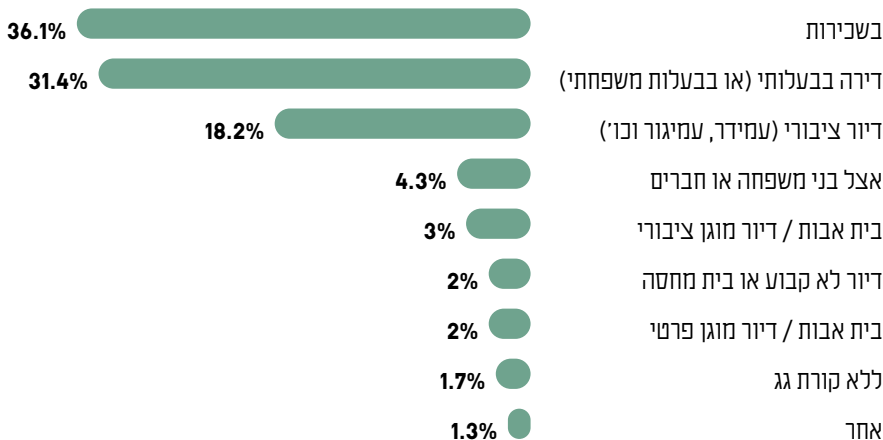
כמעט חמישית (17.7%) ציינו כי מקום המגורים שלהם לא יכול להיחשב למגורים בכבוד.

ההוצאה על דיוור בקרב נתמכי הסיוע הוותיקים עומדת על 1,912 ש"ח בממוצע בחודש, ומהווה 29.7% מההוצאה הממוצעת שלהם (6,435 ש"ח).

פחות משליש (31.4%) מנתמכי הסיוע הוותיקים גרים בדירה בבעלותם. מעל שלישי (36.1%) מתגוררים בשכירות, 18.2% בדיוור ציבורי. ל-3.7% מנתמכי הסיוע הוותיקים אין מקום מגורים קבוע והם מתגוררים בבתי מחסה, או שהם חסרי קורת גג.

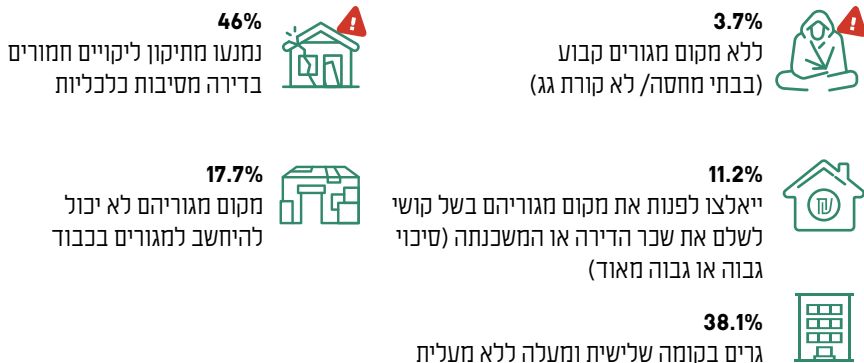
11.2% מהנתמכים הוותיקים העידו כי קיים סיכוי גבוה או גבוה מאוד שייאלצו לפנות את מקום מגוריהם בשל קושי לשלם את שכר הדירה או המשכנתה.

היכן את/ה מתגורר/ת?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים

דיוור - אינדיקטורים לעוני בקרב נתמכי הסיוע הקשישים (הוותיקים)

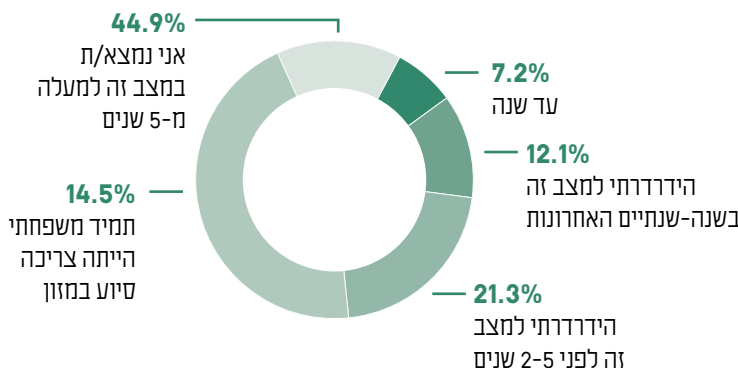

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים

סיוע

הרוב הגדול של נתמכי הסיוע הוותיקים (94.4%) העידו כי קצבת אזרח ותיק (קצבת זקנה) אינה מאפשרת להם (44.4%) או מאפשרת להם באופן חלקי בלבד (50%), למלא את צרכיהם הבסיסיים ולחיות בכבוד.

כמה זמן את/ה זקוק/ה לסיוע במזון?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים

70% מנתמכי הסיוע מרגישים תלות בסיוע של גופים או אנשים אחרים (לדוגמה ביטוח לאומי, עמותות סיוע, רווחה, משפחה, חברים וכו') במידה רבה או רבה מאוד. כחמישית (19.3%) מנתמכי הסיוע הוותיקים החלו להזדקק לסיוע במזון בשנתיים האחרונות בלבד, 21.3% זקוקים לסיוע בין שנתיים לחמש שנים. 44.9% העידו כי הם נמצאים במצב זה למעלה מחמש שנים, ו-14.5% נוספים העידו שהם נתמכים במזון במשך רוב חייהם.

40.3% מנתמכי הסיוע הוותיקים מדווחים כי שעות הסיעוד שהם מקבלים מביטוח לאומי אינן עונות על צרכיהם או כי הם זקוקים לשעות סיעוד ואינם מקבלים אותן. מתוכם, הרוב המוחלט (93.2%) מציינים כי אין ביכולתם לעמוד בתשלומים עבור סיעוד או עזרה בבית הנדרשים לשמירה על מצבם הבריאותי, בדומה לאשתקד (94.3%).

סיוע - אינדיקטורים לעוני בקרב נתמכי הסיוע הקשישים (הוותיקים)

93.2%
לא יכולים לעמוד בתשלומים עבור סיעוד או עזרה בבית (בקרב אלו שלא מקבלים מספיק שעות סיעוד/ או לא מקבלים כלל)

94.4%
קצבת אזרח ותיק לא מאפשרת להם או מאפשרת באופן חלקי בלבד, למלא את צרכיהם הבסיסיים ולחיות בכבוד

70%
תלויים בסיוע של גופים או אנשים אחרים (במידה רבה או רבה מאוד)

36.9%
זקוקים לעזרה בפעולות יום-יומיות אך לא יכולים לממן זאת

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע הוותיקים

סיכום

למרות העלייה המבורכת בקצבת השלמת הכנסה, ניתן לראות כי הנתמכים הוותיקים מבצעים ויתורים קשים בכלל התחומים ולפי האומדן לעוני, 75.6% מהנתמכים הוותיקים נמצאים בעוני ועקב כך חווים מצוקה כלכלית, פיזית ולעיתים גם נפשית, ואינם חיים בתנאים נאותים וראויים.

בנוסף לתנאי החיים הקשים והוויתורים הרבים אשר עושים נתמכי הסיוע הוותיקים, 68.1% מהם העידו כי חוו תחושת בדידות לעיתים קרובות (42.2%) או מדי פעם (25.9%). רק כרבע (24.3%) מהנתמכים הוותיקים ציינו כי לא חוו תחושת בדידות ו-7.6% חוו תחושת בדידות לעיתים רחוקות.

מעל מחצית (57.9%) מנתמכי הסיוע הוותיקים לא מרוצים מחייהם, מתוכם 16.2% לא מרוצים בכלל ו-41.7% לא כל כך מרוצים.

ד"ר העוני האלטרנטיבי
2019

פרופסור רות בן ישראל כלת פרס ישראל למשפט

אנחנו שקופים, מנוצלים.
כל החיים שילמנו כדי שבסופו
של יום מישהו אחר ייהנה
מהפירות. קצבת הזקנה עלובה,
משפילה, מינימלית.
אף אדם לא מסוגל לחיות
ממנה בכבוד.
כשהעלו לחברי הכנסת והשרים את
המשכורת באלפי שקלים, לקשישים
הוסיפו שישה שקלים לקצבה.
שישה שקלים!
פעם הזקן היה צריך לבחור בין
תרופה לפרוסה.
היום הקצבאות לא מספיקות לא
לפרוסה ולא לתרופה....
פעם הקשישים היו החכמים, זקני
השבט, המנבאים בשער.

המנהיגים באו לשאול בעצתם.
היום נבחרי הציבור מתייחסים
לזקנים בבזז.
בוחנים אותנו רק
מהפריזמה הכלכלית.
שולחים אותנו להפוך לזומבי
של טלוויזיה.
מפקירים אותנו במסדרונות בלי
שום פרטיות.
מצפים שנחיה בלי חיים,
בבדידות ובבושה.
כבר היה יותר טוב לעשות כמו
האסקימוסים ולשלוח אותנו
אל הקרח.
כך לפחות היו גומרים עם זה מהר.

עוני
אנרגטי

עוני אנרגטי

עוני אנרגטי במדינות מפותחות מתבטא בחוסר יכולת להבטיח אנרגיה מספקת לצרכים הבסיסיים של משק הבית כגון בישול, אספקת מים חמים, תאורה, חימום או קירור הבית והפעלת מכשירים חשמליים

2022

לראשונה בשנת 2022 הכיר בג"ץ בזיקה שבין הזכות לחשמל לבין זכויות יסוד, כגון הזכות לחיים והזכות לבריאות

53,421

בשנת 2021 ב-53,421 מחשקי הבית בישראל היה מותקן מונה תשלום מראש (מת"מ) לחשמל בהשוואה ל-20,228 בשנת 2018, פי 2.6

44.2%

44.2% מנתמכי הסיוע נאלצו לבחור באופן תדיר בין תשלום חשבון החשמל ובין רכישה של מוצרים בסיסיים (למשל מזון או תרופות מרשם)

16.6%

16.6% מנתמכי הסיוע מעידים כי מותקן בביתם מת"מ, והיו פעמים בהם לא היה להם מספיק כסף להטעין אותו ולכן נותק זרם החשמל בביתם

51.2%

51.2% מנתמכי הסיוע נותקו מחשמל או קיבלו מכתב התראה לפני ניתוק

תחלואה

ועוני אנרגטי

מסקר נתמכי הסיוע עולה קשר ישיר ומובהק בין חוויות קשות יותר של עוני אנרגטי ובין רמות של תחלואה כרונית

86%

על פי האומדן למחסור אנרגטי 86% מנתמכי הסיוע נמצאים במצב של מחסור אנרגטי, מתוכם 38.5% נמצאים במצב של מחסור אנרגטי חמור

עוני אנרגטי במדינות מפותחות מתבטא בקושי להבטיח אנרגיה מספקת לצרכים הבסיסיים של משק בית, כגון: בישול, אספקת מים חמים, תאורה, חימום או קירור הבית והפעלת מכשירים חשמליים. עוני אנרגטי הוא בעיה מורכבת ורב-ממדית, הנובעת משילוב של כשלים הקשורים לתשתיות האנרגיה, רציפות אספקה, איכות, אמינות ובטיחות. משק בית חווה עוני אנרגטי כאשר אספקת החשמל לא רציפה בגלל ניתוק עקב אי עמידה בתשלומי חשבונות החשמל, תשתית חסרה או לקויה, או חיבורים פיראטיים לרשת. תנאי דיור ירודים, הכוללים, למשל, היווצרות של עובש ולחות בבית, תנאי אוורור לקויים, וטמפרטורות קיצון (גלי קור או שרב) מכבידים אף הם על יכולת הקירור או החימום של הבית ועלולים לגרור חשבונות חשמל גבוהים במיוחד. סוג נוסף של עוני אנרגטי בא לידי ביטוי בקושי לעמוד בתשלום הוצאות דלק ותחבורה. אוכלוסיות בעלות רמות הכנסה נמוכות פגיעות יותר לעלייה במחירי דלק ובעתיד גם מס פחמן, ולתחבורה ציבורית שאינה מאפשרת נגישות מלאה (למשל מגיעה בתדירות נמוכה או אינה זמינה בשעות הלילה ובסופי שבוע). "עוני תחבורתי" ידוע כמבסס הדרה חברתית, מצמצם הזדמנויות של תעסוקה ומגביר אי שוויון.

על מנת לתת מענה לאוכלוסיות פגיעות למצבי עוני אנרגטי, פותחו במדינות שונות מדדים רשמיים לקביעת "קו העוני האנרגטי". המדד הבסיסי ביותר מקורו באנגליה בשנות ה-90, והוא מגדיר משק בית מתחת לקו העוני האנרגטי אם שיעור הוצאות משק הבית לצרכי אנרגיה (חשמל וגז) הוא מעל 10% מסך ההכנסה החודשית. מדדים מורכבים יותר כוללים היום התייחסות למשתנים נוספים, לחוויות סובייקטיביות ולהקשר הלאומי, כגון, צרכי האנרגיה של משק הבית בהתאם למספר הנפשות, התייחסות למצב התחזוקה של הבית ותנאי האקלים המקומי המחושבים לפי מספר הימים בהם נדרש חימום או קירור של הבית. עם זאת אין מדד אחיד ומתוקף ובמחקרים ניתן למצוא שילוב שונה של משתנים בהתאם לזמינות הנתונים ולהקשרים תרבותיים.

הפרק נכתב על ידי: ד"ר סתיו שפירא (בית הספר לבריאות הציבור) וד"ר נעמה טשנר (המחלקה לגאוגרפיה ופיתוח סביבתי), אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

ביטוי מרכזי לתופעה המכונה עוני אנרגטי הינו ניתוק משק הבית מחשמל. בישראל מנותקים מחשמל עשרות אלפי משקי בית מדי שנה, כפי שעולה מנתוני רשות החשמל: בשנת 2018 עמד היקף הניתוקים מחשמל על 37,785 ניתוקים, ובשנת 2019 בוצעו 34,641 ניתוקים בגלל חובות לחברת החשמל (דו"ח רשות החשמל, 2019). בשנת 2020, שבה הוקפאו הניתוקים במדיניות זמנית במסגרת צעדי החירום בעת מגפת הקורונה, ביצעה חברת החשמל 7,394 ניתוקי חשמל ו-361 ניתוקים של לקוחות בתעריף מופחת עקב אי תשלום במועד (נתוני חברת החשמל, 2022, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2020). נתונים לשנת 2022 טרם פורסמו.

בפסק דין שניתן בינואר 2022 הכירו שופטי בג"ץ לראשונה בזיקה שבין הזכות לקבל חשמל לבין זכויות יסוד, כגון הזכות לחיים והזכות לבריאות. השופטת דפנה ברק-ארז ציינה בהחלטה כי "אין מנוס אפוא מן המסקנה שבהקשרים מסוימים אספקת חשמל סדירה היא חלק מההיבטים היסודיים הנדרשים לאדם לצורך קיומו הבסיסי והיום-יומי, ולכן ראויה להגנה תחת מוטת כנפיה של הזכות לכבוד האדם".

הצהרות דומות נשמעות ברחבי העולם, כאשר חלקן מגובות במדיניות ברורה. הדירקטיבה האירופית לחשמל משנת 2019, למשל, מגדירה את הנגישות לשירותי אנרגיה כהכרחיים לחיים בכבוד, וכתנאי המאפשר לאזרחי האיחוד להבטיח תנאי מחיה ובריאות הגונים ואת השתלבותם ותפקודם בחברה. מדינות שונות ברחבי אירופה ובעולם תרגמו עיקרון זה לכדי מדיניות וחקיקה, תוך התמקדות מיוחדת באוכלוסיות מוחלשות.

אומנם, שופטי בג"ץ חייבו בפסק הדין האמור את רשות החשמל, לקבוע כללים חדשים ומפורטים להכרה בלקוחות פגיעים שהיו מוגנים מניתוק מחשמל וכן להורות לחברת חשמל לבצע הליך שימוע מוסדר לפני ניתוק, אך בקביעתם זו הם אינם מערערים על עצם הפרקטיקה של ניתוק משק בית בעל חוב מחשמל, ואינם פוסלים את השימוש ההולך ומתרחב במת"מ - מונה תשלום מראש, המאפשר לחברת חשמל לבצע ניתוק ללא התראה כאשר יתרת הכסף במונה מסתיימת.

ישנו מספר מצומצם של ערוצי תמיכה באמצעותם המדינה נותנת מענה לאוכלוסיות המתקשות לעמוד בתשלומי החשמל. האמצעי המרכזי הוא מסלול של תשלום חשבון החשמל בתעריף מופחת, קבוצה הכוללת כ-307,000 זכאים על פי קבוצות מוגדרות של מקבלי גמלאות ביטוח לאומי. הביטוח הלאומי מעניק "מענק חימום", תשלום שנתי חד פעמי בגובה של 577 ₪ (סכום מעודכן החל מינואר 2022), לו זכאים אוטומטית מקבלי השלמת הכנסה או קצבת נכות. לבסוף, אגפי הרווחה והעובדים הסוציאליים ברשויות המקומיות מספקים תמיכה ולעיתים סיוע כספי לאוכלוסיות שנמצאות בטיפולם, בין היתר לרכישת

מכשירי חימום (כגון רדיאטור או מפזרי חום) ואף לתשלום חשבונות חשמל. עם זאת חסרה בישראל התייחסות רשמית ומקיפה למצבי עוני אנרגטי ברמת משק הבית ועל כן אין מעקב אחר מידת האפקטיביות של אמצעי מדיניות אלו.

למשקי הבית המתקשים לעמוד בתשלום חשבונות החשמל חצמפרים כ-80,000 אזרחי המדינה הבדואים המתגוררים בכפרים הבלתי מוכרים בנגב, ואשר אינם מחוברים כלל לרשת החשמל. אספקת האנרגיה של משקי בית אלו מבוססת על פאנלים סולאריים בלבד, המספקים חשמל באופן מצומצם וחלקי או על מקורות אנרגיה מזהמים ומסוכנים כגון חומרי בעירה ודיוזל. אפילו ביישובים המוסדרים, משקי בית רבים אינם מחוברים באופן ישיר לרשת החשמל. בסקר שנערך בקרב התושבים ביישובי הקבע, רק 63% דיווחו כי הם מחוברים לחשמל, 12% דיווחו כי הם מחוברים (לא חוקית) דרך לקוח אחר, 15% דיווחו כי מקור האנרגיה העיקרי בביתם הוא פאנל סולארי ו-9% ציינו כי הם מתבססים על גנרטור או חומרי בעירה לצורכי משק הבית. במחקר זה גם עלה קשר שלילי מובהק בין רמות העוני האנרגטי לבין רמות החוסן הקהילתי של כלל האוכלוסייה הבדואית בנגב, המעיד על פגיעות חברתית ופערים ביכולת התמודדות של קהילות אלו עם משברים ושינויים (שיבלי, טשנר ושפירא, 2022).

ההכרה בזכות לחשמל כזכות בסיסית מקודמת ברחבי העולם במסגרת קריאה רחבה יותר ל"צדק אנרגטי" מאחר ורמת נגישות מוגבלת לחשמל מחזקת פערים חברתיים קיימים ויוצרת חדשים.

בהתאם לכך, בשנים האחרונות מיושמים שני מודלים מובילים שנחשבים באירופה לחזית המדיניות להבטחת הגישה לחשמל בקרב אוכלוסיות מוחלשות ומעוטי יכולת, המסתמכים על נקודת המוצא כי אנשים אינם נמנעים במכוון או במזיד מתשלום חשבון החשמל שלהם וכי ניתוק חשמל הינו כלי אכיפה פוגעני ועליו להיות המוצא האחרון בהחלט.

למשל, בבריטל (בלגיה) מיושמת מדיניות במסגרתה למשק בית אין צורך להוכיח זכאות להגנה מניתוק חשמל. כל תושבי העיר זכאים להגנה אוטומטית מניתוק. כאשר משק בית נקלע למצב של חוסר תשלום או צבירת חוב חשמל, מתחיל הליך משפטי אוטומטי בו ספקית החשמל מקבלת אישור משופט להוריד את מתח החשמל (אמפר) של הבית לרמת מינימום. לרוב זרם החשמל יספיק להפעלת מכשירי חשמל בסיסיים כגון מקרר. לאחר מכן נקבע פרק זמן שבו משק הבית נכנס ל"תוכנית תשלום", הנפרסת על פני חודשים רבים.

בקטלוניה (ספרד) מקודם מודל אחר במסגרת החוק ל"משבר הדיור והעוני האנרגטי 2015/24". החוק מבטיח לכל משק בית את הזכות לגישה בסיסית לדיור ואנרגיה. החוק קובע שלא ניתן לנתק בית ממים, חשמל וגז. על פי "עקרון הזהירות המונעת", לא ניתן

לנתק בעקבות אי-תשלום, אלא אם חברת האספקה מקבלת ממחלקת הרווחה העירונית אישור שמשק הבית אינו נמצא במצב פגיע. ספקיות חשמל וגז חייבות אם כן ליצור קשר עם מחלקות הרווחה המקומיות לפני מהלך של ניתוק. המודל הקטלוני מגן באופן רחב מאוד על צרכני החשמל ומסיר מהם את האחריות להוכיח את פגיעותם. במהלך שנת 2022 אף הוכרז בקמלוניה כי ספקיות השירותים ינקטו במהלך כולל אחד פעמי של ביטול חובות קיימים.

לחיים בעוני אנרגטי ישנן השלכות שליליות על מגוון היבטים חברתיים, כלכליים ובריאותיים.

בעידן בו תקשורת אינטרנט ומחשבים הם תנאי הכרחי להשתתפות בלימודים ובשוק העבודה, חוסר רציפות של חשמל מהווה חסם ברור לרכישת השכלה או ליכולת להשתכר. ניתוק חשמל בעקבות אי-תשלום חשבונות גורר מעגל של קשיי תפקוד, מצריך התמודדות מורכבת עם בירוקרטיה מול ספקיות התשתית ואף מוכר במחקרים כגורם קשיים נפשיים כגון מתח וחרדה. חוסר היכולת לחמם או לקרר את הבית עלול לגבות מחיר כבד.

מדי שנה בחודשי החורף מגיעים לבתי החולים קשישים פגועי היפותרמיה. מחקרים מצביעים על כך שחשיפה ממושכת לקור בבית, בשילוב תנאים סביבתיים מזיקים (כגון עובש ולחות) גורמים למגוון של בעיות בריאותיות, למשל לתחלואה נשימתית, בעיקר בקרב ילדים ועלייה חריגה במשקל בקרב תינוקות. אך גם חום קיצוני עשוי להוביל לתחלואה ותמותה, כאשר המשרד להגנת הסביבה פרסם לאחרונה מחקר שבוצע באוניברסיטת תל אביב, שמצביע על תמותה עודפת של 363 בני אדם בישראל בשמונה גלי חום בין השנים 2012-2020, מרביתם מעל גיל 70 (ימין ושמואלי, 2022).

מחקרים אחרים מצביעים על קשר בין גלי חום לבין אלימות במשפחה. נתונים אלו מדאיגים במיוחד גם לאור משבר האקלים הצפוי להחמיר את עומק תופעת העוני האנרגטי.

עוני אנרגטי בקרב נתמכי הסיוע

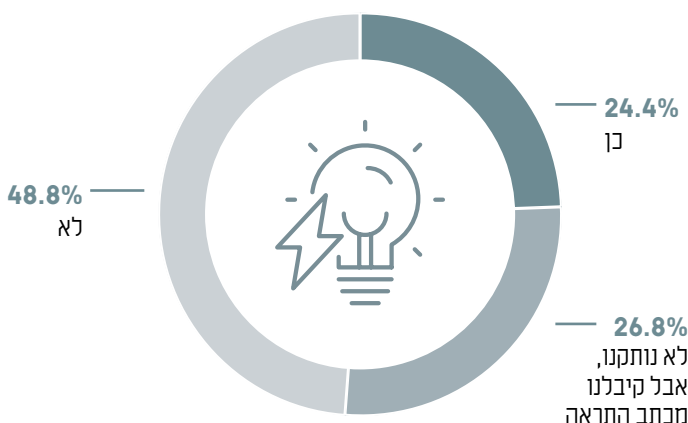
הפאסיבי, המתבצע באמצעות מונה תשלום מראש (מת"מ). כאשר משקי בית מתקשים לשלם את חשבון החשמל וצוברים חוב, חברת החשמל לישראל רשאית להתקין בביתם מונה שהצרכן טוען בו כסף מראש ולקזז באופן אוטומטי 20% מהסכום שהוטען לטובת תשלום החוב. זרם החשמל מנותק כאשר הסכום שהוטען נגמר. מנתוני רשות החשמל עולה כי בשנת 2018 מספר משקי הבית שבהם היה מותקן מת"מ עמד על 20,228 ובשנת 2021 המספר יותר מהוכפל, ועמד על 53,421. לנתמכים רבים מותקן מת"מ בביתם 16.6% מהם מעידים כי היו פעמים בשנה האחרונה שלא היה להם מספיק כסף להטעין אותו ולכן נותק זרם החשמל בביתם.

בקרב נתמכי הסיוע, ההוצאה הממוצעת על חשמל בבית הינה 621 ש"ח, המהווה 11.4% מההכנסה הממוצעת נטו לחודש למשפחה (5,430 ש"ח).

מעל למחצית (51.2%) מנתמכי הסיוע נותקו מחשמל בשנה האחרונה או קיבלו מכתבי התראה לפני ניתוק כי לא עמדו בתשלום החשבון במועד. ניתוק משק בית מחשמל הוא משתנה מדיד וקשיח. מאחר ואספקת חשמל סדירה היא תנאי בסיסי לתפקוד תקין של הבית ודייריו, ניתוק מחשמל עשוי לבדו להעיד על הימצאותו של משק הבית במצב של עוני אנרגטי.

נתוני חברת החשמל על מספר ניתוקי החשמל שהיא מבצעת בפועל מדי שנה אינם כוללים את מקרי הניתוק

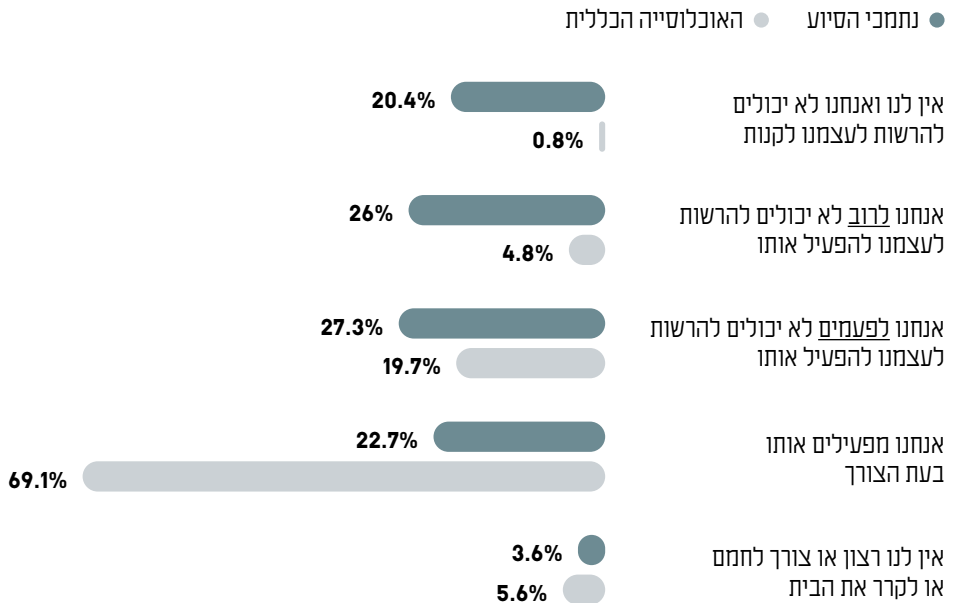
האם בשנה האחרונה חוויתם ניתוקי חשמל כי לא הצלחתם לשלם את חשבונות?

היום כי מדד להערכת מצבי עוני אנרגטי יכול כלול משתנים תפיסתיים, זאת על מנת לחשוף מצבי עוני אנרגטי סמוי. ל-20.4% מנתמכי הסיוע אין כלל אמצעי חימום או קירור והם אינם יכולים להרשות לעצמם לקנות תנור, רדיאטור או מזגן, בעוד שבקרוב האוכלוסייה הכללית מדובר בפחות מאחוז בודד (0.8%). בנוסף, בקרב נתמכי הסיוע ישנם 26% שיש להם אמצעי חימום או קירור אך הם לרוב אינם יכולים להרשות לעצמם להפעיל אותו, בהשוואה ל-4.8% באוכלוסייה הכללית.

אחד האתגרים בהבנת היקף התופעה נובע מהקושי לזהות משקי בית החווים "עוני אנרגטי סמוי", כלומר, דיירים הנמנעים מצריכת חשמל או גז מתוך חשש שלא יוכלו לעמוד בתשלום או משום שאין ברשותם מכשירי חשמל לחימום או קירור. נתון נוסף השופך אור על חומרת העוני האנרגטי, הוא שיעור משקי הבית בו נמנעים מצריכת חשמל כדי לשלם חשבונות אחרים, כגון תשלומים עבור דיור, חינוך, החזרי חובות, קניית מזון או תרופות. בניגוד למשתנה הקשיח של ניתוח מחשכל, משתנים אלו מבוססים על חוויות סובייקטיביות של המשתתפים בסקר. מקובל

האם את/ה ובני משק הבית שלך נאלצים לוותר באופן קבוע על חימום/קירור הבית, כי אין לכם יכולת לשלם?

* מתוך מחקר נתמכי הסיוע ומדד העוני הרב-ממדי

** באוכלוסייה הכללית השאלה נשאלה עבור אמצעי חימום ואמצעי קירור בנפרד, כדי לבצע השוואה נעשה איחוד של 2 השאלות

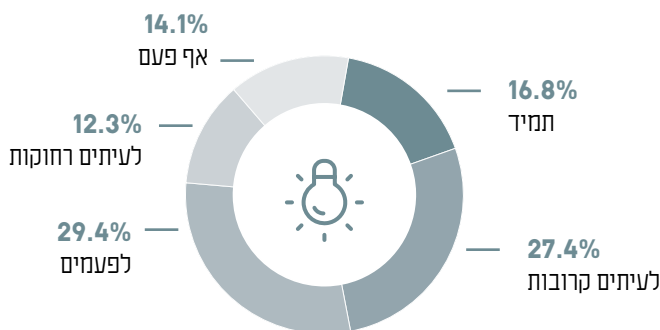
מייגע ומטילה קושי גדול נוסף על משקי בית מוחלשים, הנדרשים להתמודד עם קשיים מרובים וסיטואציות חיים מורכבות. נתמכי הסיוע מעידים כי הקושי לעמוד בהוצאות הגבוהות על חשמל מייצר דאגות רבות. מעל מחצית (51.5%) מנתמכי הסיוע דיווחו כי הם דואגים תדיר (תמיד או לעיתים תכופות) כי לא יצליחו לשלם את חשבון החשמל ועוד כ-28.1% דואגים לפעמים.

44.2% מנתמכי הסיוע העידו כי נאלצו לבחור בין תשלום חשבון החשמל ובין רכישה של מוצרים בסיסיים אחרים, 29.5% נוספים נאלצו לעשות זאת מדי פעם.

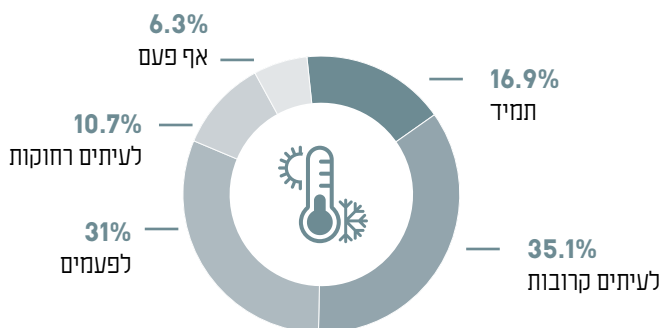
בהתאמה לנתונים המופיעים מעלה, מעל מחצית מנתמכי הסיוע (52%) דיווחו כי הם חשים שביטם חם/קר מדי באופן תדיר (תמיד או לעיתים קרובות).

התמודדות עם צבירת חוב לספקית החשמל או התמודדות עם חיבור מחדש לאחר ניתוק מחייבת תהליך בירוקרטי

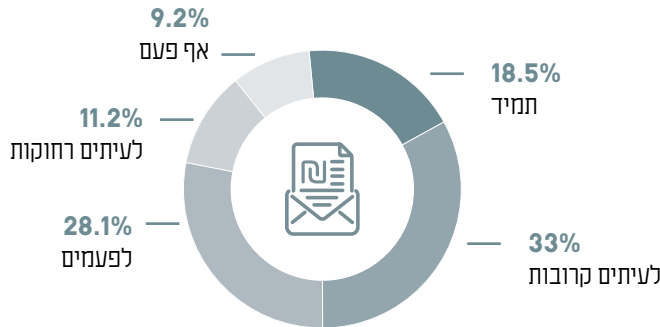
האם נאלצת לבחור בין תשלום חשבון החשמל בביתך ובין רכישה של מוצרים בסיסיים אחרים? (למשל מזון או תרופות מרשם)

באיזו תדירות אתה ובני ביתך הרגשתם שהבית שלכם חם מדי או קר מדי?

באיזו תדירות אתה או מישהו מבני ביתך דאגתם שלא תוכלו לעמוד בתשלומי החשמל הצפויים?

• מתוך מחקר נתמכי הסיוע

הקשר בין עוני אנרגטי למשתנים נוספים

חישוב מדר עוני אנרגטי סובייקטיבי המבוסס על חוויות נתמכי הסיוע

לצורך בחינת הקשרים בין חוויות של עוני אנרגטי ועוני אנרגטי סמוי למדדים נוספים כגון: אי ביטחון תזונתי, בריאות ורווחה חושב **מדר עוני אנרגטי סובייקטיבי** עבור כל משתתף בסקר לפי התשובות ל-3 השאלות:

1. האם נאלצת לבחור בין תשלום חשבון החשמל בביתך ובין רכישה של מוצרים בסיסיים אחרים?
2. באיזו תדירות אתה או מישהו מבני ביתך דאגתם שלא תוכלו לעמוד בתשלומי החשמל הצפויים?
3. באיזו תדירות אתה ובני ביתך הרגשתם שהבית שלכם חם מדי או קר מדי?

קידוד התשובות: תמיד=5, לעיתים קרובות=4, לפעמים=3, לעיתים רחוקות=2, אף פעם=1. הציון במדרד חושב על פי ממוצע התשובות ל-3 השאלות לעיל.

עוני אנרגטי סובייקטיבי סווג לשתי רמות:

- גבוה** - ציון ממוצע השווה ל-4 או גבוה ממנו, מצביע על חוויות קשות יותר של עוני אנרגטי.
- נמוך** - ציון ממוצע הנמוך מ-4.

הקשר בין עוני אנרגטי (מדד סובייקטיבי) למדדי בריאות ורווחה

בדידות רבה יותר בהשוואה לקשישים שדיווחו על רמות נמוכות של עוני אנרגטי (ציון 2.3 לעומת 1.6 בהתאמה, מתוך ציון מקסימלי 4), $p < 0.001$. גם ממצא זה נותר מובהק סטטיסטית כאשר נוקו משתני הרקע גיל, מגדר ורמת השכלה.

כמו כן, מסקר נתמכי הסיוע נמצא קשר מובהק בין עוני אנרגטי ותחלואה כרונית. כלומר, נתמכי הסיוע שדיווחו על חוויות קשות יותר של עוני אנרגטי דיווחו על יותר מצבי תחלואה כרונית, בהשוואה לנתמכי סיוע שדיווחו על רמות נמוכות של עוני אנרגטי (ציון ממוצע של 1.6 במדד התחלואה לעומת 1.3, בהתאמה) $p < 0.002$. מדד התחלואה חושב כמספר המצבים הרפואיים שהמשתתפים דיווחו כי הם מתמודדים עמם בהווה (ערך מינימלי=0 וערך מקסימלי=6). גם ממצא זה נותר מובהק סטטיסטית כאשר נוקתה ההשפעה של גיל, מגדר ורמת השכלה.

מתשובותיהם של נתמכי הסיוע עולה כי חיים בתנאי עוני אנרגטי קשורים באופן מובהק סטטיסטית לתחושת שביעות רצון ובדידות. נמצא כי **שביעות הרצון** מהחיים של נתמכי הסיוע אשר דיווחו על רמות גבוהות של עוני אנרגטי הייתה נמוכה יותר באופן מובהק (ציון ממוצע 2.4 מתוך 4) בהשוואה לשביעות הרצון של נתמכי הסיוע אשר דיווחו על רמות נמוכות של עוני אנרגטי (ציון ממוצע 2.8 מתוך 4) $p < 0.001$. מגדר ורמת השכלה על מנת לבחון את התרומה הייחודית של חיים בעוני אנרגטי כמשתנה מסביר של שביעות רצון מהחיים.

רמת הבדידות נבחנה בקרב נתמכי הסיוע הקשישים (נשים מעל גיל 62 וגברים מעל גיל 67) ונמצא קשר מובהק בין עוני אנרגטי ובדידות. קשישים שדיווחו כי הם סובלים מחוויות קשות יותר של עוני אנרגטי דיווחו גם על

שביעות הרצון מהחיים של נתמכי הסיוע אשר דיווחו על רמות גבוהות של עוני אנרגטי הייתה נמוכה יותר באופן מובהק

הקשר בין עוני אנרגטי (מדד סובייקטיבי) ואי ביטחון תזונתי

הקשר בין עוני אנרגטי ואי ביטחון תזונתי מחזק את הידוע על העוני כתופעה רב-ממדית. מתוך נתמכי הסיוע שדיווחו כי נותקו מחשמל או קיבלו מכתב התראה בשנה החולפת, כ-85.9% חיים באי ביטחון תזונתי (מחסור ומחסור חמור).

מתשובותיהם של נתמכי הסיוע עולה כי **חיים בתנאי עוני אנרגטי קשורים באופן מובהק גם לביטחון תזונתי**. כך למשל, נמצא קשר חזק ומובהק סטטיסטית בין מדד הביטחון התזונתי ובין מדד העוני האנרגטי. ככל שנתמכי הסיוע דיווחו על אי ביטחון תזונתי חמור יותר כך הם דיווחו יותר גם על חוויות שליליות של עוני אנרגטי, $P < 0.001$. גם כאן, הממצא נותר מובהק לאחר שנוכחה השפעתם של משתני הרקע גיל, מגדר ורמת השכלה.

אומדן מחסור אנרגטי בקרב הנתמכים

4. ויתור תדיר על חימום/קירור הבית או חוסר במכשיר מסוג זה

5. **קטגוריה סובייקטיבית הכוללת את** אומדן העוני האנרגטי הסובייקטיבי, המבוסס על חוויות נתמכי הסיוע שחושב לעיל. לצורך הסיווג הנוכחי הוגדר כי משתתפים בסקר שהציון הממוצע שלהם במדר שווה או גבוה מ-4 שייכים לקבוצת הסובלים מחוויות של עוני אנרגטי ברמה גבוהה.

כדי לנסות לאמוד את שיעורי משקי הבית הסובלים ממחסור אנרגטי בקרב נתמכי הסיוע, סווגו המשתתפים בסקר ל-3 קטגוריות מחסור המבוססות על תשובותיהם לשאלות הבאות:

1. ניתוק מחשמל (כן/לא)
2. ניתוק בשל אי יכולת להטעין מונה תשלום מראש לחשמל (מת"מ) (כן/לא)
3. קבלת מכתב התראה מחברת חשמל (כן/לא)

רמות מחסור אנרגטי

ואילו משתתפים שהוגדרו כחיים בתנאי **ביטחון אנרגטי** הוגדרו כאלו שלא נותקו מחשמל/מת"מ וכן כאלו שלא דיווחו על אף חוויה שלילית הקשורה בעוני אנרגטי בשאלות 3-5 לעיל.

על פי האומדן 86% מנתמכי הסיוע נמצאים במצב של מחסור אנרגטי, מתוכם 38.5% נמצאים במצב של מחסור אנרגטי חמור.

החישוב לעיל מהווה אומדן בלבד, מכיוון שבעוד מדינות רבות בעולם עוסקות בהגדרה, מדידה ומיפוי אוכלוסיות הסובלות מ"עוני אנרגטי", חסרה בישראל הגדרה רשמית, איסוף נתונים שיטתי ומדיניות סדורה להתמודדות עם מצבי עוני אנרגטי ברמת משק הבית ועל כן קשה מאוד לכמת ולהבין את ממדי התופעה, ביטוייה והשלכותיה.

הסיווג לכל אחת משלושת הרמות התבצע באופן הבא: משתתפים הסובלים **ממחסור חמור** בהקשר אנרגטי הוגדרו כאלו אשר דיווחו כי נותקו מחשמל בשנה האחרונה, ככאלו שדיווחו כי מותקן בביתם מת"מ ולא היה להם מספיק כסף להטעינו, א ככאלו שקיבלו מכתב התראה לפני ניתוק, נאלצו לוותר באופן תדיר על חימום/קירור הבית ודיווחו על רמות גבוהות של חוויות סובייקטיביות של עוני אנרגטי (כאשר רק שילוב של שלושת האחרונים יחד מסווג את המשתתף/ת כסובל מעוני אנרגטי חמור).

משתתפים הסובלים **ממחסור** בהקשר אנרגטי הוגדרו ככאלו אשר דיווחו על חוויה אחת או שתיים מבין שאלות 3-5 לעיל.

על פי האומדן 86% מנתמכי הסיוע נמצאים במצב של מחסור אנרגטי, מתוכם 38.5% נמצאים במצב של מחסור אנרגטי חמור

עוני ומצוקה כלכלית

עוני ומצוקה כלכלית

הפרק יעסוק בשני מדדים:

מדד העוני הרב-ממדי

בוחן את מצב העוני בישראל בשנת 2022 והיקפי המחסור ב-5 תחומים: דיור, חינוך והשכלה, בריאות, ביטחון תזונתי ויוקר המחיה.

מדד המצוקה הכלכלית

בוחן את המצוקה הכלכלית בשנת 2022, לפי 3 אינדיקטורים: הכנסה, היעדר תנאים בסיסיים ומצוקה סובייקטיבית, תוך השוואה לתקופות קודמות (טרם משבר הקורונה, מהלך המשבר ושנת 2021).

מדד העוני הרב-ממדי

במילים אחרות, המדד הרב-ממדי מגדיר עוני כמצב של מחסור משמעותי ביחס לצרכים ותנאי החיים החיוניים לקיום בכבוד. ספציפית, המדד אומד את מידת המחסור של משקי בית בהקשר של 5 ממדים המרכיבים את רווחתם של אנשים: דיור, חינוך והשכלה, בריאות, ביטחון תזונתי והיכולת להתמודד עם יוקר המחיה.

באמצעות מדגם מייצג של משקי הבית בישראל, אומדן במהלך חודש אוגוסט 2022, את שיעורי העוני הכלליים בחברה הישראלית.

הסבר מלא לגבי המתודולוגיה המדעית של המדד והעדכונים שהוכנסו בו השנה, מופיע בדו"ח המלא בקישור latet.org.il.

ממצאי מדד העוני הרב-ממדי, אשר פותח על ידי מכון ERI עבור ארגון לתת, מפורסמים זו השנה השמינית. להבדיל מכו העוני הרשמי, המגדיר (ובהתאם מודד) עוני אך ורק על בסיס הכנסת משק הבית, מדד העוני הרב-ממדי נסמך על תפיסה שונה בתכלית של משמעות מושג העוני.

העיקרון המנחה של המדד הוא, שעל מנת להעריך האם משק בית נתון בעוני, יש להידרש לשלוש שאלות יסוד:

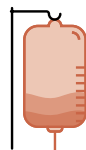
1. מהם הצרכים החיוניים הנדרשים למבוגרים ולילדים על מנת להתקיים בכבוד במדינת ישראל?
2. כיצד יש למדוד את מידת המחסור של בני משק הבית ביחס לצרכים אלו?
3. החל מאיזו מידת מחסור בתחומי החיים השונים יש להגדיר משק בית (על כלל הנפשות בו) כנתון בעוני?

**יוקר
המחיה**

**אי ביטחון
תזונתי**

בריאות

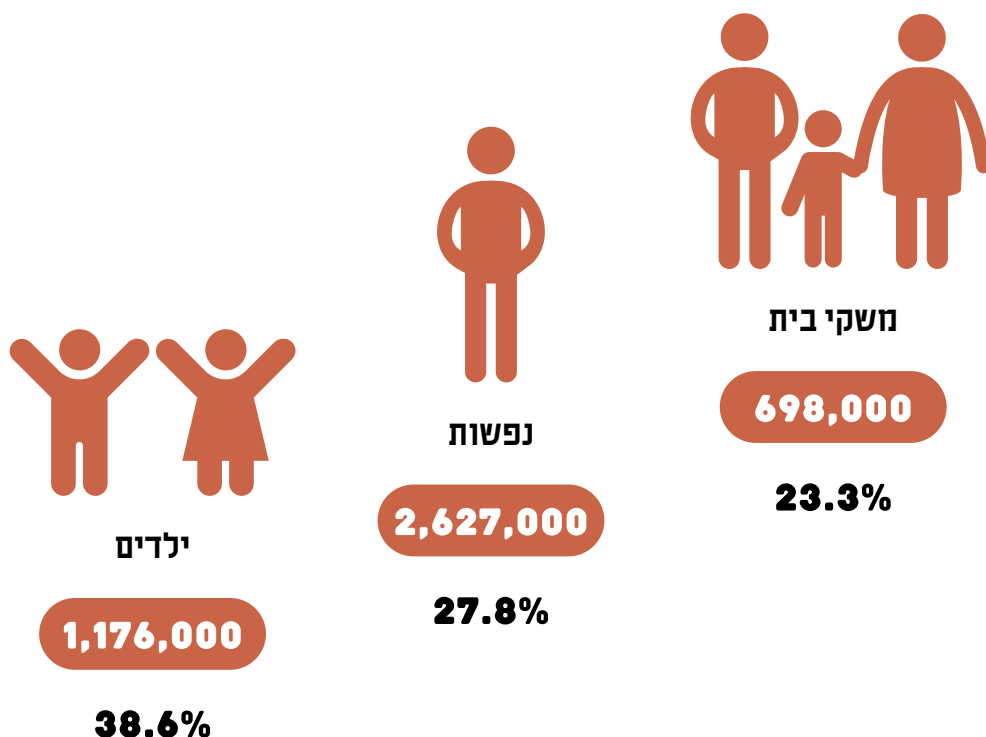

**חינוך
והשכלה**

דיור

שיעורי העוני הרב-חמדי בישראל 2022

שיעורי העוני לשנת 2022 חושבו באמצעות התאמת תוצאות שיעורי העוני שעלו במדגם לנתונים העדכניים ביותר של הדמוגרפיה הישראלית

1 בהתבסס על נתוני הלמ"ס העדכניים ביותר:

- מספר ילדים- לקט נתונים לרגל יום הילד הבין-לאומי 2021, למ"ס.
- מספר משקי בית- ממוצע מתוך: אוכלוסייה - שנתון סטטיסטי לישראל 2021 - מספר 72, לוח 2.64, למ"ס וממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות - 2020 לפי נתונים מנהליים, ביטוח לאומי, 2021.
- מספר נפשות- אוכלוסיית ישראל בפתחה של שנת 2022, למ"ס.

איך לקרוא את המדד?

מדד העוני הרב-ממדי מציג שני סוגים של נתונים:

1. נתונים אודות שיעורי המחסור בכל אחד מ-5 הממדים: דיור, חינוך והשכלה, בריאות, ביטחון תזונתי והיכולת להתמודד עם יוקר המחיה.

- המדד מעניק לכל משק בית ניקוד המייצג את מידת המחסור של בני משק הבית ביחס לאותו ממד. ניקוד המחסור נע על סקלה של 1-5 בהתאם לסיווג הבא:
- בממצאים להלן יוצג עבור כל ממד שיעור משקי הבית והנפשות הנמצאים במחסור, המהווה אומדן לשיעור האמיתי באוכלוסייה.

* לשם הצגת הנתונים, איחדנו את 1 ו-2 בסקלה תחת הכותרת מחסור חמור, ואת 4 ו-5 תחת הכותרת היעדר מחסור.

2. נתונים אודות שיעור ומספר הנמצאים בעוני:

- המדד מעניק לכל משק בית ניקוד משולב הקובע האם הוא נמצא במצב של **עוני חמור**, **עוני או היעדר עוני**, על בסיס מידת המחסור בה הוא נתון בכל אחד מהממדים.
- בממצאים שיוצגו להלן נציג את שיעור ומספר משקי הבית, הילדים והנפשות (בגירים וילדים) הנתונים בעוני - המהווים אומדנים לשיעורים האמיתיים באוכלוסייה.

שיעורי המחסור יוצגו ברמת משקי הבית, וכן שיעור הנפשות במחסור בכל ממד. ברוב הממדים נמצאו שיעורי מחסור כלליים גבוהים יותר ברמת הנפשות מאשר ברמת משקי הבית - מה שמלמד על שיעורי מחסור גבוהים יותר בקרב משקי בית גדולים.

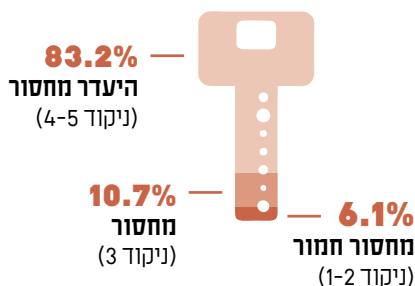
מכיוון שמדד העוני הרב-ממדי אומדן עוני על ידי מדידה של מחסור בתחומי חיים שונים, הוא בעל רגישות נמוכה לשינויים במונחי זמן קצרים ומהווה הערכה שמרנית של נתוני העוני. לכן, ולאור השפעות הקורונה ועלויות המחירים מתחילת השנה, יוצג בהמשך מדד משלים המספק תמונת מצב של המצוקה הכלכלית מטרום הקורונה עד כה, כדי להבין את ההשלכות שהותיר המשבר

דיוור

ניקוד הדיוור מחושב על סמך חמישה אינדיקטורים עיקריים:

1. **מצב בסיסי:** האם יש לבני משק הבית קורת גג קבועה?
2. **צפיפות:** מספר הנפשות הממוצע לחדר בבית וקיום חדרים נפרדים להורים ולילדים (מעל גיל 3).
3. **איכות:** קיומם של ליקויים חמורים בבית שאינם מתוקנים מסיבות כלכליות.
4. **נגישות:** היעדר יכולת כלכלית להגיש את הבית עבור בן משק בית הזקוק לכך (למשל: היעדר גישה לכיסא גלגלים, היעדר מקלחון מותאם וכד').
5. **פגיעות:** המידה בה בני משק הבית נמצאים בסיכון לאבד את מקום מגוריהם מסיבות כלכליות.

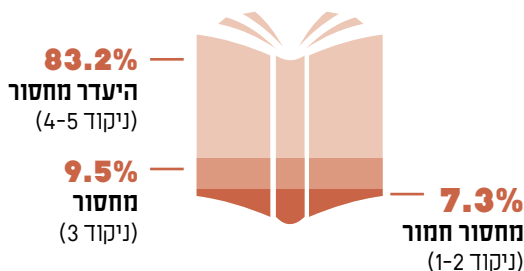
רמות המחסור של משקי בית בממד הדיוור:

סה"כ שיעור משקי הבית במחסור - 16.8%

סה"כ שיעור הנפשות במחסור - 24.4%

חינוך והשכלה

- מידת הוויתור שעושים כיום מבוגרים צעירים במשק הבית (גילאי 18-44) על לימודים גבוהים עקב סיבות כלכליות.
- 2. רכיב **חינוך ילדים** הכולל שני אינדיקטורים עיקריים:
 - היעדרות ילדים מבית הספר על רקע מצב כלכלי.
 - ויתורים מסיבות כלכליות על צרכים חינוכיים בתחום החינוך בהתאם לגיל הילדים כגון: חוגים, טיולים, שיעורים פרטיים, ציוד בסיסי לבית הספר ועוד.
- 1. רכיב **השכלת מבוגרים** הכולל שני אינדיקטורים (המשוקללים לפי המבוגר בעל המחסור הגדול ביותר בהשכלה במשק הבית):
 - רמת ההשכלה התיכונית הפורמאלית בקרב מבוגרים (מעל גיל 18) במשק הבית ומידת הוויתור שהם עושים כיום על השלמת השכלה עקב סיבות כלכליות.

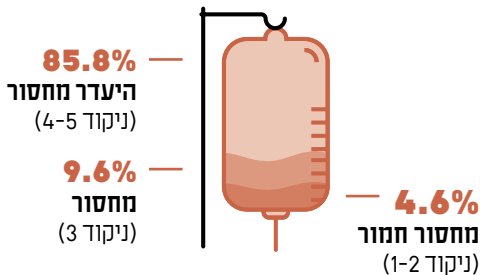
רמות המחסור של משקי בית בממד החינוך והשכלה:

סה"כ שיעור משקי הבית במחסור - 16.8%

סה"כ שיעור הנפשות במחסור - 23.8%

בריאות

1. היכולת הכלכלית לרכוש ביטוח משלים או פרטי עבור בני משק הבית הזקוקים לכך.
2. היכולת הכלכלית לשלם על השירותים הרפואיים הנחוצים לתפקוד בני משק הבית.
3. תדירות הוויתור של בני משק הבית על שירותים רפואיים הנחוצים לתפקודם עקב היעדר גישות הטיפול (זמן ההמתנה / המרחק גדולים מדי).
4. פגיעה בתפקוד של בני משק הבית עקב חוסר יכולת לממן עזרה סיעודית או מכשור רפואי נחוץ.

רמות המחסור של משקי בית בממד הבריאות:

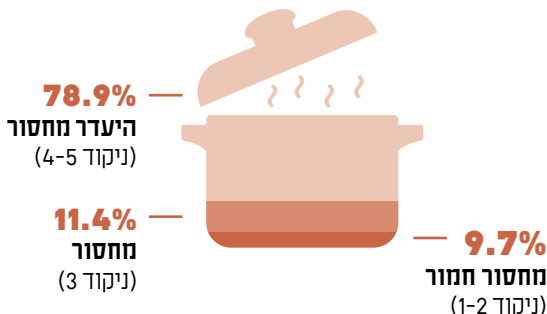
סה"כ שיעור משקי הבית במחסור – 14.2%

סה"כ שיעור הנפשות במחסור – 17.8%

ביטחון תזונתי

ביטחון תזונתי (0-1 תשובות חיוביות), ביטחון תזונתי נמוך (2-4 תשובות חיוביות), ביטחון תזונתי מאוד (5-6 תשובות חיוביות).

תרגמנו את הקטגוריות של השאלון למונחים של המדד הרב-ממדי באופן הבא: **ביטחון תזונתי** = היעדר מחסור, **ביטחון תזונתי נמוך** = מחסור, **ביטחון תזונתי מאוד** = מחסור חמור

רמות המחסור של משקי בית בממד הביטחון התזונתי:

סה"כ שיעור משקי הבית במחסור – 21.1%

סה"כ שיעור הנפשות במחסור – 24.4%

יוקר המחיה

על מנת לאמוד מחסור בממד זה, התייחסנו לאינדיקטורים משני סוגים, על פי חומרת הפגיעה ביכולת לעמוד ביוקר המחיה ובתנאי מחיה בסיסיים:

1. אינדיקטורים "קשים":

- היעדר יכולת כלכלית לחמם את הבית.
- פיגורים בתשלומי חשבונות.
- ניתוק חשמל/מים בגלל אי עמידה בתשלומים.
- פיגורים בתשלומי חובות.
- פיגורי מדירה, עיקולים או קיום תביעות משפטיות עקב חובות.
- מחסור בבגדים ונעליים במידה המתאימה ובמצב טוב.

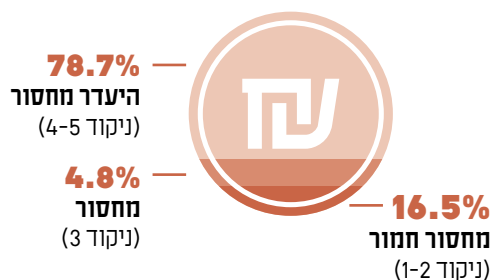
2. אינדיקטורים "רכים":

- היעדר יכולת כלכלית לקרר את הבית באמצעות מזגן.
- היעדר יכולת כלכלית לצאת לבילוי מחוץ לבית (דוגמת סרט בקולנוע) פעם בשלושה חודשים לפחות.

רמות המחסור של משקי בית בממד יוקר המחיה:

סה"כ שיעור משקי הבית במחסור – 21.3%

סה"כ שיעור הנפשות במחסור – 25%

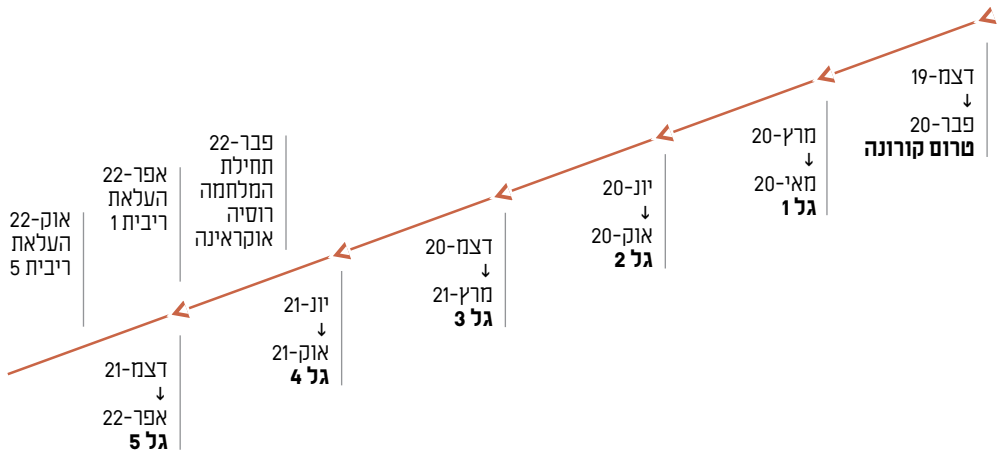
מדד המצוקה הכלכלית

הכלכלית במקביל למדידת העוני על פי המדד הרב־ממדי, בכדי לתת תמונת מצב רחבה יותר על השינויים שהתרחשו בעקבות משבר הקורונה, עליות המחירים והריבית מתחילת השנה. מדידה זו חשובה במיוחד לאור העובדה כי לא קיימים נתונים חברתיים- כלכליים עדכניים של מוסדות ממשלתיים רשמיים כגון המוסד לביטוח לאומי או הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

המצוקה הכלכלית, לרבות האינדיקטורים המאפיינים אותה נבחנת לאור ארבע תקופות עיקריות:

1. **טרם המשבר** - דצמבר 2019-פברואר 2020
2. **במהלך המשבר** - יולי-אוקטובר 2020
3. **2021** - ינואר-אוגוסט 2021
4. **2022** - ינואר-אוגוסט 2022

מאז פרוץ מגפת הקורונה במרץ 2020, חלפו מעל שנתיים וחצי וחמישה גלים. המגפה זעזעה את המשק כולו וגרמה למשבר כלכלי ותעסוקתי חמור. למרות התאוששות המשק ברמה הלאומית וברמה התעסוקתית, ברור כי למגפת הקורונה היו השלכות על רמת החיים והמצוקה הכלכלית של המשפחות. בנוסף, מתחילת השנה אנו עדים לעליית מחירים בעקבות השפעות הקורונה והמלחמה המתחוללת במזרח אירופה, בין רוסיה לאוקראינה, ועקב כך לעליות ריבית. מדד העוני הרב־ממדי אינו רגיש לשינויים בטווחי זמן קצרים, ולכן דרוש כלי נוסף על מנת להצביע על מגמות במצב הכלכלי-חברתי של משפחות בישראל שהתרחשו עקב מגפת הקורונה. לאור זאת, ב־2020 פיתחו מכון ERI וארגון לתת את מדד המצוקה הכלכלית, אשר רגיש דיו לתנודות אלה. גם השנה הוחלט למדוד את המצוקה

בעקבות מצבן הכלכלי. נבחרו שישה מצבים העלולים להשתנות בטווח זמן יחסית קצר. מצבים אלו הינם קשים, חמורים ומהווים פגיעה ממשית בתנאי החיים של המשפחה. רק משקי בית הנמצאים ב-3 מהמצבים ומעלה מתוך ה-6 הוגדרו במצוקה כלכלית. המצבים שנכללו הינם: (1) ויתור על רכישת מוצרי מזון חיוניים (2) ויתור על טיפולים רפואיים נחוצים או על רכישת תרופות (3) איחור בתשלום חשבונות שוטפים (4) אי תשלום חובות (5) ויתור על רכישת ציוד לימודי בסיסי לילדים (6) נזקקות לסיוע חומרי מגוף חיצוני כגון: מחלקות רווחה, עמותות סיוע ועוד.

3. מצוקה סובייקטיבית - קבוצת האינדיקטורים הנוספת, מתייחסת לתחושת מצוקה כלכלית סובייקטיבית יחד עם רמת הכנסה מתחת ל-6,000 ₪ לנפש תקנית. קריטריון ההכנסה נועד להוציא מהחישוב משקי בית החיים ברווחה כלכלית יחסית, שנאלצו לבצע התאמות ברמת חייהם לאור המשבר.

ממה מורכב מדד המצוקה הכלכלית?

המחקר אומד מצוקה כלכלית באמצעות 3 קבוצות אינדיקטורים, אשר כל אחת מהן מספיקה בכדי לאפיין משפחה כסובלת ממצוקה כלכלית.

קבוצת האינדיקטורים הן:

1. הכנסה - משקי בית בהם ההכנסה הפנויה לנפש תקנית נמוכה ממחצית¹ חציון ההכנסות, נמצאים במצוקה כלכלית. אינדיקטור זה מתבסס על הגדרת קו העוני של המוסד לביטוח לאומי.

2. היעדר תנאים בסיסיים - מכיוון שמדד ההכנסה משקף רק חלק מהמשאבים החומריים העומדים לרשות משק הבית, הוא אינו מספק על מנת להעיד על המחסור הממשי ממנו סובלים משקי בית, וודאי שלא על המצוקה הכלכלית אותה הם חווים. על כן נוספה קבוצת אינדיקטורים נוספת, המתייחסת לויתורים משמעותיים אותם נאלצות משפחות לבצע

איך אומדים מצוקה כלכלית?

מצוקה סובייקטיבית

דיווח על מצוקה כלכלית בשילוב הכנסה מתחת ל-6,000 ₪ לנפש תקנית

או

היעדר תנאים בסיסיים

הימצאות ב-3 (מתוך 6) מצבים חמורים או יותר, המעידים על פגיעה ממשית בתנאי החיים

או

הכנסה

הכנסה נמוכה ממחצית חציון ההכנסות לנפש תקנית, כלומר מתחת לקו העוני ע"פ ההגדרה הרשמית

1 השנה, התבססנו במדד ההכנסה על ממוצע בין חציון המדגם לבין חציון המוסד לביטוח לאומי לשנת 2021.

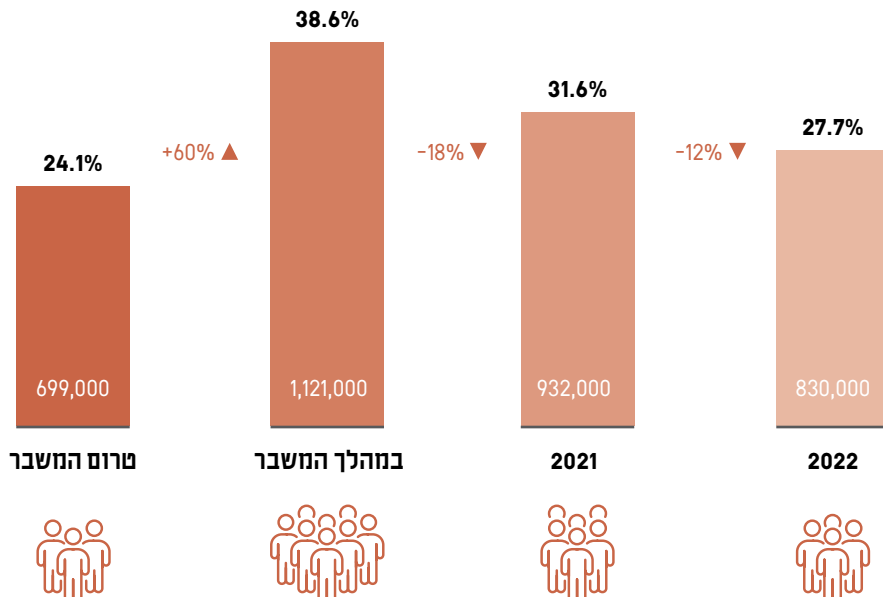
תמונת המצב של המצוקה הכלכלית בחברה הישראלית

עדיין גבוה ב-14.9% בהשוואה לתקופת טרום המשבר (24.1%), אך ניתן לראות כי ישנה מגמה של חזרה לשיעורי המצוקה שנדגמו לפני הקורונה. למרות השיפור היחסי, עדיין מעל רבע (27.7%) ממשקי הבית בישראל, 830,000, נמצאים במצוקה כלכלית, בהשוואה ל-699,000 משקי בית טרום הקורונה. המשמעות היא, שמאז פרוץ המשבר, 131,000 משפחות שנקלעו למצוקה כלכלית עדיין לא הצליחו להיחלץ ממנה.

שילוב של שלושת קבוצות האינדיקטורים (הכנסה, ויתורים ומצוקה סובייקטיבית) מרכיב את תמונת המצב של המצוקה הכלכלית בישראל.

התפרצות הקורונה והתהוות המשבר הכלכלי הובילו להתרחבות משמעותית של המצוקה. שיעור משקי הבית במצוקה כלכלית זינק מ-24.1% טרום המשבר והגיע לשיא, 38.6%, במהלך 2020. בשנת 2021, התמתן שיעורי משקי הבית הנמצאים במצוקה כלכלית ל-31.6%. ב-2022, נצפתה ירידה נוספת, אם כי לא מובהקת, בשיעור המצוקה הכלכלית בקרב משקי בית שהגיעה ל-27.7%. שיעור זה

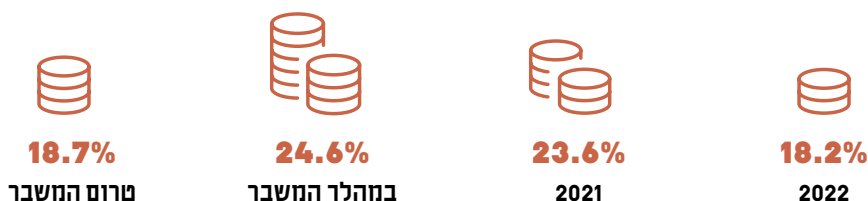
שיעורי המצוקה הכלכלית בישראל

(1) הכנסה

על פי מדד ההכנסה הנמדד במחקר זה, עולה ש-18.7% ממשקי הבית בישראל חיו מתחת לקו העוני טרום המשבר. שיעור זה עלה ל-24.6% במהלך המשבר, באוקטובר 2020, נשאר ללא שינוי מובהק (23.6%) ב-2021, וירד ל-18.2% במהלך שנת 2022. ניתן לראות כי המצוקה, לפי אינדיקטור ההכנסה, שבה להיקפים טרום המשבר.

משקי הבית המרוויחים פחות ממחצית החציון לנפש תקנית

(2) היעדר תנאים בסיסיים

הכנסה לבדה היא אינדיקציה אחת להידרדרות במצב הכלכלי, אך היא אינה מספיקה על מנת להעיד על המחסור הממשי ממנו סובלים משקי בית. לכן, דרך נוספת להעריך פגיעה במצב כלכלי, היא בחינת יכולת משק הבית למלא את הצרכים הבסיסיים הדרושים למחיה בכבוד, כלומר הוויתורים שנאלצים לעשות. בנוסף, הצורך של משק הבית לסיוע חומרי מגורם חיצוני כגון רווחה או עמותה, מעיד על המצוקה החמורה אותה חווים בני הבית במילוי הצרכים הבסיסיים. שיעור משקי הבית אשר נמצאו ב-3 מצבים ומעלה המעידים על היעדר תנאים בסיסיים, מתוך 6 המצבים שנשאלו אודותיהם, עלה מ-3% טרום המשבר ונע על 10%-11% מאז.

שיעור משקי הבית שנמצאו לפחות ב-3 מתוך 6 מצבים המעידים על היעדר תנאים בסיסיים

בשנת 2022, הצורך בסיוע מגורמים חיצוניים (25.9%) נותר דומה יחסית לצורך בסיוע בשנת 2021 (24.8%). אך נמוך באופן משמעותי בהשוואה למהלך המשבר, באוקטובר 2020 (32.7%), יחד עם זאת הצורך בסיוע השנה, עדיין גבוה במידה ניכרת מהמצב טרום משבר הקורונה (19.4%).

שיעור הנזקקים לסיוע קבוע היה 1.5% ונותר כמעט ללא שינוי במהלך המשבר ובמהלך 2021 (1.4%), כאשר בשנת 2022 שיעור זה כמעט שילש את עצמו, ועומד על 4.3%.

על אף העובדה כי בשנת 2022 אין כמעט הבדל בשיעור משקי הבית שנמצאו לפחות ב-3 מתוך 6 מצבים המעידים על היעדר תנאים בסיסיים (10.4%), בהשוואה למהלך המשבר (10%) ול-2021 (11%), ניכר כי ישנה עלייה בכל אחד מהוויתורים שנאלצו משקי הבית לעשות וכן עלייה בשיעור הנזקקים לסיוע קבוע.

במהלך המשבר עלה שיעור כל אחד מ-5 הוויתורים פי 2.5 בממוצע, בהשוואה לתקופה שלפני המשבר, במהלך 2021 השיעורים נותרו דומים לשיעורים במהלך המשבר, וב-2022 עלה שיעור הוויתורים ועמד בממוצע על פי 3.2, בהשוואה לטרם המשבר.

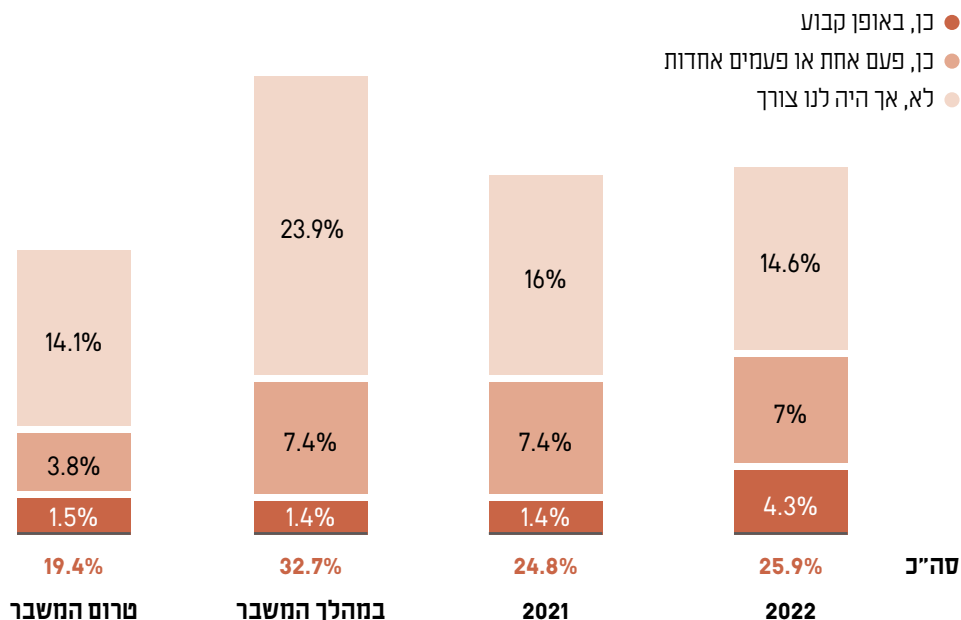
שיעור משקי הבית המוותרים על טיפול רפואי או רכישת תרופות עלה פי 2.3 במהלך משבר הקורונה (11.4%) בהשוואה לטרם המשבר (5%), לא השתנה כמעט במהלך 2021 (10.5%), ועלה משמעותית במהלך 2022 (14.9%), פי 3 ביחס לטרם המשבר.

באופן דומה, שיעור משקי הבית שאיחרו בתשלומים שוטפים עלה פי 2.3 במהלך משבר הקורונה (13.3%) בהשוואה לטרם המשבר (5.7%), לא השתנה כמעט במהלך 2021 (14.4%), ועלה משמעותית במהלך 2022 (21.8%), פי 3.8 ביחס לטרם המשבר.

וויתורים של משקי הבית על צרכים בסיסיים

טרום המשבר	במהלך המשבר	2021	2022		
5%	11.4%	10.5%	14.9%		נאלצנו לוותר על טיפולים רפואיים נחוצים או על רכישת תרופות
3.8%	10.7%	9.8%	12.5%		נאלצנו לוותר על רכישת של מוצרי מזון חיוניים
1.5%	3.7%	2.6%	4.8%		נאלצנו לוותר על רכישת ציוד לימודי בסיסי לילדים
5.7%	13.3%	14.4%	21.8%		איחרנו בתשלום חשבונות שוטפים כי לא יכולנו לשלם
4.1%	10.7%	7.6%	11%		לא שילמנו חובות כי לא היה לנו מהיכן להשיג את הכסף

האם נזקקתם או קיבלתם סיוע מגוף חיצוני?

3) מצוקה סובייקטיבית

הורע (21.2%) בהשוואה לאשתקד (15.7%) וכן בהשוואה למצב הכלכלי טרום הקורונה (13.9%). שיעור המדווחים על מצוקה סובייקטיבית השנה נמוך רק במעט משיעור זה במהלך המשבר (24.7%).

אחד הביטויים של פגיעה במצב הכלכלי מתייחס לתחושת המצוקה הסובייקטיבית הנגרמת פעמים רבות מחוסר האונים אל מול הקשיים הכלכליים שמשפחה חווה. לפי אינדיקטור זה, בשנת 2022 המצב הכלכלי

שיעור משקי הבית שדיווחו על מצוקה כלכלית קלה או חמורה

שינויים במעמד הכלכלי והפגיעה בעקבות עליית המחירים

מעמדות כלכליים

ממשית להידרדר אליו, בהשוואה לפחות משביעית ממשקי הבית, טרום המשבר. בשנת 2022, ניכרת חזרה לשיעורים שנצפו טרום המשבר, כך שמעמד הביניים עלה ל-58.5%, כפי שהיה טרום המשבר (58.3%), וזאת לאחר שהצטמצם במהלך המשבר ל-51.8% ובשנת 2021 ל-48.3%. שיעור משקי הבית מתחת לקו העוני ירד בשנת 2022 ל-18.2%, בדומה לשיעור בתקופה טרום המשבר (18.7%), וזאת לאחר שבמהלך המשבר הגיע ל-24.6%, וב-2021 ל-23.6%.

שיעור המעמד הגבוה כיום (3.2%) מהווה כשליש משיעורו טרום המשבר (9%), ונמצא בידידה מתמדת מאז.

כאשר מחלקים את משקי הבית בישראל ל-6 קטגוריות לפי מעמד כלכלי עולה תמונה מעניינת אודות התמורות שחלו בחברה. המעמדות עליהם מדובר הינם: מעמד גבוה, שלוש קטגוריות של מעמד ביניים (גבוה, בינוני ונמוך), מעמד נמוך ועוני. החלוקה למעמדות מבוססת על סמך הדיווח של ההכנסה נטו של משק הבית ובהתאם לקריטריונים של ה-OECD¹ (2019).

שיעור משקי הבית שנמצאים בקרבה לעוני (מעמד נמוך) עומד בשנת 2022 על 20.1%, זוהי אומנם ירידה קלה בהשוואה לאשתקד (23.6%), אך שיעור זה משמעותית גבוה יותר בהשוואה למהלך המשבר (16%) ובוודאי בהשוואה לטרום המשבר (14%). כלומר, כחמישית ממשקי הבית בישראל נמצאים בסמוך לעוני ובסכנה

חלוקת משקי הבית בישראל למעמדות על פי ההכנסה

מעמד	2022	2021	במהלך המשבר (2020)	טרום המשבר
מעמד גבוה	3.2%	4.5%	7.6%	9%
מעמד ביניים גבוה	12.6%	8.2%	12.1%	14.4%
מעמד ביניים בינוני	29.1%	23.5%	24.4%	26.6%
מעמד ביניים נמוך	16.8%	16.6%	15.3%	17.3%
מעמד נמוך	20.1%	23.6%	16%	14%
מתחת לקו העוני	18.2%	23.6%	24.6%	18.7%

1 פילוח המעמדות על פי אחוז הכנסה מהחציון במדינה לנפש תקנית: מעמד גבוה - מעל 200%, מעמד ביניים גבוה - 150%-200%, מעמד ביניים בינוני - 100%-150%, מעמד ביניים נמוך - 75%-100%, מעמד נמוך - 50%-75%, מתחת לקו העוני - מתחת ל-50%

פגיעה בעקבות עליית המחירים

מתחילת שנת 2022, ניכרת עליית מחירים נרחבת במשק (עלייה במחירי המזון ומוצרי הצריכה, חשמל, דלק ודיוור).

כמחצית (50.3%) מהאוכלוסייה בישראל מעריכים שיפגעו במידה רבה או רבה מאוד מעליית המחירים.

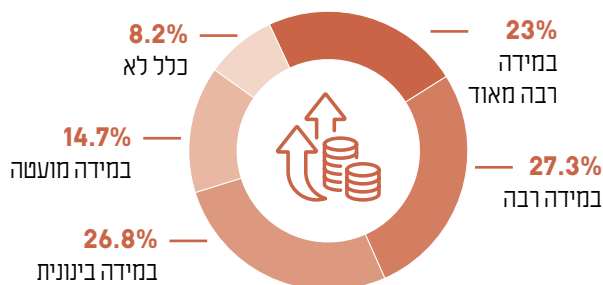
בחינת שיעור המעריכים שייפגעו מעליית המחירים, העלתה כי: 93% ממשקי הבית אשר נמצאו בעוני על פי המדר הרב-ממדי ציינו כי יפגעו במידה רבה או רבה מאוד מעליית המחירים, בהשוואה ל-37.4% בקרב משקי בית שאינם נמצאים בעוני על פי המדר. שיעורים דומים נמצאו בקרב אלו שהוגדרו במצוקה כלכלית (87.8%).

בנוסף, 100% ממשקי הבית שביצעו 3 ויתורים או יותר העריכו כי יפגעו במידה רבה או רבה מאוד כתוצאה מעליית המחירים. בקרב אלו שביצעו 2 ויתורים, 96.4% העריכו כך, בקרב משפחות שביצעו ויתור אחד בלבד, 78.9% סברו כי יפגעו, ובקרב אלו שלא ביצעו שום ויתור, רק שליש (33.4%) העריכו כי עליית המחירים תפגע בהם.

תוצאות אלו אינן מפתיעות, בעיקר לאור העובדה כי לעליות המחירים האחרונות יש השפעה ישירה על כל אחד מחמשת הוויתורים: (1) ויתור על רכישת מוצרי מזון חיוניים (2) ויתור על טיפולים רפואיים נחוצים או על רכישת תרופות (3) איחור בתשלום חשבונות שוטפים (4) אי תשלום חובות (5) ויתור על רכישת ציוד לימודי בסיסי לילדים.

נבדק גם הקשר בין הצפי לפגיעה להימצאות באי-ביטחון תזונתי בהווה: 38.8% ממי שמעריכים שייפגעו באופן משמעותי מעליית המחירים נמצאים באי ביטחון תזונתי (בהשוואה ל-3.2% בלבד ממי שמעריכים שלא ייפגעו). וכן קשר בין הצפי לפגיעה לחוסר יכולת לחמם/לקרר את הבית בהווה: מתוך מי שמעריכים שייפגעו באופן משמעותי, ל-52.6% אין מספיק כסף להפעיל מזגן לצורך קירור לפי הצורך ו-47.7% לא יכולים להפעיל מכשיר חימום לפי הצורך בהשוואה ל-12.7% ול-10.4% ממי שמעריכים שלא ייפגעו (בהתאמה).

באיזו מידה עליית המחירים משפיעה או עלולה להשפיע על רמת ואיכות החיים במשק הבית שלך?

דו"ח העוני האלטרנטיבי
2005

היום עני - מחר אתה אשכול נבו

שזה עשק אותו במשך שנים... אבל המעסיק מסרב לשלם, והגבייה מתעכבת...

היא מנסה לחשוב שאם היא תחשוב חיובי אז יקרו דברים חיוביים. הנה, לפני כמה שבועות מצאה עבודה חדשה בשירות לקוחות של חברה לייעוץ פיננסי. היא מדברת כל היום עם אנשים שמתלבטים אם להשקיע את המיליונים שלהם באפיק סולידי או מנייתי, ואז חוזרת הביתה למקרר ריק. אבל היא מנסה לחשוב חיובי. יש לה עבודה...

הפגישה הזו בלבלה אותי וטלטלה אותי באופן שקשה לי עדיין להגדיר. רק אחרי שבוע, כשאני מתיישב לכתוב, אני מתחיל להבין.

לא זו המשפחה שציפיתי לפגוש... אני חושב שנוח לנו יותר לחשוב שעניים הם אנשים אחרים מאתנו. שונים מאתנו מהותית. ונוח לנו יותר להאמין שמי שחי בעוני, הביא זאת על עצמו. בעצלנותו. בבזבזנותו.

אבל אני פגשתי אנשים חזקים. אמיצים. חרוצים. פגשתי זוג אוהב שעובד קשה מאוד למחייתו, מוגדר סטטיסטית כמי שנמצא מעל לקו העוני, ובכל זאת נזקק לסיוע וזה הרבה יותר מבהיל. כי פירושו של דבר שהאשם אינו בהם, אלא בשיטה.

כלומר אם אנשים רבים כל כך נאנקים מתחת לקו העוני ומעליו, אולי צריך לבטל את המושג הזה. שהרי מרגיע כל כך לחשוב שיש קו, ואנחנו נמצאים בצד הנכון שלו. אבל המציאות שונה לחלוטין: אין קו. ואין מציל...

היא צריכה להחליף משקפיים... אבל עדשות חדשות יעלו לה הון תועפות, אז היא נשארת עם הישנות. איך את רואה אותנו עכשיו? אני שואל. טיפה ממושטש, היא מודה. אבל היא מנסה לחשוב חיובי...

הם לא הפסידו כסף בהימורים. לא לקחו משכנתה גדולה מכפי יכולתם. שניהם עובדים קשה. וזה אמור להספיק. בעולם הוגן זה חייב להספיק. אבל... זה לא. גם מכיוון שאין להם עזרה. ההורים שלו ביבשת אחרת, וההורים שלה גם קיבוצניקים וגם גרושים... אחר כך פרצה האינתיפאדה ובעקבותיה המשבר בענף המלונאות, ולשניהם קיצצו את המשכורות לחצי. מכאן החלה הידרדרות שהסתיימה בזה שהיא נאלצה לנדוד עם הילדה לבית של אימא שלה, לקיבוץ, והוא נשאר באילת ועבד ארבע עשרה שעות ביום בשביל לכסות את האוברדרפט...

כמעט שנתיים חיו היא ובעלה בנפרד, עד שהגעגועים גברו והם התאחדו. האוברדרפט כוסה בינתיים כמעט לחלוטין, והם שכרו דירה צנועה בכפר סבא והרגישו שהם עולים על דרך חדשה. אלא שאז היא נכנסה להיריון שני ופוטרה מעבודתה בלי סיבה נראית לעין, ושוב הם נכנסו למעגל הזה של אוברדרפט-הלוואות-אוברדרפט.

והיא בכלל הייתה רוצה להיות אחות. אחות מיילדת... אבל אין לה כסף לשכר לימוד. לא כרגע. אולי אחרי שיגיע הכסף של התביעה. לא מזמן הם זכו בתביעה שהגישו נגד מעביד של בעלה, אחרי

האחריות לטיפול בעוני

האחריות לטיפול בעוני

74.7%

74.7% מהציבור סבור כי הטיפול בבעיית העוני כלל לא נמצא בסדר העדיפות הלאומי של ממשלת ישראל או נמצא בסדר עדיפות נמוך

73.1%

73.1% מהציבור תופסים את העוני, הפערים החברתיים ויוקר המחיה כנושא הדחוף ביותר לטיפול על ידי ממשלת ישראל

9.8%

87.8% מהציבור סבורים כי הממשלה והשלטון המקומי הם אלו שאחראים על טיפול באוכלוסיות החיות בעוני. עם זאת, רק 9.8% מהציבור סבור כי הממשלה והשלטון המקומי הם אלו שבפועל מטפלים בהן

מעל מחצית

מעל מחצית (51.8%) מהציבור מחזיק בדעה כי מדיניות הממשלה גורמת להחרפת מצב העוני

81.3%

81.3% מהציבור פסימי לגבי העתיד, ומעריך כי בעוד עשרים שנה מספר העניים יגדל

82.2%

82.2% מעמותות המזון דיווחו כי חל גידול בדרישה למזון בהשוואה לשנת 2021

5.5%

5.5% בלבד מהמחזור השנתי של עמותות הסיוע מגיע מתמיכה ממשלתית

1.6%

96.9% ממנהלי העמותות סבורים כי הממשלה צריכה לקחת אחריות על הטיפול באי ביטחון תזונתי, אך רק 1.6% מאמינים כי קיים סיכוי גבוה שהיא אכן תעשה זאת בשנים הקרובות

81.9%

81.9% ממנהלי העמותות מעריכים כי מספר האנשים שיזדקקו לסיוע במזון בעוד עשרים שנה יגדל

מדינת ישראל מאופיינת בשיעורי עוני ופוערים חברתיים מהגבוהים במערב, וממוקמת במקום השלישי¹ מהסוף בשיעור העוני לנפשות מבין מדינות ה-OECD, אחרי קוסטה ריקה וארצות הברית (לפי הכנסה נמו). שיעור העוני בקרב נפשות בישראל (על פי שיטת החישוב המאפשרת השוואה למדינות ה-OECD) עומד על 17.3%, בעוד שהממוצע במדינות ה-OECD הינו 11.6%.

העוני הוא תופעה ממושטת בחברה הישראלית, המושפעת מממדים שונים: תעסוקה, השכלה, דיוור, בריאות, חינוך, אי ביטחון תזונתי והתמודדות עם יוקר המחיה. על אף היקף העוני, והעובדה שהוא מצוי בכלל המגזרים בחברה הישראלית, הטיפול בבעיה אינו נמצא בסדר העדיפויות הלאומי והמדיניות הממשלתית אינה תומכת בצמצום פוערים ובטיפול ישיר בעוני. כבר שנים רבות שלממשלות ישראל אין מדיניות סדורה, תוכנית רב שנתית או יעדים לצמצום העוני. יתרה מכך, משרדי ממשלה רבים עושים פעולות שונות שמהותן סיוע לאוכלוסיות מוחלשות, אולם ללא יכולת להשיג יעילות ואפקטיביות מרביים, שכן פעולות אלו אינן מתואמת עם משרדי ממשלה אחרים העוסקים באותם תחומים באופן משיק.

הצבת יעד שנתי לצמצום העוני והפוערים החברתיים, בדומה ליעדי מאקרו אחרים שמציבה הממשלה - לצמיחה, לאבטלה, לגירעון או לאינפלציה, יאפשר לקבל החלטות, לגבש תוכניות ולהקצות משאבים, אשר עשויים לגרום לשינוי מגמה ולהביא לצמצום שיעורי העוני באופן יעיל ואפקטיבי, עקבי ומתמשך על פני שנים, לטובת המשק, המדינה והחברה הישראלית.

בזירה הבין-לאומית אנו עדים ליישום מדיניות חברתית שבראשה המאבק בעוני. האיחוד האירופי פועל בנושא בצורה מוסדרת משנת 2000, ומקדם מדיניות משותפת לפיתוח שמטרתה העיקרית היא צמצום העוני, ובטווח הרחוק - מיגורו. האיחוד האירופי למעשה מעודד הגדרת יעדים משותפים, לאורם כל מדינה מגבשת תוכנית ברמה הלאומית, תוך למידה ממדינות אחרות ויישום התוכניות היעילות ביותר. אירלנד למשל, מפעילה אסטרטגיה לאומית לצמצום העוני משנת 1997, ובשנת 2020 הציבה הממשלה שם יעד להפחתת שיעור העוני ל-2% ומטה עד לשנת 2025.

מדינות רבות נוקטות במדיניות של הצבת יעדים ברורים ומדידים לצמצום העוני כחלק מיישום יעדי פיתוח בר קיימא של האו"ם (SDG) כאשר היעד הראשון הוא מיגור העוני - לשים קץ לעוני בכל צורותיו בכל מקום. מטרתו של סעיף 2, ביעד זה, היא לצמצם לפחות במחצית את שיעור הגברים, הנשים והילדים החיים בעוני, על כל ממדיו, על פי ההגדרות הלאומיות עד שנת 2030.

1 נדלה מאתר ה-OECD ב-24.10.22 לפי הנתונים העדכניים הזמינים לגבי כל מדינה (2017-2021), הנתונים על ישראל מתייחסים לשנת 2019.

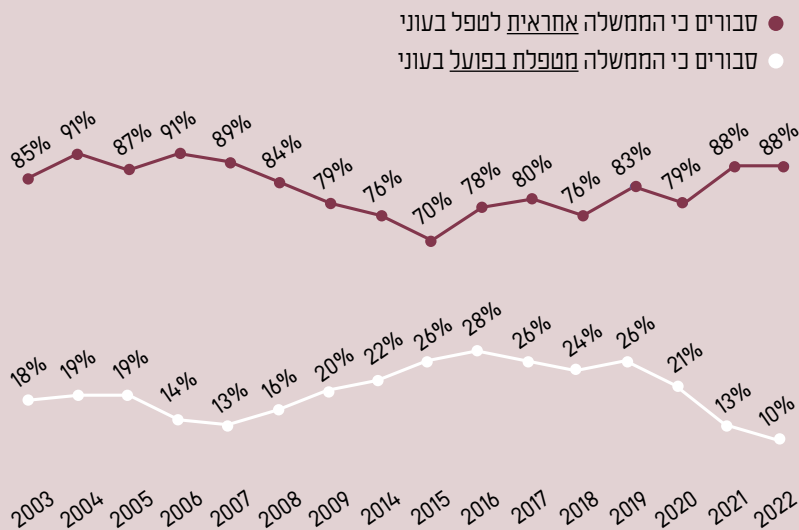
עוני אם כן, הוא תוצאה ישירה של מדיניות ממשלתית, אשר עלולה להוביל לפערים גדולים בחינוך, לנגישות נמוכה לשירותי בריאות, לדיור לא ראוי, לתעסוקה בשכר נמוך, לאי ביטחון תזונתי חמור ולחוסר יכולת של האוכלוסייה להתמודד עם יוקר המחיה. ההזנחה של סוגיית העוני משפיעה על החוסן של החברה הישראלית, מובילה להדרה של האוכלוסיות המוחלשות מהחיים החברתיים ומונעת מהן לשפר את מצבן. צמצום העוני הוא אינטרס לאומי, הן בהיבטים של שוויון, צדק חלוקתי וחוסן חברתי, והן בהיבטים של עלות כלכלית, פריון, תל"ג וצמיחה.

במהלך עשרים השנים האחרונות ניתן לראות, כי הרוב המוחלט (80.4% בממוצע) של הציבור סבור כי הטיפול בתופעת העוני ובאוכלוסיות החיות בעוני הוא באחריותה של הממשלה. בשנת 2022 87.8% מהציבור סבר כך, בהשוואה ל-84.8% ב-2003. יחד עם זאת, לאורך השנים הללו, בממוצע רק כחמישית (19.8%) מהציבור סבר כי הממשלה היא זו שבפועל מטפלת בנושא העוני ובאוכלוסיות החיות במצב זה. ב-2022 סברו כך 9.8% מהציבור, השיעור הנמוך ביותר שנצפה מזה עשרים שנה, בהשוואה ל-17.7% ב-2003. בשנת 2016 נצפה השיעור הגבוה ביותר והוא עמד על 27.9%, נמוך כמעט פי 3 מאלו שסברו שהממשלה אחראית לטיפול בעוני (78.4%) בשנה זו.

בנוסף לכך שמרבית הציבור סבור כי הממשלה איננה מטפלת בפועל בבעיית העוני ובאוכלוסיות החיות בעוני, במהלך 2022 מעל למחצית (51.8%) מהציבור חשבו כי מדיניות הממשלה אף גורמת להחרפת מצב העוני כפי שנמצא גם ב-2003 (50.5%). עם זאת, ניתן לראות ירידה משמעותית ומדאיגה (בשיעור 63.1%) באמונה של הציבור כי מדיניות הממשלה מסייעת לפתור את בעיית העוני, ב-2022 רק 6.2% מהציבור מאמינים בכך בהשוואה ל-16.8% ב-2003.

במהלך השנים הללו, החל מפברואר 2003 התחלפו בישראל 8 ממשלות, לרבות האחרונה, הממשלה ה-37. **למרות התחלופה הגבוהה ניתן לראות כי הציבור סבור שרוב הממשלות אינן פועלות באופן מיטבי על מנת לטפל בבעיית העוני ולדאוג לאוכלוסיות החיות במצוקה כלכלית.**

תפיסת הממשלה כגורם האחראי לטיפול בעוני / מטפל בפועל בבעיית העוני

* מתוך סקר תפיסות הציבור

** לאורך השנים השתנה מעט נוסח השאלה וכן נוסח התשובות

*** השנים 2010-2013 הושמטו מהגרף מכיוון שבשנים אלו נשאלה רק אחת מהשאלות או שהשאלה לא נשאלה כלל

תפיסות הציבור לגבי מצב העוני והטיפול בו

חששות הציבור להיקלע למצוקה כלכלית נובעים בין היתר מהשפעת עליות המחירים אשר התרחשו מתחילת השנה. מעל מחצית (53.4%) מהציבור ציינו כי קנו פחות מזון או מוצרי צריכה ו/או קנו מוצרים זולים יותר, 42.8% העידו כי ההוצאות שלהם גדלו, 20.3% ציינו שהשתמשו בחסכונות, 20.1% הקטינו את ההוצאות החיוניות (דיוור, תשלומי חשבונות, מסגרות לילדים), 16.7% הפסיקו להפקיד לחיסכון או הקטינו את הסכום המופקד, 16.5% נטלו הלוואות, 13.9% הגדילו את הגרעון בחשבון הבנק (המינוס) ו-6.4% דחו את תשלומי המשכנתה או עשו פריסה מחודשת של התשלומים. 8.6% בלבד מהציבור ציינו כי עליית המחירים לא השפיעה עליהם כלל.

כשלושה רבעים (73.1%) מהציבור תופסים את העוני, הפערים החברתיים ויוקר המחיה כנושא הדחוף ביותר לטיפול על ידי ממשלת ישראל. נושא זה נמצא בפער משמעותי מהנושא השני הנתפס כדחוף ביותר - ביטחון המדינה והסכסוך הישראלי-פלסטיני, 39.9%. בעיית הקיטוב, האלימות והגזענות בחברה הישראלית נתפסת כנושא השלישי בחשיבותו על ידי 37.9% מהציבור.

נראה כי העוני, הפערים החברתיים ויוקר המחיה מעסיקים חלק נרחב מהישראלים. **כמעט מחצית מהציבור (46.1%) חוששים שהם ו/או משפחתם עלולים להידרדר למצוקה כלכלית בשנה הקרובה** (11.4% חוששים מאוד ו-34.7% די חוששים), בשעה שרק 15.5% לא חוששים כלל להיקלע למצוקה כלכלית.

מבין הנושאים הבאים, מהו לדעתך הנושא הדחוף ביותר בו צריכה הממשלה לטפל?

סך הכל	במקום השני	במקום הראשון	
73.1%	16.5%	56.6%	עוני, פערים חברתיים ויוקר המחיה
39.9%	24.2%	15.7%	ביטחון המדינה והסכסוך הישראלי-פלסטיני
37.9%	24.4%	13.5%	הקיטוב, האלימות והגזענות בחברה הישראלית
23.9%	18.9%	5%	מערכת החינוך
18.2%	12.6%	5.6%	שקיפות ציבורית ומלחמה בשחיתות
6.6%	3.2%	3.4%	אחר
0.4%	0.2%	0.2%	מסרב/ת לענות

* מתוך סקר תפיסות הציבור

באיזה אופן עליית המחירים מתחילת השנה משפיעה על ההתנהלות הכלכלית שלך או של משפחתך?

20.3%

משתמשים/ים
בחסכונות

42.8%

ההוצאות
שלי/שלנו גדלו

51%

מרשה/ים לעצמנו
פחות מותרות כגון:
בילוי, פנאי, חופשות,
מסעדות וכי'

53.4%

קונה/ים פחות
מזון ומוצרי צריכה
או קונה/ים מוצרים
זולים יותר

13.9%

יוצר/ים או מגדיל/ים
את הגרעון בחשבון
הבנק (מינוס)

16.5%

נוטל/ים הלוואות

16.7%

מפסיק/ים את
ההפקדות לחיסכון
או מקטין/ים את
הסכום של ההפקדות

20.1%

מקטין/ים את
ההוצאות החיוניות

8.6%

עליית המחירים
לא משפיעה עלי
או על משפחתי

1.6%

אחר

6.4%

דוחה/ים תשלומי
משכנתה או עושה/ים
פריסה מחודשת

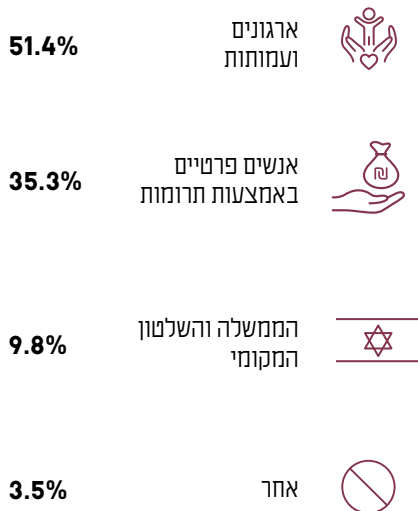
* מתוך סקר תפיסות הציבור

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מתשובה אחת

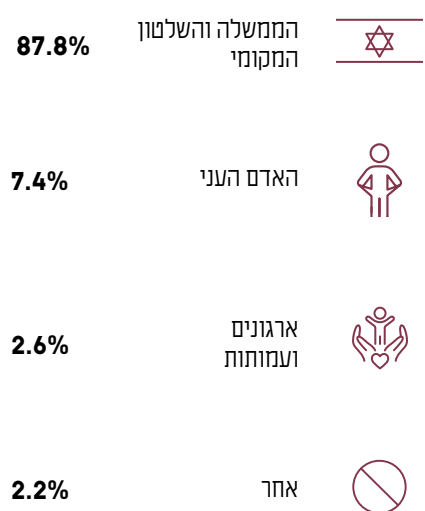
החיות בעוני. מעל מחצית מהציבור (51.4%) סבורים כי מי שמטפל בפועל יותר מכולם באוכלוסיות החיות בעוני הם ארגונים ועמותות, כלומר ארגוני החברה האזרחית במגזר השלישי.

רוב הציבור (87.8%) סבור כי הממשלה היא זו שאחראית למפל באוכלוסיות החיות בעוני, יותר מכל גורם אחר. עם זאת, רק 9.8% מהציבור סבור כי הממשלה היא זו שמטפלת בפועל באוכלוסיות

מיהו לדעתך, הגורם שבפועל מטפל יותר מכולם באוכלוסיות החיות בעוני בישראל?

מיהו לדעתך, הגורם האחראי לטיפול באוכלוסיות החיות בעוני בישראל?

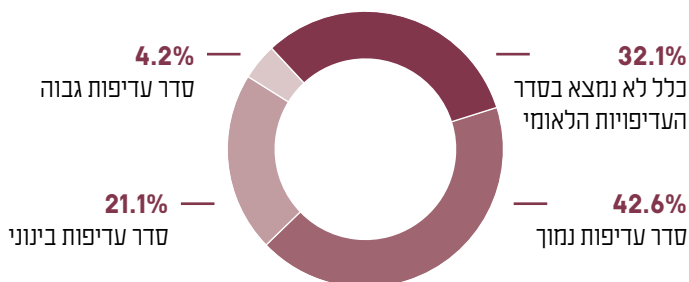

* מתוך סקר תפיסות הציבור

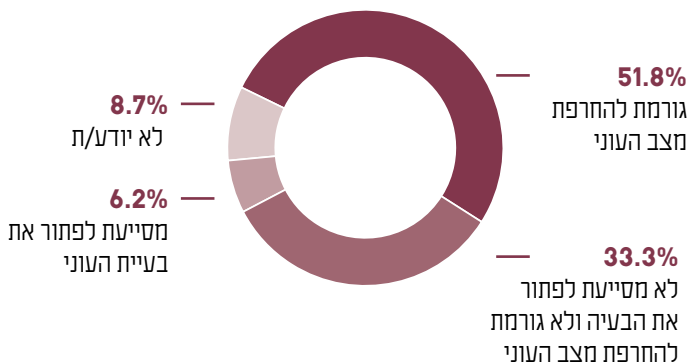
44.4% מהציבור מאמין כי ההשקעה בהורדת יוקר המחיה תוביל להיחלצות מעוני בצורה הטובה ביותר, עלייה בשיעור של 18.4% משנת 2021 (37.5%). שיטת (16.7%) סבורים כי יצירת מקומות תעסוקה והכשרות מקצועיות יובילו להיחלצות מהעוני, ירידה משמעותית (בשיעור של 34%) משנת 2021 בה כרבע (25.3%) סברו כך. 13.3% סבורים כי העלאת שכר המינימום היא התחום שיש להשקיע בו במידה הרבה ביותר ו-8% חושבים שהעלאת הקצבאות הוא הנושא שבו יש להתמקד.

כשלושה רבעים (74.7%) מהציבור סבורים כי הטיפול בבעיית העוני כלל לא נמצא בסדר העדיפות הלאומי של ממשלת ישראל או נמצא בסדר עדיפות נמוך, 4.2% בלבד מהציבור חושב כי הנושא נמצא בסדר עדיפות גבוה. מעל מחצית (51.8%) מהציבור מחזיק בדעה כי מדיניות הממשלה אף מחריפה את מצב העוני. רק 6.2% מהציבור סבור כי מדיניות הממשלה מסייעת לפתור את הבעיה.

בסדר העדיפויות הלאומי של ממשלת ישראל הנוכחית, היכן ממוקם לדעתך הטיפול בבעיית העוני?

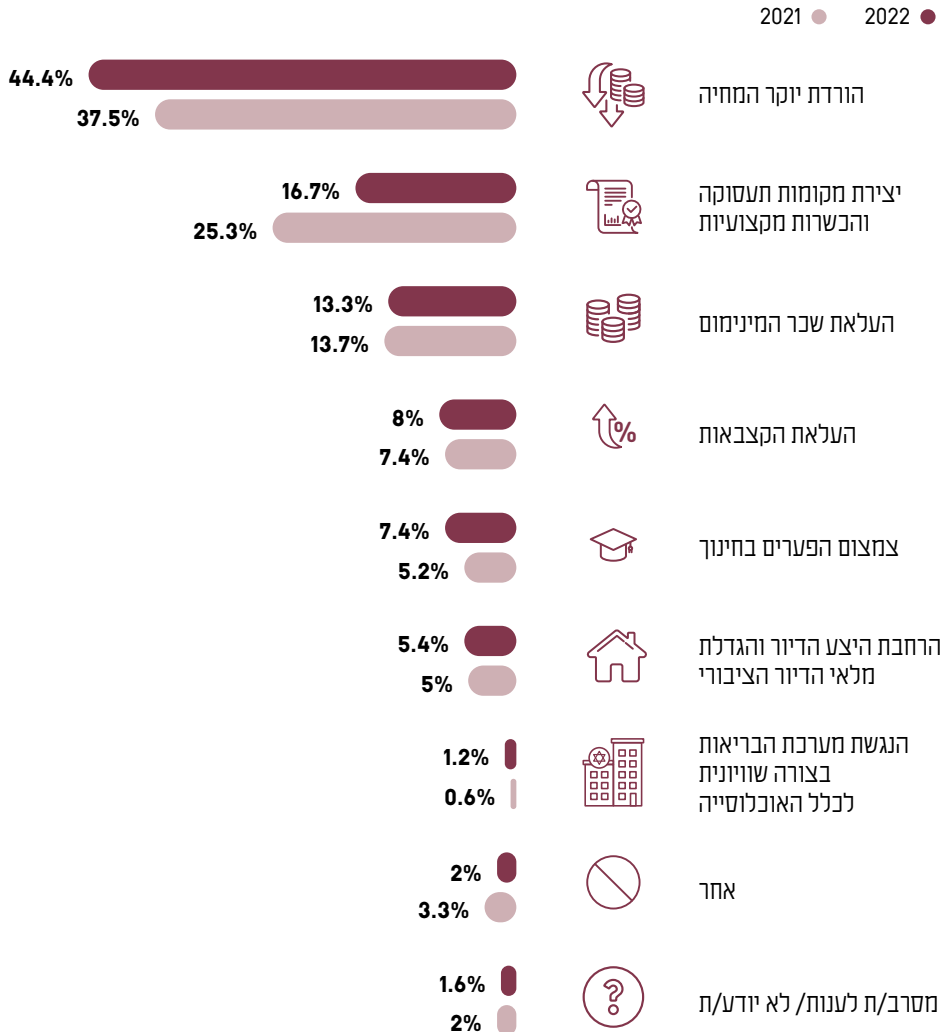

מהו ההיגד שאיתו את/ה הכי מסכים/ה בקשר להשפעת מדיניות הממשלה על מצב העוני בישראל?

• מתוך סקר תפישות הציבור

מהו לדעתך התחום שהשקעה בו תוביל להיחלצות מהעוני בצורה הטובה ביותר?

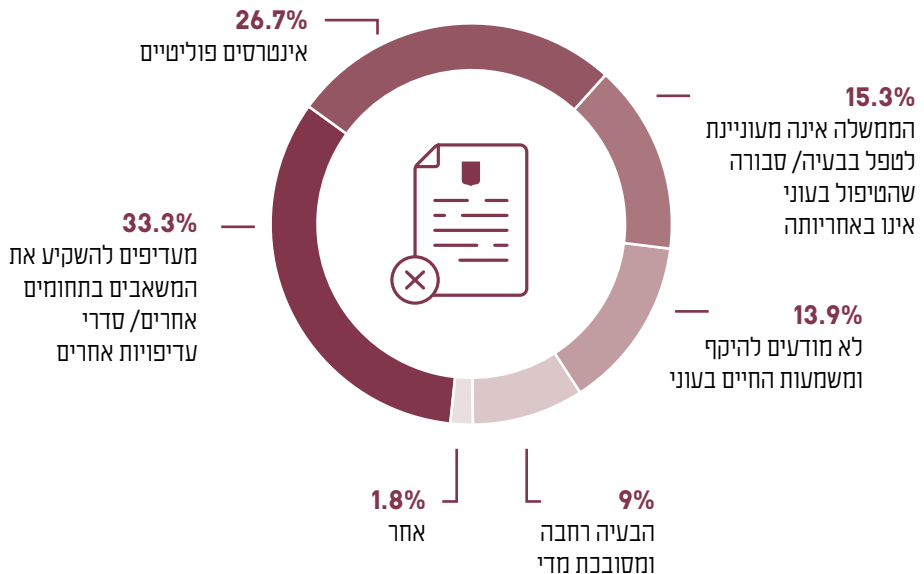

* מתוך סקר תפיסות הציבור

כשלושה רבעים (73.9%) מהציבור סבורים כי מאוד חשוב להציב יעד ממשלתי לטיפול בעוני כדי לצמצם את שיעורי העוני ואילו 23.5% חושבים כי הדבר חשוב במידה מסוימת. כמו כן הרוב המוחלט (86.9%) של הציבור מסכים שהממשלה תקצה 7 מיליארד ש"ח בשנה, כדי לצמצם את שיעורי העוני ובכך תגיע תוך עשור למחצית שיעורי העוני במערב (כפי שהמליצה הוועדה למלחמה בעוני), גם בידיעה שהדבר יבוא על חשבון טיפול בנושאים אחרים.

הגדרת תוכנית ממשלתית סדורה למאבק בעוני והצבת יעדים מדידים וברורים הם צעדים נדרשים לטיפול בבעיה, אך בפועל, כאמור, אין תוכנית ממשלתית מעין זו, ושליש מהציבור חושב כי הסיבה העיקרית לכך, היא כי הממשלה מעדיפה להשקיע את המשאבים בתחומים אחרים. מעל רבע (26.7%) סבורים כי הסיבה נעוצה באינטרסים פוליטיים, כשביעית (15.3%) חושבים שהממשלה לא מעוניינת לטפל בבעיה ו/או לא חושבת שהנושא נמצא באחריותה, 13.9% חושבים כי בממשלה לא מודעים להיקף ומשמעות החיים בעוני ו-9% נוספים סבורים שהסיבה לכך היא שהבעיה רחבה וסבוכה מדי.

מהי לדעתך הסיבה העיקרית בגללה אין תוכנית ממשלתית לאומית לצמצום העוני?

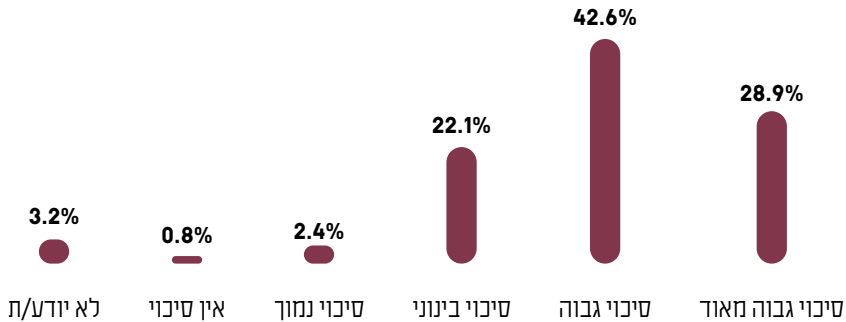

בבעיה, לא מפתיע אפוא שרוב (81.3%) הציבור פסימי לגבי העתיד, ומעריך כי בעוד עשרים שנה מספר העניים יגדל, 37.1% מעריכים כי מספר העניים יגדל בצורה משמעותית 1-44.2% מעריכים כי מספרם יגדל בצורה מסוימת. 3.8% בלבד מאמינים כי מספר העניים יקטן (בצורה משמעותית או מסוימת), השאר, 14.9%, מאמינים כי המצב יישאר ללא שינוי.

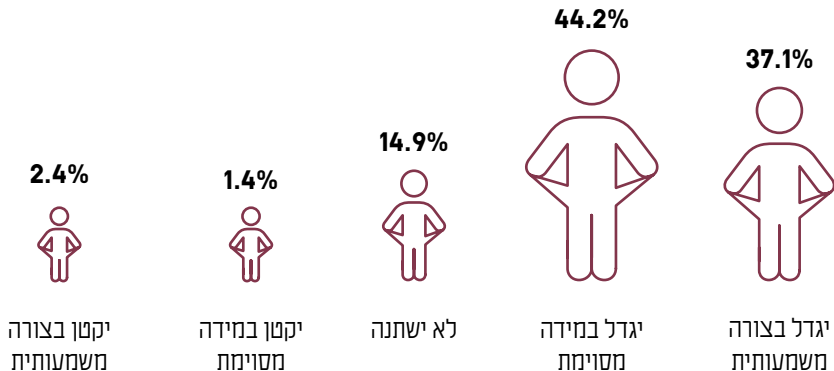
מעל מחצית מהציבור (55.4%) מכירים אישית אדם החי במצוקה כלכלית, וכמעט שלושה רבעים (71.5%) מאמינים כי יש סיכוי גבוה או גבוה מאוד שילד שגדל בעוני יהיה בעתיד מבוגר עני.

לאור ההיכרות האישית של הציבור עם מצב העוני ותפיסתם לגבי מוביליות חברתית ולגבי טיפול הממשלה

לדעתך, מהם סיכויי של ילד הגדל במשפחה ענייה, להפוך להיות מבוגר עני בעתיד?

לדעתך, בעוד 20 שנים מהיום מספר העניים:

פעילות עמותות המזון

כלכלי יעיל, אשר ממנף באופן מקסימלי את ההשקעה: על כל שקל שמושקע בתשתיות, בתפעול ובלוגיסטיקה, מחולק מזון בשווי 9 ש. מזון שמקורו בהצללת מזון, מהווה גם הזדמנות מצוינת לשימוש במשאבים קיימים (הגנה על הסביבה עקב הפחתה של הטמנה והשמדת מזון) ומאפשר לסייע ליותר משפחות.

מעל לשליש (36.1%) מהעמותות השותפות של ארגון לתת מחלקות מזון בתדירות של פעם ביום. החלוקה היומית התגברה באופן משמעותי במהלך השנים האחרונות: בשנת 2019 פחות מרבע (22.4%) מהעמותות חילקו מזון על בסיס יומי, ב-2020 28% וב-2021 32.1%.

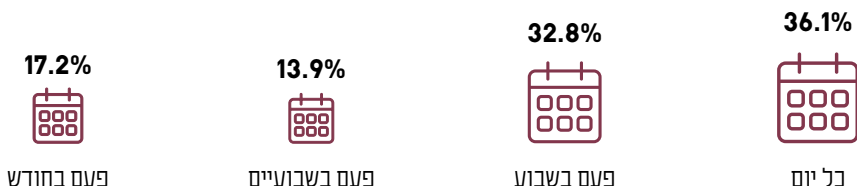
כשליש מהעמותות (32.8%) מחלקות מזון בתדירות של פעם בשבוע, 13.9% פעם בשבועיים ו-17.2% פעם בחודש.

העמותות נוקטות דרכים מגוונות כדי לשמור על כבוד הנתמכים: 91.5% שומרים על חיסיון שמות הנתמכים והמידע, 64.3% מקיימות חלוקה מכבדת בתוך מבנה העמותה, 62% מקיימות חלוקה ישירה לבתים באמצעות מתנדבים, 31.8% מתאימות את הרכב סל המזון לצרכי הנתמכים ו-7.8% נוקטות באמצעים אחרים כגון: הזמנה דרך אפליקציה, פיצול ימי החלוקה כדי לא ליצור תורים, וחלוקת מזון בתצורה של סופרמרקט.

כתוצאה מאוזלת ידן של ממשלות ישראל בטיפול בבעיית העוני ואי הביטחון התזונתי, הוקמו מאות ארגונים אזרחיים הפועלים לצמצום העוני וכן עמותות ובתי תמחוי העוסקים בחלוקת מזון וממלאים את החלל הריק שמוותרת המדינה. **ארגון לתת פועל מזה 26 שנה כבנק מזון ארצי וארגון גג לכ-210 עמותות שותפות הפעילות ב-125 יישובים בכלל המגזרים בחברה הישראלית. כחלק מהפעילות, מחולק מזון באופן קבוע ושוטף לכ-95,000 משפחות נזקקות שחיות באי ביטחון תזונתי חמור, באמצעות רשת העמותות השותפות.**

חלוקת המזון נעשית בהתאם לערכים ולנורמות ההתנהגות המושרשים בקוד האתי של ארגון לתת ועמותות המזון השותפות, תוך שמירה על כבוד אישי ודאגה לביטחונם התזונתי של נתמכי הסיוע בהיבטים של תדירות ואופן חלוקת המזון, וכן בהיבטים של תזונה מאוזנת, איכותית ומגוונת, הכוללת בין היתר, חלבון טרי (עופות, דגים ומוצרי חלב), מוצרי בסיס יבשים ועוד. לתת הוא ארגון הגג ובנק המזון היחיד בישראל אשר מבצע רכש מזון מרוכז בהיקפים גדולים, הנשען על מוצרים איכותיים בעלי ערכים תזונתיים גבוהים, וכך הוא מצליח לדאוג לבסיס תזונתי איכותי של סל המזון. תפיסת ההפעלה המרכזית של לתת, מבוססת על הצלת מזון, שהינה מודל

באיזו תדירות מעניקה העמותה סיוע במזון לנזקקים?

באילו מהאמצעים הבאים נוקטת העמותה על מנת לשמור על כבוד הנתמכים?

62%

העמותה מקיימת
חלוקה ישירה לבתים
באמצעות מתנדבים

64.3%

העמותה מקיימת
חלוקה מכבדת בתוך
מבנה העמותה

91.5%

העמותה שומרת
על חיסיון שמות
הנתמכים והמידע

7.8%

אחר

31.8%

העמותה מתאימה
את הרכב סל המזון
לצרכי הנתמכים

* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון

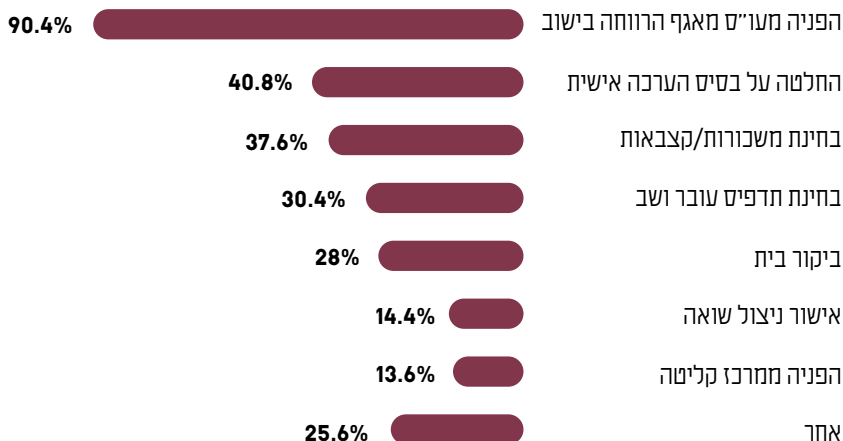
** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מתשובה אחת

בקרב רוב (82.2%) העמותות חל גידול בדרישת הנזקקים למזון בשנת 2022 בהשוואה לשנת 2021, בממוצע, מדובר על גידול של כ-23.2% בדרישה למזון.

עמותות הסיוע מבצעות בדיקות שונות, על מנת לבחון את ההתאמה של הפונים לקבלת סיוע. ברוב (90.4%) העמותות הבדיקה להתאמה לסיוע נעשית על ידי הפניה מעובד/ת סוציאלי/ת מהאגף לשירותים חברתיים ברשות המקומית. כמו כן, העמותות מתבססות על הערכה אישית, בחינת רמת השתכרות או קצבאות, בדיקת תדפיס עובר ושב, ביקור בית, אישור ניצול/ת שואה, הפניה ממרכז קליטה וכן בהתאם לצורך גם אישורים מביטוח לאומי, הפניה מבתי ספר, הפניה של אנשים פרטיים ועוד.

במסגרת מחקר שנערך במעבדה החברתית של ארגון לתת יחד עם מכון ERI, נמצא כי ישנו קשר חזק בין צריכה קבועה של חלבון מהחי למצב הביטחון התזונתי. בנוסף, נמצאה השפעה חיובית למתן חופש בחירה בהרכב סל המוצרים אותן צורכות המשפחות. **מעל למחצית (54.2%) מהעמותות השותפות מחלקות לפחות פעם בחודש חלבון מן החי** (עוף, בשר, דגים וכו'), למרות העלויות הגבוהות של מוצרים אלו והודות לרכש ולמשאבים שמפנה ארגון לתת לתחום זה. הרוב המוחלט של מנהלי העמותות (86.2%) העריכו כי החלבון מהחי שמחלקת העמותה מסייע לביטחון התזונתי של הנתמכים במידה רבה או רבה מאוד. כשתי חמישיות (38.1%) מהעמותות מאפשרות למשפחות הנתמכות בחירה (מלאה או חלקית) של המוצרים שהן מקבלות מהעמותות.

כיצד נבדקת ההתאמה לסיוע?

* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שהיה ניתן לציין יותר מתשובה אחת

שהשתייכו למעמד הביניים והידרדרו למצוקה בשלוש השנים האחרונות. להערכת מנהלי העמותות, מעל למחצית (52.2%) מהמשפחות הנתמכות על ידיהן הן משפחות עובדות, כלומר יש לפחות מפרנס אחד במשק הבית. לפי דיווחי מנהלי העמותות, פחות מעשירית (8.2%) מהנתמכים בלבד הפסיקו להזדקק לתמיכת העמותה בשל שיפור במצבם בשלוש השנים האחרונות.

לעמותות הסיוע פונות האוכלוסיות המוחלשות והפגיעות ביותר בחברה הישראלית. הייצוג הגבוה ביותר הוא של משפחות ברוכות ילדים (40.8%), לאחריו משפחות יחידניות ואוכלוסיית הקשישים וניצולי השואה, להן שיעור זהה (25.6%). נכים ואנשים עם מוגבלויות מהווים כחמישית (21%) ממקבלי הסיוע, וכך גם עולים חדשים (20.3%). 18.4% מהפונים הם משפחות או פרטים

בקרב רוב (82.2%) העמותות חל גידול בדרישת הנזקים למזון בשנת 2022 בהשוואה לשנת 2021, בממוצע, מדובר על גידול של כ-23.2% בדרישה למזון

בהתייחס לכל אחת מהקבוצות הבאות, ציין/י את השיעור שהן מהוות מכלל הנזקים הפונים לקבלת סיוע מהעמותה

25.6%

קשישים וניצולי שואה

25.6%

משפחות חד הוריות

40.8%

משפחות ברוכות ילדים

18.4%

פונים שהידרדרו למצוקה
ב-3 השנים האחרונות

20.3%

עולים חדשים

21%

נכים ובעלי מוגבלויות

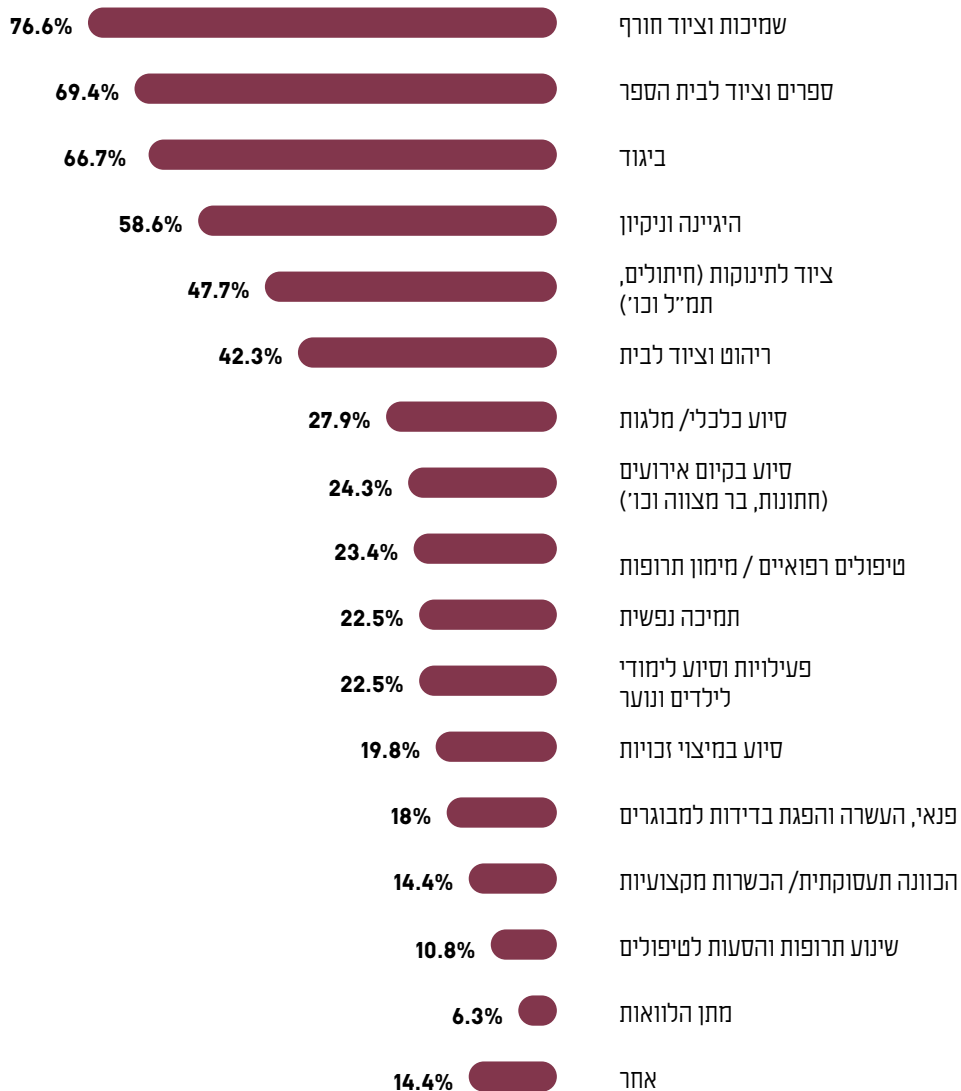
* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון

** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שהיה ניתן לציין יותר מתשובה אחת

הצרכים הבולטים, אשר לדעת מנהלי העמותות קיימים בקרב הנתמכים במידה רבה או רבה מאוד, הם: סיוע מוגבר במזון (89.7%), מוצרי היגיינה וניקיון (61.9%), ציוד לימודי לבית הספר (51.6%), ציוד לחינוקות (50%), תשלום חשבונות שוטפים (32.5%), סיוע ברכישת תרופות וטיפול רפואיים (27.8%), בחירה חופשית של המזון הניתן מהעמותה (34.1%) ותמיכה נפשית (22.2%).

בשל מגוון המשפחות הפונות לסיוע וריבוי האתגרים עימן הן נאלצות להתמודד, 87.5% מהעמותות מעניקות מוצרים או שירותים נוספים, מעבר למזון. השירותים הנוספים הנפוצים ביותר הם: סיוע בשמיכות וציוד חורף (76.6%), ספרים וציוד לבית הספר (69.4%), ביגוד (66.7%), היגיינה וניקיון (58.6%), ציוד לחינוקות, לרבות חיתולים ותרכובת מזון (47.7%) וריהוט וציוד לבית (42.3%).

מהם המוצרים/ שירותים הנוספים שהעמותה מספקת?

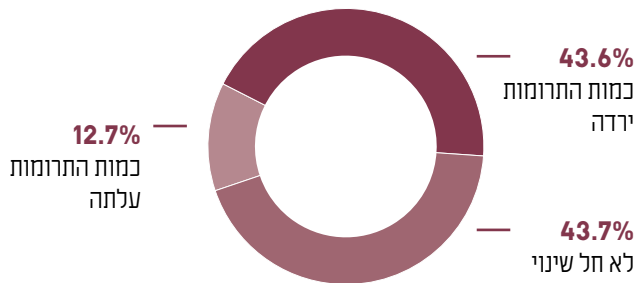
* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון; מתוך העמותות המעניקות סיוע נוסף מלבד מזון
 ** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שהיה ניתן לציין יותר מתשובה אחת

מקורות המימון והמזון של העמותות

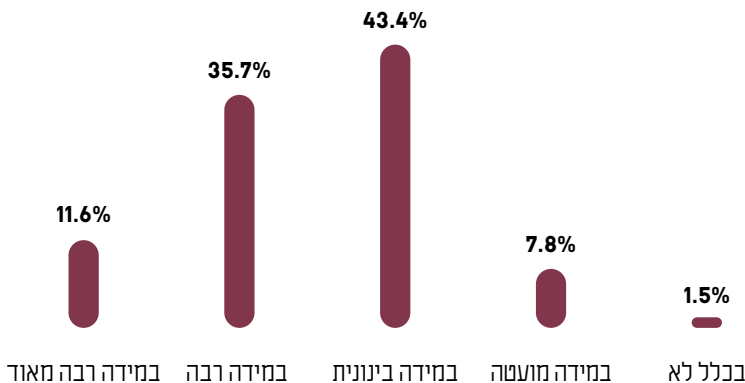
כי לא חל שינוי. בעקבות התמיכה הממשלתית המועטה והירידה בתרומות, פחות ממחצית (47.3%) ממנהלי העמותות מעריכים כי העמותה יציבה מבחינה כלכלית במידה רבה או רבה מאוד.

בממוצע, 5.5% מהמחזור של העמותות השותפות מגיע מתמיכה ממשלתית, בדומה לשנתיים האחרונות. 43.6% ממנהלי העמותות ציינו כי חלה ירידה בכמות התרומות הכספיות בשנה האחרונה ושיעור דומה (43.7%) ציינו

האם חל שינוי בכמות התרומות הכספיות שהגיעו לעמותה בשנה האחרונה?

באיזו מידה להערכתך העמותה יציבה מבחינה כלכלית?

מקורו ברכש עצמי, 9.1% ממפעלים ויצרני מזון ארציים ו/או עסקים מקומיים (מאפיות, מסעדות, מלונות וכו') ו-8.6% ממקורות אחרים כגון: אנשים פרטיים, עמותות אחרות ועוד.

כשני שלישי (63.6%) ממנהלי העמותות העידו כי במידה וארגון לתת לא יוכל להמשיך לתמוך בעמותה הם יאלצו לצמצם את כמות המזון, 55% העידו כי יאלצו להוריד באופן יזום נתמכים מהסיוע השוטף ו-13.2% אף ציינו כי יאלצו להפסיק את פעילות העמותה לחלוטין.

מעל מחצית (57.4%) מהעמותות מקבלות סיוע מהרשות המקומית בהן פועלות. מתוך עמותות אלו, 55.4% מקבלות תמיכה כספית, 44.6% מקבלות הנחה בארנונה, 41.9% מקבלות סיוע במבנה לצורך פעילותן, 21.6% מקבלות סיוע במתנדבים, 10.8% מקבלות סיוע בשינוע ו/או בתשלום חשבונות שוטפים כמו מים וחשמל ורק 4.1% מקבלות סיוע במזון.

56.2% מהמזון שמחלקות העמותות מגיע מארגוני הגג (40% מארגון לתת ו-16.2% מעמותות לקט), 26.1%

איזה סוג תמיכה / סיוע קיבלתם מהרשות המקומית בשנה האחרונה?

21.6%

מתנדבים

41.9%

מבנה

44.6%

הנחה בארנונה

55.4%

תמיכה כספית

4.1%

מזון

10.8%

תשלום חשבונות

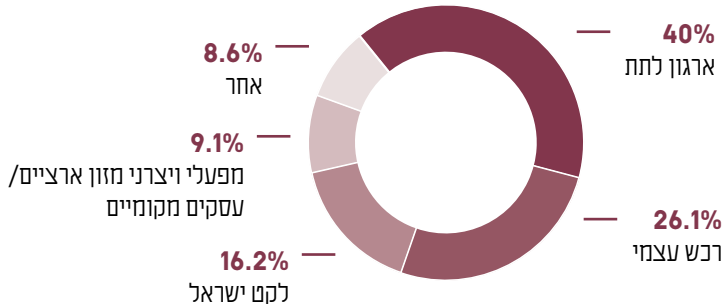
10.8%

סיוע בשינוע

* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון; מתוך העמותות שמקבלות סיוע מהרשות המקומית
** הסכום גבוה מ-100% מכיוון שניתן היה לציין יותר מתשובה אחת

מתוך כלל המזון שהעמותה מחלקת, איזה אחוז מגיע מהגופים הבאים?

* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון

תפיסות בקרב מנהלי העמותות

כשני שלישי (67.4%) ממנהלי העמותות מחזיקים בדעה כי המדינה צריכה לקחת אחריות מלאה על הטיפול באי ביטחון תזונתי ועוד 29.5% סבורים שהמדינה צריכה לקחת אחריות, אך לא באופן מלא. רק 3.1% סבורים כי המדינה לא צריכה לקחת אחריות כלל על נושא הביטחון התזונתי. יחד עם זאת, מעל לשלושה רבעים (76.8%) מעריכים כי אין סיכוי או יש סיכוי נמוך שהממשלה תיקח אחריות מלאה על הטיפול באי ביטחון תזונתי ב-5 עד 10 השנים הקרובות. רק 1.6% מאמינים כי יש סיכוי גבוה שזה יקרה.

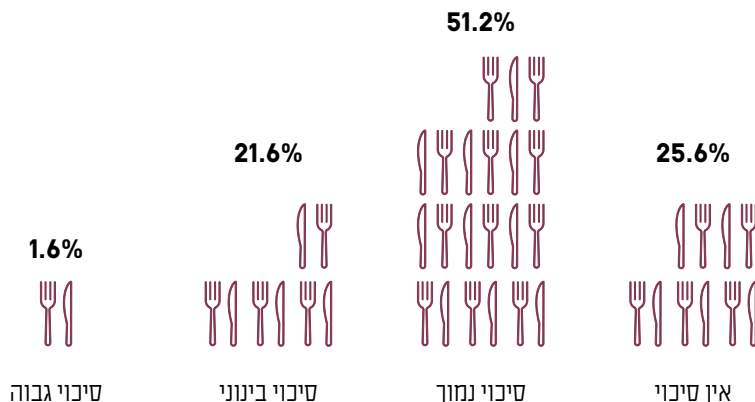
מרבית (80.6%) מנהלי העמותות מאמינים כי פעילות העמותה משפרת את חיי הנתמכים במידה רבה או רבה מאוד. ההיכרות עם הנתמכים בשטח מחד והפסימיות לגבי נטילת אחריות ממשלתית על נושא הביטחון התזונתי מאידך, גורמים ל-81.9% ממנהלי העמותות להעריך כי מספר האנשים שידקקו לסיוע במזון בעוד עשרים שנה יגדל במידה משמעותית או במידה מסוימת. רק 3.4% סבורים כי מספר הנזקקים יקטן במידה מה.

מעל לשני שלישי (69.5%) ממנהלי העמותות נמצאים למעלה מ-10 שנים בעמותה, 14.1% מהמנהלים פועלים בעמותה בין 6-10 שנים, 7.8% בין 3-6 שנים ו-8.6% פחות מ-3 שנים. לרוב (85%) מנהלי העמותות יש היכרות אישית עם הפונים לסיוע, 66.7% מכירים את מרבית נתמכי הסיוע בשמותיהם הפרטיים ו-18.3% מכירים את הנתמכים בפנים ויודעים את סיפורם האישי ו/או היכן הם מתגוררים. 58.6% מהמנהלים מציינים כי משפחתם מעורבת במידה רבה או רבה מאוד בפעילות העמותה.

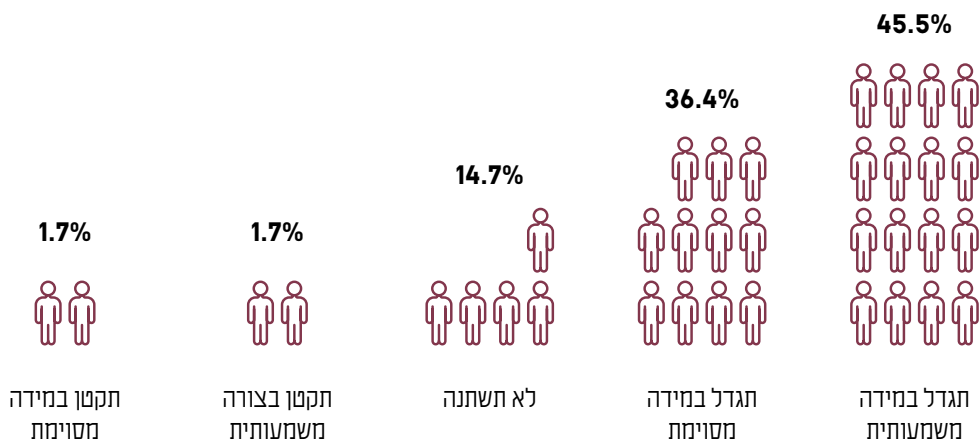
הרוב המוחלט (93.8%) מקרב מנהלי העמותות סבורים כי הזכות למזון ולביטחון תזונתי צריכה להיות זכות יסוד, במסגרת חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו בדומה לציבור הכללי (92.6%).

84.3% מבין מנהלי עמותות הסיוע, סבורים שפעילות העמותה לא תשתנה בעקבות הרחבת המיזם הלאומי לביטחון תזונתי (מתעתד לסיוע לכ-26,000 משפחות) שמפעיל משרד הרווחה והביטחון החברתי, משום שיש עוד עשרות אלפי משפחות באי ביטחון תזונתי שאינן מקבלות מענה.

מה להערכתך, הסיכוי שהממשלה תיקח אחריות מלאה על הטיפול באי ביטחון תזונתי ב-10-5 השנים הקרובות?

לדעתך, בעוד עשרים שנה מהיום כמות האנשים שתזדקק לסיוע במזון:

* מתוך סקר מגמות הסיוע בעמותות המזון

מדיניות מאקרו-חברתית לצמצום העוני והפערים החברתיים

ארגון לתת פועל כשני עשורים להובלת שינוי בסדר העדיפויות הלאומי באמצעות פעולות מול מקבלי ההחלטות, וימשיך בכך עד שהממשלה תיקח אחריות כוללת ותביא לצמצום ממדי העוני, אי השוויון והפערים החברתיים.

מצב העוני ואי הביטחון התזונתי במדינה, מדגיש את הצורך הבלתי נמנע להתמודד באופן אפקטיבי עם הטיפול בבעיית העוני, ועל כן אנו מאמינים כי יש לנקוט בצעדים הבאים:

1. הצבת **יעד לאומי לצמצום העוני והפערים החברתיים**, בדומה ליעדי מאקרו אחרים שמציבה הממשלה - לצמיחה, לאבטלה, לגידעון ולאינפלציה, על מנת להגיע לשיעורי העוני הממוצעים ב-OECD בתוך עשור.
2. הקמת **גוף מתכלל למאבק בעוני** אשר יהא אחראי על גיבוש תוכנית ממשלתית רב שנתית לצמצום העוני והמלצות מדיניות לטיפול בעוני, וכן תכלול ויצירת סינרגיה בין משרדי הממשלה שתחומי פעילותם משפיעים על אוכלוסיות עניות.
3. אימוץ כלל מסקנות הוועדה למלחמה בעוני (ועדת אללוף, 2014) - חקיקתן או אישורן בהחלטת ממשלה.
4. הקצאת 1.5% מתקציב המדינה (בבסיס התקציב) לטיפול בבעיית העוני.
5. הקצאת 2.5 מיליארד ש"ח בבסיס תקציב המדינה לטיפול באי ביטחון תזונתי.
6. עידוד תחום **הצלת המזון** ככלי משמעותי לצמצום אי ביטחון תזונתי, תוך שימוש במשאבים קיימים. בין היתר, מתן תמריצים לאופים מצילי מזון והגדלת שיעור הזיכוי במס על הצלת מזון.

רשימת עמותות שותפות

עיר	עמותה	טלפון	כתובת
אום אל פאחם, כפר ברע, כפר יפיע	אמנינא	04-6715498	שכונת עין גראר (אלשאג'ור)
אופקים	בית התבשיל	08-9987770	המלאכה 14
אור יהודה	תומכי תמימים אור יהודה	050-4749770	מעלה המגדל 6
אור יהודה	נכ"ח-ס"ח	*3767	מושב יד נתן
אור עקיבא	מאיר פנים אור עקיבא	02-5011400	הצבי 11
אזור	למען וביחד	054-3978279	חנה סנש 42
אילת	יד רוז'ה	08-6367119	מרכז סיטי סנטר
אלעד	עורו משנתכם	03-5040720	אבטליון 9
אריאל	חסד לחיים	052-7510002	דרך הנחשונים 100
אשדוד, בית שמש, בני ברק	אהבת חסד	073-7078202	אוהל יהושע 5
אשדוד	עמותת חמ"ד	052-8045045	קיבוץ גלויות 1/22
אשדוד	חסדי איילה	050-7587742	החיד"א 16
אשקלון	מתן בסתר	08-6845935	אליעזר מילורד 11
אשקלון	אורות - הגרעין התורני באשקלון	077-7100613	מרכוס 3
באקה אל גרביה	אלופא ואל אמל (שמחה ותקווה)	04-6382723	באקה אל גרביה
באר שבע	קרן עזרה לעולים נזקקים	08-6276252	ההסתדרות 2
באר שבע	בית מזריה	08-6288812	אברהם אבינו 91
באר שבע	באר שובע	08-6412544	בני אור 68
בית שאן	גמ"ח דרכי ציון	050-6808800	שמעון ויזנטל 1
בית שמש	למען אחי	02-9991553	נחל לכיש 40
בית שמש	העמותה לתפנית בחינוך	02-5806776	גור אריה 7ש
בית שמש	גרעין יחד	055-9998315	היסמין 10א
בית שמש	ארגון ובנה	02-9999830	יצחק רבין 2
ביתר עילית	נהרות יצחק	1800750775	פישל 19

עיר	עמותה	טלפון	כתובת
ביתר עילית	אור רחל אימנו	058-5803947	מהרי"ג 9/ו
בני ברק	יביע אומר - הרב יגאל כהן	03-8000770	הרב עוזיאל 41
בני ברק	חסדי נעמי	03-6777777	בר יוחאי 10
בני ברק	חסדי איתמר	052-7609151	אבוחצרה 16
בני ברק	בית לחם יהודה	03-6281155	שלמה המלך 19
בת ים	עוז מציין	03-6144444	חביבה רייק 3
בת ים	ברכת הכהן	03-5065389	חלמית 7
בת ים	אוהבים	03-6591220	הלפר 27
גזיליס	הקרן לקידום המיעוטים בישראל	04-9563623	אזור התעשיה
ג'סר א-זרקא	המחלקה לשירותים חברתיים	04-6329000	ג'סר א-זרקא
ג'ת המשולש	אלבאיראק - לפיתוח החברה הערבית	077-7030803	ג'ת המשולש
גבעת וושינגטון	חסדי עירית	073-3205050	המרד 21 רחובות
דימונה	מלב אל לב	052-2394007	כובשי אילת 110
דימונה	מאיר פנים דימונה	02-5011400	הצבי 11
דלית אל כרמל	תמיכה קטנה תקווה גדולה	050-5666408	דאלית אל כרמל
דלית אל כרמל	נד"א - נכי דלית אל כרמל	04-8866776	אלבסטין
הוד השרון	רעים	09-7411447	השיקמים 37
הודיה	שבח והודיה	054-4947305	משק 114
הרצליה	מתנדבי הרצליה	052-5653333	הנדיב 49
חדרה	עדות ביהוסף	050-8769308	הנשיא 73
חדרה	מרכז החסד - חב"ד חדרה	04-6342619	הגיבורים 68
חדרה	חסדי תומר	050-8734036	הגיתית 32
חדרה	חכמה ודעת - לב חס	04-6222132	רוטשילד 38
חולון	תנו יד לחבר	03-6517520	ארבע ארצות 24, חולון
חולון	עורו משנתכם	03-5040720	בצלאל 3
חיפה	נותנים באהבה - גמ"ח נוה שאנן	050-6809178	הגליל 58 א'
חיפה	לב ח"ש	04-8672999	יל"ג 7
חיפה	החסד ע"ש כמיל שחאדה	04-8627695	שד' הפלי"ם 10

עיר	עמותה	טלפון	כתובת
חיפה	האגודה למען העיוור	04-8527222	הגפן 32
חיפה	בית התבשיל	050-6848223	הירדן 52
חיפה	מזון לחיים חיפה	04-8621199	מעלות הנביאים 21
חיפה	בית חב"ד לעולי בריה"מ	077-9982432	הרצל 56
חצור הגלילית	עת רחמים	054-4908028	שלמה בן יוסף 531
טבריה	שכן טוב	053-6936806	כלנית 5 רמת אגוז
טבריה	מאיר פנים טבריה	02-5011400	הצבי 11,
מייבה	עמאא	09-8344124	מייבה
מייבה	גמעיית סובול אלסלאם	09-7683184	סמיח אל קאסם
מייבה	אני ואתה לקידום החינוך והתרבות	09-8923838	מייבה
מירה	עמותה למען נזקקים-מירה	09-7937028	באב אלחאן
מירת הכרמל	צדקת אבות	052-6877081	שי עגנון 10
יבנה	בני ברית	08-9422785	האורן 16
יבנה	בית חב"ד יבנה	08-9421665	הזמיר 1 א'
יהוד	בית חב"ד-יהוד	03-5361479	צבי ישי 22
ירוחם	חסדי הרסה	08-6580652	ברקת 39, גבעת זאב
ירוחם	המחלקה לשירותים חברתיים ירוחם	08-6596257	נחל האלה 4, מצפה רמון
ירושלים	תכלית האדם	02-6516325	מרכז ספיר 6
ירושלים	רפואה ושמחה ירושלים	02-8002000	הרטום 9 הר חוצבים
ירושלים	עמותת החסד לב רמות	02-5861456	שכטמן 106/12
ירושלים	עמודי השלום	02-6250808	יפו 212
ירושלים	עזרת אבות	02-5829984	שדרות גולדה מאיר 240
ירושלים	ניצב רפאל	02-6796690	שביל האריה 10
ירושלים	יד עזרא ושולמית	02-5323211	יואל 20
ירושלים	בית חב"ד קמחון	02-5630802	אמדיה 2
ירושלים	בית חב"ד קריית יובל	02-6430222	אורוגווי 1
ירושלים	אור יוסף מרכז תורה וחסד	02-6331792	הרב צדוק וא
כסיפה	השלום	052-2889776	שכ' 45

עיר	עמותה	טלפון	כתובת
כסיפה	המחלקה לשירותים חברתיים כסיפה	08-6643700	כסיפה
כפר חב"ד	אור שמחה כפר חב"ד	03-9606137	אדמור הרי"ף 35
כפר יונה	עזר מנשה קופת העיר	052-4304474	העמק 24
כפר מנדא	המחלקה לשירותים חברתיים	04-9863003	מועצה מקומית
כפר סבא	מרכז ופרצת	09-7680050	רוטשילד 54
כפר סבא	מלוא הטנא	09-7463079	גלר 21
כפר סבא	הזן את הכל - ע"ש פינקרט יעקב ז"ל	09-7652418	הרצל 56/6
כפר סבא	אור מצווה	055-9975691	היוצרים 3
כפר קרע	אלבלד	054-4231562	כפר קרע
כרמיאל	שביל אמונה	053-5210689	הטוחן 2
כרמיאל	עם ישראל מתחברים לנשמה	04-8881050	החרושת 4
כרמיאל+עכו	צלחת חמה (לשובע)	04-9582355	המגל 1, כרמיאל
לוד	מפעל החסד - יד ביד	08-9209000	דרך בית הדין 10
מגדל העמק	ברכת אברהם	04-6670988	קרן היסוד 21/3
מגדל העמק	בית התבשיל טוב וחסד	04-6443533	שלום עליכם 2
מודיעין עילית	שמחת יצחק	050-4133472	נתיבות המשפט 62/4
מזכרת בתיה	בגלל הרוח	054-4223116	גבעתי 17
מעלה אדומים	בית חב"ד מעלה אדומים	02-5354960	נחלים 770
מעלות	מעין הרשב"י	053-278-7808	מרכז מסחרי ישן
מצפה רמון	מדברה כעדן	08-6588880	עין עופרים 18
מצפה רמון	המחלקה לשירותים חברתיים	08-6596257	נחל האלה 4
מצפה רמון	בית השנטי	03-5103339	מדרשת בן גוריון
נגב	המרכז לפליטים	054-5264094	הרצל 41
נהריה	בית נריה	04-9513389	הגעתון 2
נוף הגליל	קרן ישמח משה	052-2695875	עמל 10 אזור תעשייה ב
נוף הגליל	חסדי מנחם	077-9350770	חב"ד 5
נצרת	העמותה לקידום שרותים חברתיים - אלבסמה	04-6456422	הגליל 54

עיר	עמותה	טלפון	כתובת
נשר	בית לב חס	04-8210756	בר יהודה 304
נתיבות	גלגל חוזר	08-9942682	הארזים 82
נתיבות	ברית שלום וחסד	052-6075004	קריית שלום 1
נתניה	קופת הצדקה המרכזית	052-8132613	מאירוביץ 7
נתניה	נתינה	09-8624442	הרכב 12,
סחנין	ברית ערבית	04-6741598	ואדי אספא
עכו	גרעין אומץ עכו	04-9550127	בורלא 42
עמנואל	עמודי השלום	055-288266	יפו 212
עפולה	יד לקהילה	04-8223055	כורש 7
ערד	הקרן לפיתוח ערד-יד לערד	08-9102430	סיפן 3
עתלית	חבר עתלית	052-2973509	הדקל 20
פורדיס	המחלקה לשירותים חברתיים פורדיס	04-6399025	פורדיס
פזורה בדואית	אלג'מאהיר	08-6288831	באזל 26
פרדס חנה	גרעין תורני אור למרחב	052-7906471	הדרור 17
פתח תקווה	מתנדבים למען הזולת - מיל"ה	03-9092002	בן אליעזר 21,
פתח תקווה	טל חיים	03-9333494	ברנדה 45
פתח תקווה	חסדי יעקב עזרה לזולת	050-5628030	פנחס חגים 16
פתח תקווה	עלם פתח תקווה	03-7686666	הירקון 35
צפת	פעילי החסד	052-7982220	נופך 6
צפת	יד עזרא ושושלת	04-8481127	צה"ל 1
קצרין	קרן אורו של חסד	052-5780335	יבנאל 57
קצרין	מתן -סיוע בצדקה ברמת הגולן	04-6918426	מושב יונתן
קריית אונן	אפשרות	03-5349746	שיי עגנון 13
קריית ארבע	חסדי אבות	02-9966166	דוד המלך 25
קריית אתא	חכמה ומוסר - קריית אתא	052-4241506	בר אילן 8
קריית אתא	ארוחה חמה	04-8446324	הצנחנים 38
קריית ביאליק	חסד מציון	04-8704285	דבורה 10

עיר	עמותה	טלפון	כתובת
קריית גת	נכ"ח-ס"ח	*3767	מושב יד נתן
קריית גת	נווה חנה	08-6888019	מבוא החרמון 20
קריית טבעון	מעומק הלב	054-4701746	מקלט עילי, רמז
קריית ים	חסדי מרדכי ואסתר	04-6935607	בן צבי 2
קריית מלאכי	מיתרים	054-8058866	סאן דייגו 5261
קריית שמונה	בית חב"ד בית בתיא	04-6943770	הלבנון 19
ראש העין	קסם	050-5499022	ברקן 26
ראש"צ	בית החסד שע"י קהילת יעקב בית שלמה ודניאל	052-6133333	מבצע חורב 21
ראש"צ	אהבת חסד ועזרת ישראל	077-5627707	גוש עציון 30
ראש"צ	מרכז החסד - ראשון לציון	03-9618874	וילנסקי וולף 6
ראש"צ	גשרי-יה	03-9454164	נחמיה 107
ראש"צ	אהבת מנחם (בית חב"ד ראשון)	03-9508884	דרור 19/8
רהט	קפא	08-9910102	שכונה 19 בית 22
רהט	נשות רהט	08-9910513	שכונה אבו עובודה
רחובות	הוד ישראל	08-9368886	גולדברג 2
רחובות	לחיות בכבוד	050-8289944	התחיה חב"ד
רחובות	הבית החם למען הקהילה	08-9390625	משרניחובסקי 47
רמלה	חסדי אשר וחיה	08-9249055	בר לב 3
רמלה	חמלה ברמלה	053-2777713	יוספטל 23
רמלה	בית תמחווי רשב"י	08-9240785	בן צבי 39
רמלה	אל הודא למעשים טובים	08-9201269	יהושע בן נון 1
רמת גן	מעשה ניסים	050-5519330	יהושפט 13
רעננה	משנה לחם	054-4752104	עקיבא 37 ג'
שדרות	מרכז החסד שדרות	053-9187476	חטיבת גבעתי 11
שהם	יד משהם	03-9795444	קדם 96
תל אביב	תומכי תמימים תל אביב	03-6438770	מאגור 32

עיר	עמותה	טלפון	כתובת
תל אביב	מסיל"ה	03-7248238	וולפסון 66
תל אביב	לשובע	03-3731661	צ'לנוב 18
תל אביב	יד ביד, אוזן קשבת ועזרה לזולת	03-6203141	הנביאים 36
תל אביב	העמותה לקידום החינוך בת"א-יפו	03-6832626	תל גיבורים 5
תל אביב	בית השנטי	03-5103339	נחום גולדמן 5
תל אביב	בית אליהו מורשת יהדות בוכרה	03-6837483	הכינור 2 א', קריית שלום
תל אביב	אוכל לנזקקים	03-6024444	נמל 4
תל אביב	א.ס.ף - ארגון סיוע לפליטים ולחבבקים מקלט בישראל	072-2513838	גולומב 52
תל השומר	רחשי לב	03-7341000	בית חולים שיבא
תל שבע	המחלקה לשירותים חברתיים	054-7973604	תל שבע
ארצי	נכי ישראל	03-9415540	סחרוב 17

תודה

ארגון לתת מבקש להביע את הערכתו העמוקה לכל מי שתמך ונרתם להצלחת המחקר והפקת דו"ח העוני האלטרנטיבי.

ברצוננו להביע את תודתנו לארגון **MAZON**, על השותפות, הסיוע המתמשך ותמיכתו בארגון לתת ובהפקת דו"ח העוני האלטרנטיבי.

We would like to thank **MAZON: A Jewish Response to Hunger**, for supporting our advocacy efforts and the publication of the alternative poverty report.

לאולגה ברוורמן על כתיבת הדו"ח, עריכתו והפקתו.

לרננה ברקאי על כתיבת הדו"ח ולשני אשר ועדן מלכה על התמיכה בכתיבת הדו"ח.

לענת לשם על הליווי השוטף.

למכוני המחקר ERI ו-rottem.ar על הליווי, הייעוץ המקצועי, איסוף וניתוח הממצאים.

לחוקרות סתיו שפירא ונעמה טשנר מאוניברסיטת בן גוריון, על כתיבת פרק 'עוני אנרגטי'.

לג'ירף תקשורת חזותית, על עיצוב הדו"ח.

לאילנה פור וזהר בנעם, על ריכוז עבודת העיצוב והמיתוג.

לניצן בוקובזה ושני שדו, על ריכוז העבודה מול העמותות השותפות והתמיכה הנדרשת.

תודה למנהלי העמותות ברחבי הארץ, על ההירתמות והתמיכה בהכנת הדו"ח ועל השותפות במאבק בעוני ובהענקת סיוע לאנשים השרויים במצוקה, במסירות אין קץ.

ומעל הכל, תודה לאנשים, לקשישים ולמשפחות האמיצות, אשר למרות הקושי, הסכימו לחשוף את אורח ותנאי חייהם המורכבים, כדי להעיד על הפנים של העוני בישראל 2022 ובכך להיות שותפים במאמץ האזרחי להשפיע ולשנות את המציאות החברתית בישראל.

20 שנה לפרסום דו"ח העוני האלטרנטיבי

זו השנה ה-20 לפרסומו של דו"ח העוני האלטרנטיבי המהווה כלי להיכרות והבנה של תופעת העוני בישראל. על פני עשרים שנה מספר העניים כמעט הוכפל, וגם אי השוויון והפערים החברתיים התרחבו. אפשר לצמצם את העוני ואת אי הביטחון התזונתי באמצעות מדיניות ממשלתית שתבטא סדר עדיפויות לאומי חברתי יותר, יעיל יותר כלכלית וצודק יותר מוסרית. אם ניזכר בכך עוד 20 שנה, זה עלול להיות מאוחר.

לפני עשרים שנה (2003)

כיום (2022)

- אין גוף מתכלל וחוצה משרדי ממשלה למאבק בעוני
- אין תוכנית ממשלתית סדורה לטיפול בעוני
- אין יעד, שנתי או רב שנתי, לצמצום העוני והפערים החברתיים
- 84.8% מהציבור סבור כי זו אחריות הממשלה לטפל באוכלוסיות החיות בעוני, רק 17.7% מאמינים שהממשלה היא זו שחטפלת בפועל בעוני
- 50.5% מהציבור חושב כי מדיניות הממשלה גורמת להחרפת העוני ורק 16.8% מהציבור מאמין כי המדיניות מסייעת לפתור את המצב
- אין גוף מתכלל וחוצה משרדי ממשלה למאבק בעוני
- אין תוכנית ממשלתית סדורה לטיפול בעוני
- אין יעד, שנתי או רב שנתי, לצמצום העוני והפערים החברתיים
- 87.8% מהציבור סבור כי זו אחריות הממשלה לטפל באוכלוסיות החיות בעוני, רק 9.8% מאמינים שהממשלה היא זו שחטפלת בפועל בעוני
- 51.8% מהציבור חושב כי מדיניות הממשלה גורמת להחרפת העוני ורק 6.2% מהציבור מאמין כי המדיניות מסייעת לפתור את המצב

בעוד 20 שנה

- 31.5% מנתמכי הסיוע מאמינים כי מצבם ישתפר והם ייחלצו מהמצוקה הכלכלית
- 81.9% ממנהלי עמותות המזון מעריכים כי מספר הנזקקים למזון יגדל
- 81.3% מהציבור סבורים כי בעוד עשרים שנה מספר העניים יגדל

לחת LATET

חייבים לנצח את העוני